

ČASOPIS ZA PRAVNU TEORIJU I PRAKSU

PRAVNA MISAO

11 – 12

studeni – prosinac / novembar – decembar

Sarajevo 2011.

Izdaje:

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
FEDERALNO MINISTARSTVO PRAVDE
ZAVOD ZA JAVNU UPRAVU
www.fmp.gov.ba

Časopis "PРАВNA MISAO" upisan je u evidenciju javnih glasila u Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta, pod brojem 727 od 23.10.1997. godine.

Redakcija časopisa:

prof.dr.sc. Hajrija SIJERČIĆ ČOLIĆ, Malik HADŽIOMERAGIĆ, Feliks VIDOVIĆ,
Anto ČAVAR, dr.sc. Almir MALJEVIĆ, Amir AVDAGIĆ

Glavni i odgovorni urednik: mr. sc. Goran ŠIMIĆ

Izvršna urednica: Mirjana BAŠIĆ

Lektorica: Anita LAŠTRO

Produkcija: Federalno ministarstvo pravde

Štampa: "Štamparija Fojnica" d.d.

Za štampariju: Šehzija Buljina

DTP: Federalno ministarstvo pravde

Grafičko rješenje: Ice-net d.o.o. Sarajevo

Tiraž: 300 primjeraka

Časopis izlazi dvomjesečno.

ISSN 0555-0092

GODIŠNJA PRETPLATA:	Za organe i organizacije na teritoriji BiH	120,00 KM
	Za pojedince	100,00 KM
	Za studente i neposlene	50,00 KM
	Za inostranstvo	200,00 KM

UPLATU UPUTITI NA: Federalno ministarstvo financija/finansija
UniCredit Banka dd
Transakcijski račun: 338-900-22115294-91
Budžetska organizacija: 1501001
Vrsta prihoda: 722597
Općina: 077

ADRESA REDAKCIJE: Federalno ministarstvo pravde
Zavod za javnu upravu
Sarajevo, Ul. Valtera Perića 15
Tel.: +387 33 203 918, fax: 668 956
Email: Pravna.Misao@fmp.gov.ba

ID 4200785450004

Časopis "Pravna misao" indeksiran je u EBSCO bazi podataka
i uvršten je u Ulrichsweb Global Serials Directory.

SADRŽAJ

Uvodna riječ glavnog urednika	5
--------------------------------------	---

STRUČNI ČLANAK

mr. sc. iur. Senad Defterdarević	Prava manjina u Evropskoj uniji	7
mr. sc. Ernad Musić	Načelo zakonitosti i zaštita ljudskih prava u djelovanju obavještajno-sigurnosnih službi, s posebnim osvrtom na pravo na privatnost	33
mr. sc. Damir Čačković	Radnje dokazivanja ovlaštenih službenih osoba u krivičnom postupku Bosne i Hercegovine	59

PRIKAZ

prof. dr Branko Morait	Aktuelizacija zaštite ličnih prava	87
mr. sc. Marina M. Simović	Prikaz knjige: "Međunarodno krivično pravo" dr. Borislav Petrović i dr. Dragan Jovašević	99
Sead Bahtijarević	Događaji u listopadu/oktobru 2011. godine	102

SUDSKA PRAKSA

Ustavnog suda Bosne i Hercegovine (Pripremio akademik prof. dr. Miodrag N. Simović, predsjednik Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i redovni profesor Pravnog fakulteta u Banja Luci)	107
Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine (Pripremio Sead Bahtijarević, sudija Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine)	116
Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine (Pripremila mr. Ljiljana Filipović, sudija Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine)	128
Upute za autore	132

CONTENTS

Foreword of the Editor-in-Chief	5
--	---

PROFESSIONAL PAPER

Senad Defterdarević, M.S.	Minority rights in European Union	7
Ernad Musić, M.S.	Principle of legality and human rights protection in the work of intelligence-security services, with the particular review to the protection of privacy	33
Damir Čačković, M.S.	Collection of evidence by the law enforcement officials in a criminal proceeding in Bosnia and Herzegovina	59

OVERVIEW

Professor Branko Morait, L.L.D.	Personal data protection becoming reality	87
Marina M. Simović, M.S.	Overview of the book: "International criminal law" by Borislav Petrovic, L.L.D. and Dragan Jovašević, L.L.D.	99
Sead Bahtijarević	Events in October 2011	102

CASE LAW

Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina (Prepared by Academician Miodrag N. Simović, L.L.D., Chair of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina and Full Professor of the Faculty of Law in Banja Luka)	107
Constitutional Court of the Federation of Bosnia and Herzegovina (Prepared by Sead Bahtijarević, Judge of the Constitutional Court of the Federation of Bosnia and Herzegovina)	116
Supreme Court of the Federation of Bosnia and Herzegovina (Prepared by Ljiljana Filipović, M.S., Judge of the Supreme Court of the Federation of Bosnia and Herzegovina)	128
Instructions for authors	132

UVODNA RIJEČ GLAVNOG UREDNIKA

Poštovani čitatelji,

Ovim brojem časopis "Pravna misao" navršava 42 godine svoga izlaženja.

Bili tradicionalisti ili ne, ne možemo ne respektirati duljinu vremena, trud, broj radova ili stručnjaka koji su radili na njegovom stvaranju. Vrijednost i veličinu toga ne mogu umanjiti niti teška vremena s kojima se časopis susretao, niti materijalne prilike koje je dijelio s institucijom čiji je dio, niti ljudi koji su bili neskloni njegovom izdavanju i napredovanju. Usprkos svemu, časopis je opstao i nastavio sa svojim izlaženjem, a ovom godinom, ne pretendirajući da budem neskroman, svojim je izgledom i sadržajem dostigao svoj najviši nivo za sve te godine.

Kada ovoga časopisa ne bi bilo, siguran sam da bi stručna i čitalačka javnost u Bosni i Hercegovini itekako osjetila prazninu koju ne bi mogao ispuniti niti jedan drugi časopis.

U ovom broju objavljujemo članke o pravima manjina u Europskoj uniji, načelu zakonitosti i zaštite ljudskih prava u djelovanju obavještajno sigurnosnih službi, s posebnim osvrtom na pravo na privatnost i radnji dokazivanja ovlaštenih službenih osoba u kaznenom postupku Bosne i Hercegovine.

Pišemo o najvažnijim akcentima iz opusa akademika prof. dr. Slavice Krnete o mjestu, prirodi i funkciji osobnih prava u građanskom pravu.

Objavljujemo prikaz knjige autora Borislava Petrovića i Dragana Jovaševića "Međunarodno krivično pravo", objavljene na Pravnom fakultetu u Sarajevu prošle godine.

Donosimo prikaz stručnih događanja u Bosni i Hercegovini u listopadu ove godine.

Objavljujemo sudsku praksu Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine i Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine.

Želim vam svako dobro. Pišite! Čitajte! Budite sretni!

E-mail: Goran.Simic@fmp.gov.ba

Facebook: Pravna Misao

Twitter: gsimic

mr.sc. Goran Šimić
glavni i odgovorni urednik

PRAVA MANJINA U EVROPSKOJ UNIJI

stručni članak

UDK: 341.234:061.1EU

mr.sc.iur. Senad Defterdarević*

Sažetak

Manjine predstavljaju posebno ranjivu grupu ljudi čija su prava, zbog specifičnosti koje ih određuju, predmet kršenja i diskriminacije. Ni Evropska unija ne predstavlja izuzetak od tog opšteg obrasca ponašanja i tretiranja manjina i njihovih prava.

U radu se to ilustruje kroz analizu šireg pravnog okvira regulisanja prava manjina na nivou Evropske unije, kao i relevantnih dokumenta usvojenih od organa i tijela Evropske unije. Posebno se elaborira pitanje zaštite manjina u vanjskim odnosima EU-a, te EU perspektive u oblasti zaštiti manjina. Data je analiza specifičnih slučajeva tretmana pripadnika manjina u nekim zemljama EU-a, te percepcija položaja manjina u njima.

Ključne riječi

manjine, prava manjina, diskriminacija, Evropska unija, Ugovori o EU, organi i tijela EU-a, UN, Vijeće Evrope, OSCE.

* Šef Službe opštih poslova u Zavodu za prostorno uređenje Grada Mostara;
senad.defterdarevic@mocable.ba

Uvod

Pitanje manjina i njihovih prava, odnosno prava njihovih pripadnika, već je skoro stotinu godina predmet značajnog interesovanja eksperata različitih struka, počev od političara i pravnika, sociologa, filozofa do naučnika i stručnjaka iz oblasti jezika, obrazovanja, kulture i srodnih oblasti.

Definisanje pojma manjine se postavilo kao problem od samog početka tog perioda pojačanog interesovanja za prava manjina. U tom pravcu učinjeni su mnogi naponi – teoretičari, međunarodne organizacije ili institucije su davali različite definicije pojma manjina ili, pak, utvrđivali elemente za tu definiciju. Neki su smatrali da je definisanje pojma manjine nužno kako bi se toj grupi pružila odgovarajuća zaštita. Praksa je pokazala da je insistiranje na definiciji manjina posebno vršeno u onim državama ili društvima gdje je zabilježeno značajno kršenje prava manjina ili generalno ljudskih prava, odnosno provođenje politike asimilacije. Neki teoretičari smatraju da definicija nije ni bitna, te da eventualno definisanje stvara ograničavajući okvir za samu zaštitu manjina.

U svakom slučaju, do danas ne postoji opšteprihvaćena definicija pojma manjine,¹ a kako ističe dr. Silvo Devetak, tu se radi o političkom pitanju sa pravnim sadržajem.² Shodno tome, ako i dođe vrijeme za definisanje pojma manjine, to će biti prvenstveno na osnovu volje aktera političkih procesa i na toj volji zasnovanih odluka.

S druge strane, primjena principa prihvaćenih raznim međunarodnim dokumentima, od kojih su neki obavezujući, ne smije zavisiti od postojanja ili nepostojanja opšte definicije pojma manjina. Treba se podsjetiti poznate Kapotortijeve konstatacije da "ako se problem posmatra bez političkih predrasuda i sa stvarno univerzalističkog gledišta, ne može da se poriče da su osnovni elementi koncepta manjine dobro poznati".³

¹ Jednu od novijih i u literaturi češće spominjanih definicija manjine, predložila je Kristin Henrard: "Manjina je populacijska grupa sa etničkim, religijskim i lingvističkim karakteristikama kojima se razlikuje od ostale populacije, koja nije dominantna, brojčano (je) manja nego ostatak populacije i koja ima želju da zadrži svoj posebni identitet". (Henrard, Kristin: *Devising an Adequate System of Minority Protection: Individual Human Rights, Minority Rights and the Right to Self-Determination*, The Hague, Kluwer, (2000) str. 48. Značajno je spomenuti i definicije koje su dali prof. Frančesko Capotorti (70-tih godina) i Žil Dešen (1985. godine) u okviru aktivnosti UN-ove Potkomisije za prevenciju diskriminacije i zaštitu manjina.

² Devetak, S. (1989) "Političko pitanje sa pravnim sadržajem", str. 208. U: *Manjine, ljudska prava, demokratija*, Sarajevo: NIŠRO "Oslobođenje".

³ Capotorti F.: *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, United Nations, New York, Document E/CN.4/Sub.2/384/Add.1-7 (1977), str. 96, stav 564. (Prof. Kapotorti je bio specijalni izvjestilac UN-ove Potkomisije za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina).

Kontroverze oko definisanja pojma, kada su u pitanju manjine, nastavljaju se i u oblasti određivanja karaktera, te sadržaja prava, ali i dužnosti manjina.

Tu se prvenstveno misli na dilemu da li su prava manjina kolektivna ili individualna prava. Trenutno najvažniji multilateralni međunarodno-pravni dokumenti ne sadrže priznavanje kolektivnih prava manjina.⁴ Međutim, iako većina država priznaje prava pripadnicima manjina, neke zemlje izričito priznaju i kolektivna prava manjinama.⁵ Možda će takav stav prevladati u budućnosti. Međutim, države prvo moraju prevladati strah da bi takva rješenja ugrozila njihove vitalne interese. Insistiranje na individualnim pravima pripadnika manjina, bez uvažavanja kolektivnih potreba manjine, kontraproduktivno je i ne vodi u stabilno pluralističko društvo.

Davanje prava manjinama od strane država bespredmetno je, ako se ne obezbijede uslovi za nesmetani opstanak, život i razvoj njihovih pripadnika.

Države su dužne osigurati manjinama i njihovim pripadnicima određena prava i mehanizme koji će omogućiti život i razvoj pripadnika manjina kao pojedinaca i manjina kao kolektiviteta, sa svim specifičnostima.

Manjinama, dakle, treba osigurati određena prava u okviru materijalnog prava gdje će se precizirati katalog određenih prava, te prava procesne prirode kojima će se uspostaviti i regulisati mehanizmi za ostvarivanje i zaštitu garantovanih prava.

Teorija i praksa prihvataju dvostrani sistem zaštite manjina koji sadrži prevenciju diskriminacije i mjere različitog tretmana⁶ u cilju zaštite manjinskih karakteristika, na osnovu kojih se razlikuju od većinske populacije, odnosno prevereniranja dva osnovna rizika sa kojima se suočavaju manjine – asimilacija i isključenje. Takav pristup pitanju zaštite prava manjina razvijen je i u Evropi.

Analizirajući međunarodno pravne dokumente na univerzalnom planu, možemo zaključiti da je međunarodno-pravna zaštita manjina vrlo skromna.

⁴ Uključujući i dva najznačajnija pravno obavezujuća dokumenta kojima se regulišu prava manjina: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina. U Opštem komentaru Komiteta za ljudska prava br. 23 (50) povodom člana 27. Pakta (komentar je usvojen 26.4.1994. godine) elaborirano je mišljenje Komiteta o tome na koga se odnose utvrđena prava, pa je istaknuto da se gore pomenutim članom uspostavlja pravo koje se odnosi na pojedince i da se isti odnosi na prava data pojedincima.

⁵ Npr. Latvija, Mađarska, Estonija, Slovenija. Priznavanje kolektivnih prava se vrši kroz regulisanje putem bilateralnih sporazuma ili kroz rješenja u unutrašnjim pravnim porecima.

⁶ Radi se o mjerama "afirmativne akcije".

Naime, postoji samo nekoliko propisa koji sadrže imperativne norme: Pakt o građanskim i političkim pravima, Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, UN-ova Konvencija o ukidanju diskriminacije prema ženama, te UNESCO-va Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju. U Evropi je 1994. godine u okviru Vijeća Evrope usvojena Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina. Taj multilateralni sporazum je ocijenjen kao najsveobuhvatniji međunarodni standard u oblasti manjinskih prava i zbog toga mu se pridaje poseban značaj.

Ostali relevantni propisi su doneseni u formi deklaracija, preporuka, strategija itd., te spadaju u korpus tzv. mekog prava - striktno su pravno neobavezujući, ali moralno-politički autoritativnog karaktera.

Manjine u Evropskoj uniji

Na početku razmatranja pitanja zaštite manjinskih prava u Evropi mora se konstatovati da se isto najčešće svodi na etničke ili nacionalne manjine. U nekim zemljama (Belgija, Švicarska, Francuska), također se koriste i termini "lingvističke grupe" ili "lingvističke manjine", a kako je u evropskom kontekstu jezik, a ne religija, sredstvo razlikovanja etničkih grupa ili naroda, pojmovi "lingvističke" i "etničke" su najčešće korišteni kao sinonimi.

Zbog problema sa prevođenjem velikog broja postojećih pojmova vezanih za zaštitu manjina u najvažnije evropske jezike, Vijeće Evrope je, prilikom redakcije Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina (u poglavlju 4.2), odabralo pojednostavljenu terminologiju i prihvatilo "nacionalna manjina" kao reprezentativni termin.⁷

Od januara 2007. godine Evropska unija okuplja 27 zemalja sa oko 500 miliona stanovnika.

U zemljama EU-a živi preko 42 miliona pripadnika manjina. U nekim državama manjine predstavljaju značajan dio populacije: Latvija čak 40,8%, Estonija 34,2%, Španija 21,9%, Bugarska 20,4% itd. (prosjeak EU-27 je 8,8%).⁸ Uz to, pro-

⁷ S druge strane, treba podsjetiti da instrumenti OSCE-a govore o "osobama pripadnicima nacionalnih manjina", pa se u praksi postavilo pitanje ko je ovlašten da uživa ta prava. U kontekstu helsinškog procesa pod pojmom "nacionalna manjina" se podrazumijevala nedominantna populacija koja je brojčano manja u određenoj državi, ali ima istu nacionalnost kao populacija koja čini brojčanu većinu u drugoj, najčešće susjednoj zemlji (ili zemlji porijekla). U principu, svakoj državi je ostavljeno dosta prostora da odredi definiciju koja će važiti u okviru njene jurisdikcije i zbog toga postoje suštinske razlike u tim definicijama u zemljama OSCE-a.

⁸ Izvor: Cristoph Pan/ Beate S. Pfeil (2003) *National Minorities in Europe*, Vienna, Ethnos, str. 10.

cjenjuje se da najmanje 30 miliona građana EU-a, kao maternji, ima regionalni ili "manje korišteni" jezik.

Pitanje zaštite manjina i prava njihovih pripadnika u perspektivi će dobiti na značaju. Po nekim procjenama kada (ako) EU dosegne članstvo od 39 zemalja i time broj stanovnika od skoro 800 miliona, broj manjina će se skoro udvostručiti u odnosu na sadašnje stanje u EU-27, a pripadnici manjina će u ukupnoj populaciji učestvovati sa oko 11,5% (tj. preko 86 miliona, što je više od broja stanovnika današnje Njemačke).

Manjine u Evropi se mogu kategorizirati u nekoliko grupa, obzirom na okolnosti njihovog nastanka ili neke druge karakteristike. Najčešće su nacionalne manjine – etničke grupe koje žive na teritoriji jedne države, ali su nacionalnog porijekla iz druge, najčešće susjedne, države.⁹ Postoje i tzv. transnacionalne manjine – etničke grupe čija se domovina proteže kroz nekoliko država, a nisu većinski narod ni u jednoj.¹⁰ Treću grupu čine starosjedilačke manjine – etničke grupe koje žive na svojim vjekovnim prebivalištima u državi u kojoj nisu većinski narod.¹¹ Posebnu grupu čine manjine (često vrlo brojne) koje nemaju nacionalnu državu svoga naroda,¹² a ne spadaju u starosjedilačke manjine.

Poslije Drugog svjetskog rata nastala je posebna kategorija manjina – imigranata koji nemaju državljanstvo zemlje domaćina.¹³

Posebno u zadnje vrijeme u EU postaje aktuelno to pitanje stranaca¹⁴ koji kao grupa ne potpadaju pod šire prihvaćenu definiciju pojma manjine, ali spadaju u specifičnu skupinu kojoj će se ubuduće morati posvetiti značajna pažnja.¹⁵

Treba podsjetiti da su inicijalno evropski integracijski procesi vođeni razlozima ekonomskog karaktera i zbog toga politički aspekti u tom periodu nisu

⁹ Npr. Nijemci u centralnoj i istočnoj Evropi, južnom Tirolu, Belgiji, Danskoj i Francuskoj, Mađari u Rumuniji i Slovačkoj, Grci i Turci na Kipru itd.

¹⁰ Frizi u Njemačkoj i Holandiji, Baski i Katalonci u Španiji i Francuskoj, Lužički Srbi u Njemačkoj, Poljskoj i Češkoj itd.

¹¹ Korzikanci i Bretonci u Francuskoj, Galicijci u Španiji, Škoti i Velšani u Britaniji itd.

¹² Npr. Sinti i Romi.

¹³ Radi se o radnicima – imigrantima koji se kolokvijalno zovu "gosti-radnici" (npr. Turci u Njemačkoj i Austriji), ili post-kolonijalni migranti: sjevernoafrički imigranti u Francuskoj i južni Azijati u Velikoj Britaniji.

¹⁴ U tu kategoriju, uz radnike, spadaju i turisti, osobe na školovanju ili liječenju, uposlenici i nosioci funkcija u raznim institucijama itd.

¹⁵ Po podacima Eurostata stranci čine 6,4% stanovništva EU-a (skoro 32 miliona), od kojih je 37% iz druge zemlje članice, a ostali su državljani trećih zemalja (među kojima najveću grupu predstavljaju državljani Turske – zemlje kandidatkinje za članstvo u EU – skoro 2,5 mil.). Šire na <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

bili primarni. Ta konstatacija uključuje i odnosi se i na pitanje zaštite manjina i njihovih pripadnika.

Širi pravni okvir za regulisanje prava manjina i njihovih pripadnika u EU

Sve države članice Evropske unije su ujedno i članice UN-a, Vijeća Evrope i OSCE-a, a neke su i članice regionalnih organizacija pa time imaju prava, ali i dužnost poštivanja svih obaveza koje iz toga članstva proizlaze.

Od **UN-ovih** dokumenata za prava manjina najvažniji je **Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima**.¹⁶

To je jedini globalni ugovor, pravno obavezujući dokument koji uključuje odredbe koje se odnose na prava manjina. Čl. 27. Pakta propisuje: "U državama gdje postoje etničke, vjerske ili jezičke manjine, lica koja pripadaju tim manjinama, ne mogu biti lišena prava da imaju, u zajednici sa drugim članovima svoje grupe, svoj sopstveni kulturni život, da ispovijedaju svoju sopstvenu vjeroispovijest i obavljaju vjerske dužnosti, ili da upotrebljavaju sopstveni jezik".

Sve zemlje Evropske unije su članice ovog ugovora, bilo da su ga potpisale i ratificirale, ili su to postale pristupanjem ili sukcesijom. Međutim, većina zemalja je stavila rezerve na pojedine članove Pakta (od kojih su neki od niže navedenih relevantni za prava manjina) ili je dala svoje tumačenje pojedinih članova.¹⁷ Ta konstatacija se odnosi i na zemlje kandidatkinje za članstvo u EU - Island i Tursku.

Značajan je stav Francuske koja je deklaracijom izjavila da član 27. Pakta nije za nju primjenjiv "u skladu sa članom 2. Ustava Francuske Republike". Sličan je stav i Turske – čl. 27. Pakta nije primjenjiv za njih "u skladu sa Ustavom Republike Turske, ugovorom iz Lozane od 24.07.1923. godine i njegovim dodacima".¹⁸

¹⁶ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima - International Covenant on Civil and Political Rights, 1966., Dodatak Rezoluciji Generalne skupštine UN-a 2200 A (XXI) od 16.12.1966.

Uz ovaj dokument treba spomenuti i Opšti komentar Komiteta za ljudska prava 15(27)c/1986 o položaju stranaca prema Paktu (1986), Opšti komentar Komiteta za ljudska prava povodom člana 26. Pakta (1989), te Fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966).

Članovi Pakta relevantni za prava manjina: 2.1., 4.1.-2., 18., 20.1.-2., 24.1., 26. i 27.

¹⁷ Austrija, Belgija, Bugarska, Češka, Danska, Finska, Francuska, Njemačka, Mađarska, Irska, Italija, Luksemburg, Malta, Holandija, Slovačka, Švedska i Velika Britanija.

¹⁸ Mirovni sporazum potpisan između Republike Turske i zemalja Antante u Lozani kojim su promijenjene odredbe ranijeg, za Tursku nepovoljnog, mirovnog ugovora iz Sevra (1920. god.). Novim ugovorom izvršene su teritorijalne korekcije, te je Turska dobila svoje današnje granice.

Ove države su otklonile obavezu poštivanja jedine pravno obavezujuće odredbe univerzalnog karaktera koja se tiče prava manjina, te time jasno izrazile stav prema ovom pitanju.

Slična je situacija i kada se radi o **Opcionom protokolu uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima**.¹⁹ Ovim protokolom data je mogućnost podnošenja individualnih žalbi - "komunikacija" državljana zemalja članica nadzornom tijelu – Komitetu za ljudska prava. Međutim, većina zemalja članica EU-a i kandidata za članstvo, uložila je rezerve na pojedine članove ili izjavila deklaracije u kojima daje svoje tumačenje određenih članova Protokola.²⁰ Većina rezervi i deklaracija odnosi se na čl.1. i 5. Protokola čime se značajno ograničava domašaj pomenutih odredbi.²¹

Deklaracija UN-a o pravima pripadnika nacionalnih, etničkih, vjerskih i jezičkih manjina²² iz 1992. godine je inspirisana odredbama člana 27. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, te razrješava dileme koje su se pojavile nakon stupanja na snagu navedenog dokumenta koje se tiču karaktera prava (individualna ili kolektivna), te uloge i obaveza države kada su u pitanju manjine.²³

Najznačajniji dokument **Vijeća Evrope** u ovoj oblasti je **Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda**.²⁴

Jedan od razloga koji opravdava poseban status Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama upravo je "... postojanje efikasnog mehanizma kojim se provodi nadzor nad njenom primjenom od strane država koje su

¹⁹ G.A. Res. 2200A (XXI), 21 U.N. GAOR Supp. (No. 16) at 59, U.N. Doc. A/6316 (1966), 999 U.N.T.S. 302, stupio na snagu 23.3.1976. godine.

²⁰ Austrija, Hrvatska, Danska, Francuska, Njemačka, Island, Irska, Italija, Luksemburg, Malta, Poljska, Rumunija, Slovenija, Španija, Švedska i Turska.

²¹ Status – rezerve i deklaracije na dan 1.7.2011. god. na internetskoj stranici http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-5&chapter=4&lang=en.

²² G.A. Res. A/47/135, od 18.12.1992. godine.

²³ Misli se na obavezu države da prizna manjinu, te tolerisanje samostalnog djelovanja manjine i pomaganje manjinama u ostvarivanju prava kao i uzimanje u obzir interesa manjina u politikama i programima (nacionalnim i međudržavnim), uz generalnu obavezu promovisanja prava pripadnika manjina navedenih u Deklaraciji.

²⁴ Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ECHR), (usvojena u Rimu 4.11.1950. godine, a stupila na snagu nakon deponovanja deset instrumenata ratifikacije 3.9.1953. godine - European Treaty Series No. 5). Njome je uspostavljen prvi regionalni sistem zaštite ljudskih prava. Evropski sud za ljudska prava, kao prvi stalni sud za ljudska prava na svijetu, ustanovljen je 1998. godine.

se obavezale na poštovanje njenog sadržaja. Bez tog mehanizma, koji je otjelotvorenje u instituciji Evropskog suda za ljudska prava, Evropska konvencija bi najvjerojatnije ostala dokument obećavajućeg sadržaja sa krajnje nepouzdanom primjenom.²⁵

Sve članice Vijeća Evrope, što znači i sve zemlje EU-a, su članice Konvencije i u obavezi su poštovati njene odredbe kao i odluke Suda.²⁶

Evropska konvencija ne sadrži odredbe koje se odnose na prava manjina. Stoga ne postoji direktan način za pripadnike manjinskih grupa da zahtijevaju zaštitu prava manjina pred Sudom. Međutim, niz prava garantovanih Konvencijom je relevantan za manjine, a i Sud ima iskustva u primjeni određenih odredbi Konvencije u cilju zaštite njihovih prava.

Konvencija spominje manjine jedino u članu 14.: "Uvažavanje prava i sloboda predviđenih ovom konvencijom osigurava se bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što su spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status".

Iako "nacionalna manjina" nije definisana, u suprotnosti je sa Konvencijom tretirati "bilo koju osobu, nevladinu organizaciju ili grupu osoba" na diskriminatorski način, u smislu odredbi Konvencije, bez razumnog i objektivnog opravdanja.

Veliki broj slučajeva pred Evropskim sudom odnosi se na korištenje jezika i jezička prava u odnosima i postupcima pred državnim organima garantovanih članovima 5.2., 6.3.a. i 6.3.e.²⁷ koji su djelomično relevantni i za prava manjina.

Što se tiče korištenja manjinskog jezika u privatnom okruženju ili između pripadnika manjinske grupe, ono je zaštićeno kao sloboda izražavanja garantovana članom 10. Konvencije.²⁸

Značajno sredstvo u očuvanju manjinskog identiteta je kroz obrazovanje djece – članova manjinske grupe (član 2., Protokola 1.) kao i kroz omogućavanje učešća u kulturnom, religijskom, društvenom, ekonomskom i javnom životu (Čl. 11. i Protokol 1. – član 3.).

²⁵ Nadaždin Defterdarević, M. (2007) Evropska konvencija prema praksi Evropskog suda za ljudska prava, Mostar, str. 15.

²⁶ Izvršenje odluka Suda nadgleda Komitet ministara koji ima ovlaštenje da suspenduje ili isključi državu iz Vijeća, u slučaju da država ne postupi u skladu sa odlukom Suda.

²⁷ Radi se o pravu korištenja jezika u sudskom postupku, te pravu na prevodioca.

²⁸ Pravo manjina da štampaju vlastite novine ili koriste druge medije, bez miješanja države ili drugih subjekata.

Po shvatanju Suda, manjinska grupa može tražiti poštovanje specifičnog životnog stila koji se može iskazivati kroz privatni život, porodični život ili dom koji su zaštićeni članom 8. Konvencije.

Gore su navedene odredbe Konvencije i njenih protokola koji su relevantni za prava manjina. Međutim, važno je ponovo istaći da zaštita prava manjina nije primarni zadatak Konvencije. U mnogim aspektima Konvencija reguliše dosta usku oblast prava i stoga postoji rizik da, ukoliko manjinska grupa pokuša zaštititi pred Sudom "manjinska prava" kao takva, zahtjev može biti odbijen uz obrazloženje da je van domašaja regulisanja Konvencije, odnosno neutemeljen.

Protokol br. 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda²⁹ propisuje opštu zabranu diskriminacije, između ostalog, i na osnovu pripadnosti nacionalnoj manjini.³⁰ Međutim, od zemalja članica EU-a, odnosno kandidata za članstvo, Protokol nisu potpisale: Bugarska, Danska, Francuska, Litvanija, Malta, Poljska, Švedska i Velika Britanija, dok su Austrija, Belgija, Češka Republika, Estonija, Njemačka, Grčka, Mađarska, Island, Irska, Italija, Latvija, Portugal, Slovačka i Turska Protokol potpisali, ali još nisu ratificirali, tako da Protokol, u odnosu na navedene zemlje, nije stupio na snagu.³¹

Protokol je, dakle, obavezujući dokument za samo 7 članica EU-a: Kipar, Finsku, Luksemburg, Holandiju, Rumuniju, Sloveniju i Španiju, te 3 zemlje kandidatkinje: Hrvatsku, Crnu Goru, FRY Makedoniju, što najbolje pokazuje nespornost većine zemalja EU-a da u svoje zakonodavstvo inkorporiraju antidiskriminacione norme, a ujedno oslikava i tretman pripadnika manjina i njihovih prava u tim zemljama.

Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina.³² Najveći katalog manjinskih prava sadržan je u najvažnijem relevantnom regionalnom, evropskom pravno obavezujućem dokumentu – Okvirnoj konvenciji Savjeta za zaštitu nacionalnih manjina iz 1995. godine. Ovaj dokument Vijeća Evrope u operativnom dijelu od pet odjeljaka, između ostalog, navodi katalog principa, odredbe vezane za tumačenje i primjenu Konvencije, te praćenje sprovođenja iste.

²⁹ CETS No. 177, Rim, 4. 11.2000. godine, a stupila na snagu 1.4.2005. godine (10 ratifikacija).

³⁰ Čl. 1. st. 1. Protokola: "Uživanje svih prava određenih zakonom osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili drugi status".

³¹ Stanje na dan 30.6.2011. godine. Izvor: internetska stranica VE <http://conventions.coe.int/Treaty/>

³² Usvojena od Komiteta ministara Vijeća Evrope 10.11. 1994. godine, a stupila na snagu 1998. godine.

Dva ključna principa Konvencije su sadržani u članu 1. koji propisuje da "... zaštita nacionalnih manjina te prava i slobode osoba koje pripadaju tim manjinama čine integralni dio međunarodne zaštite ljudskih prava...", pa, shodno tome, mehanizmi zaštite manjina ulaze u okvir mehanizama koji služe za zaštitu opštih ljudskih prava, te članu 22. koji propisuje da se Konvencija ne može koristiti radi smanjivanja postojećeg standarda zaštite manjina u pojedinim zemljama.

Značajne odredbe Konvencije: član 4. st.1. nameće obavezu poštivanja principa nediskriminacije i jednakosti, a čl. 4. st. 2. obavezuje državu na poduzimanje mjera – afirmativnu akciju. Država je obavezna, gdje je neophodno, usvojiti mjere "za promociju potpune i djelotvorne jednakosti među osobama koje pripadaju nacionalnim manjinama i među onim koji pripadaju većinskom narodu", poštivajući "specifične uvjete osoba koje pripadaju nacionalnim manjinama".

Ratifikacijom Konvencije država se, između ostalog, obavezuje da:

- unapređuje uslove neophodne pripadnicima manjina u održanju i razvoju njihove kulture i identiteta, posebno vjere, jezika, tradicije i kulturnog života,³³
- ohrabruje toleranciju i uzajamno poštivanje i razumijevanje među svim osobama koje žive na njenom teritoriju,³⁴
- štiti slobodu udruživanja i izražavanja,
- omogućuje pristup medijima,
- garantuje pravo korištenja manjinskog jezika,
- priznaje imena na jeziku manjine,
- garantuje izvjesna prava u oblasti obrazovanja,
- da se uzdrži od mjera koje će mijenjati odnos populacije u područjima nastanjenim osobama koje pripadaju nacionalnim manjinama,
- da se neće uplitati u pravo pripadnika manjina da uspostave i održavaju međugranične kontakte.³⁵

Mehanizmi za praćenje provedbe Konvencije su uspostavljeni članovima 24.-26. Države su obavezne da predaju periodične izvještaje na pregled Komitetu ministara Vijeća Evrope kome u tom poslu pomaže Savjetodavni komitet eksperata.³⁶ Komitet usvaja zaključke, a može dati i preporuke.

³³ Član 5. Konvencije.

³⁴ Član 6. Konvencije.

³⁵ Članovi 7. do 17. Konvencije.

³⁶ Komitet se sastoji od 18 eksperata iz oblasti zaštite manjina. Njih bira Komitet ministara na prijedlog država-članica.

Ova Konvencija nema mehanizme koji omogućavaju podnošenje individualnih predstavki.

Stav pojedinih zemalja članica EU-a, prema pitanju manjina i zaštiti njihovih prava, odnosno prava njihovih pripadnika, najbolje ilustruje činjenica da Francuska (uključujući Monako), te država kandidat za članstvo u EU – Turska, navedenu Konvenciju nisu niti potpisale.³⁷ Belgija, Grčka, Luksemburg, te država kandidat – Island su navedenu Konvenciju potpisale, ali je još nisu ratificirale, te ista, u odnosu na sve navedene zemlje, nije stupila na snagu.

Još jedan dokument Vijeća Evrope značajan za prava manjina je **Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima**.³⁸ Države – članice Vijeća Evrope "smatrajući da je pravo upotrebe regionalnog jezika ili jezika manjina u privatnoj i javnoj sferi neotuđivo pravo prilagođeno principima ostvarenim u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima Ujedinjenih Naroda, i da je u skladu sa duhom Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda Vijeća Evrope"³⁹ usvojile su navedenu Povelju 1992. godine.

U Povelji se daje definicija "regionalnih ili jezika manjina", utvrđuju obaveze i postojeći režimi zaštite, ciljevi i principi koje je svaka država obavezna primjenjivati, dat je niz konkretnih odredbi o mjestu ovih jezika u raznim sektorima života zajednice - obrazovanju, sudstvu, sredstvima javnog informisanja, kulturi, ekonomskom i društvenom životu, prekograničnoj razmjeni, te su date i odredbe za njeno sprovođenje.

I za ovaj dokument vrijedi sličan komentar kao i za prethodni, kada se govori o odnosu pojedinih država – članica EU-a prema pravima pripadnika manjina – Belgija, Bugarska, Estonija, Grčka, Latvija, Litvanija, Portugal, te država kandidat za članstvo u EU – Turska, navedenu Povelju nisu ni potpisale. Irska, Francuska, Italija, Malta, te države – kandidati Island i FYR Makedonija, Povelju su potpisale, ali još nisu ratificirale.⁴⁰

Sve zemlje članice Evropske unije su i članice **Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju (OSCE)**. Kada je u pitanju zaštita ljudskih prava, pristup OSCE-a je sadržan u sintagmi "sveobuhvatna bezbjednost", što znači da je prizna-

³⁷ Lista potpisnika na internet stranici Vijeća Evrope na dan 24.6.2011. godine: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=157&CM=7&DF=24/06/2011&CL=ENG>

³⁸ CETS No. 148. Potpisana 5.11.1992. godine, a stupila na snagu 1.3.1998. godine (5 ratifikacija).

³⁹ Iz Preambule Povelje.

⁴⁰ Lista potpisnika na dan 24.6.2011. godine na internetskoj stranici Vijeća Evrope.

ta neposredna veza između bezbjednosti i ljudskih prava. Poštivanje i posvećenost "ljudskoj dimenziji",⁴¹ uključujući i prava osoba pripadnika nacionalnih manjina, ključni su za postizanje i održavanje mira i sigurnosti u regiji. Važno je napomenuti da dokumenti OSCE-a nisu pravno obavezujući, ali imaju veliku moralno-političku snagu. Zemlje članice su u obavezi da poštuju politički obavezujuće dokumente i smjernice OSCE-a.

Relevantna institucija OSCE-a za pitanja manjina je Visoki komesar za nacionalne manjine koji posvećuje posebnu pažnju pitanjima ljudskih prava, a naročito zaštiti od diskriminacije, zajedno sa poštovanjem manjinskih prava.⁴² Rad Visokog komesara temelji se na međunarodnom pravu ljudskih prava i on se oslanja na međunarodne standarde sa kojim su se države već saglasile.

Treba podsjetiti da su neke članice EU-a, članice i regionalnih organizacija kao što je npr. **Srednjoevropska inicijativa (SEI)**. SEI okuplja 18 država srednje i istočne Evrope⁴³ od kojih je 9 članica i 3 zemlje kandidati za članstvo u EU. Ministri vanjskih poslova zemalja članica SEI-a usvojili su 1994. godine **Instrument Srednjoevropske inicijative za zaštitu prava manjina**.⁴⁴ To je politička deklaracija zasnovana na opšteprihvaćenim načelima zaštite ljudskih i manjinskih

⁴¹ Završni akt iz Helsinkija (1975) je ustanovio 10 principa ponašanja među zemljama učesnicima koji su podijeljeni u tri "korpe" (baskets). Treća korpa je "ljudska dimenzija" koja uključuje ljudska prava i humanitarna pitanja.

⁴² Značajni dokumenti Visokog komesara za nacionalne manjine:

- Izvještaj o Romima (1993);
- Haške preporuke o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje (1996) koje, između ostalog, propisuju da je obrazovanje manjina (naročito na maternjem jeziku) postalo prioritet jer je obrazovanje važan činilac očuvanja i produbljivanja identiteta pripadnika nacionalnih manjina;
- Preporuke iz Osla o pravu nacionalnih manjina na upotrebu sopstvenog jezika (1998) kojima se razrađuje pravo na upotrebu maternjeg jezika nacionalnih manjina u javnoj i privatnoj sferi;
- Preporuke iz Lunda o djelotvornom učešću nacionalnih manjina u javnom životu (1999) koje detaljno razrađuju pravo na učešće nacionalnih manjina u javnom životu kroz dva bitna vida tog prava: učešće u donošenju odluka i model samouprave;
- Izvještaj o jezičkim pravima pripadnika nacionalnih manjina na području OSCE-a (1999), te Izvještaj o situaciji Roma i Sinta na području OSCE-a (2000).

⁴³ Albaniju, Austriju, Bjelorusiju, Bosnu i Hercegovinu, Bugarsku, Crnu Goru, Češku, Hrvatsku, Italiju, Mađarsku, Makedoniju, Moldaviju, Poljsku, Rumuniju, Slovačku, Sloveniju, Srbiju i Ukrajinu. Više informacija o SEI na www.ceinet.org

⁴⁴ CEI Instrument for Protection of Minority Rights. Zemlje potpisnice Instrumenta su Austrija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Mađarska, Italija, Makedonija, Poljska i Slovenija. Dokument je sastavljen u Torinu novembra 1994. godine.

prava. Članom 22. Instrumenta SEI-a propisano je da će države (u skladu sa svojim politikama) "poštivati pravo pripadnika nacionalnih manjina da učinkovito sudjeluju u javnom životu, osobito u procesu donošenja odluka o pitanjima koja se na njih odnose", te da stoga "države primjećuju napore koji se ulažu kako bi se zaštitili i stvorili uvjeti za promicanje etničkog, kulturnog, jezičnog i vjerskog identiteta pojedinih nacionalnih manjina, prihvaćanjem odgovarajućih mjera koje odgovaraju pojedinim situacijama u kojima se nalaze te manjine, kao što je predviđeno dokumentima OSCE-a."

Pravni izvori, institucije i tijela Evropske unije i njihove aktivnosti relevantne za prava manjina

Istaknuto je da su Euro-integracijski procesi vođeni prvenstveno ekonomskim razlozima i bili su ograničeni na ekonomsku saradnju, da bi se ti procesi tek kasnije otvorili i za politička pitanja, uključujući i oblast ljudskih prava. Za razliku od ostalih globalnih i regionalnih organizacija (UN-a, Savjeta Evrope, OSCE-a itd.) koji su poduzeli široke aktivnosti na polju zaštite (uglavnom etničkih) manjina, Evropska unija je znatno manje pažnje posvećivala toj oblasti. Naime, Rimskim ugovorima⁴⁵ kojima su 1957. godine osnovane Evropska ekonomska zajednica i Evropska zajednica za atomsku energiju nije regulisana nadležnost zajednice u području osnovnih ljudskih prava.

Kada razmatramo primarne izvore prava Unije, treba podsjetiti da je tek u preambuli Jedinственog evropskog akta⁴⁶ utvrđena obaveza poštivanja prava propisanih u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Ugovor iz Maastrichta⁴⁷ iz 1992. godine, kojim je završen proces formiranja Evropske unije, propisuje da su principi slobode, demokratije, poštovanja ljudskih prava i temeljnih sloboda i vladavina prava, principi koji su zajednički svim zemljama članicama.

Međutim, pomenutim ugovorom, EU nije preuzela nadležnosti vezane za oblast (etničkih i jezičkih) manjina.

⁴⁵ Treaty Establishing the European Community, 298 U.N.T.S. 11, od 25.3.1957. i Treaty Establishing the European Atomic Energy Community, 298 U.N.T.S. 167, od 25.3.1957. godine.

⁴⁶ Single European Act, OJ C 7, 12.1.1987. godine.

⁴⁷ Treaty on European Union, Official Journal C 191, 29.7.1992, potpisan u Maastrichtu 07.2.1992., stupio na snagu 1.11.1993. godine.

Ista konstatacija važi i za ugovor iz Amsterdama.⁴⁸ Navedeni ugovor je u čl.6. potvrdio ranije pomenuta načela na kojima se temelji Unija. Čl. 13. Ugovora je utvrdio nadležnost Unije u oblasti borbe protiv diskriminacije po osnovu pripadnosti spolu, rasi, etničkom porijeklu, vjeri, invalidnosti, starosti ili seksualnoj orijentaciji, te ovlastio Vijeće da poduzme odgovarajuće mjere u borbi protiv diskriminacije po navedenim osnovama.

Navedenim ugovorom (izmjenama čl.46.) su proširena i ovlaštenja Suda pravde Evropske unije u oblasti odlučivanja o kršenju osnovnih ljudskih prava od strane institucija EU-a.⁴⁹

Relativno ograničena aktivnost EU-a vezana za manjine nastavila se i nakon ugovora iz Nice.⁵⁰ Ta aktivnost se može grupisati u nekoliko oblasti:

- mjere, uglavnom političkog karaktera, koje poduzima Evropski Parlament u cilju promocije kulturne različitosti i zaštite kulturnog naslijeđa,
- mjere poduzete u okviru EU-a vanjske politike, bez uticaja na unutrašnju sferu EU-a,
- politike koje nisu usmjerene na manjine, ali imaju značaj za njih – to su prvenstveno područja ljudskih prava, antirasizma, pitanja izbjeglica itd.

Ugovor iz Lisabona⁵¹ je usvojen sa ciljem da učini EU demokratičnijom, efikasnijom i transparentnijom. Novouvršteni član 1.a. kaže da je "Unija utemeljena na vrijednostima poštivanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokratije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava, uključujući i prava pri-

⁴⁸ Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts, OJ C 340, od 10.11.1997. godine, stupio na snagu 1.5.1999. godine.

⁴⁹ Prije stupanja na snagu Ugovora iz Amsterdama, nadležnost Suda nije pokrivala oblast regulisanu tadašnjim čl. 6. Ugovora koji se odnosio na poštivanje prava garantovanih Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kao i pravā koja proističu iz ustavnih tradicija zajedničkih za države članice. Izmjenom čl. 46. Ugovora ustanovljava se nadležnost Suda nad primjenom pomenutog čl. 6. Ugovora.

⁵⁰ Treaty of Nice Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts, Official Journal C 80 , 10 March 2001. potpisan 26.2.2001, stupio na snagu 1.2.2003. godine.

⁵¹ Ugovor iz Lisabona koji dopunjava Ugovor o Evropskoj uniji i Ugovor o osnovanju Evropske zajednice, potpisan u Lisabonu 13. decembra 2007. godine – dokument 2007/C 306. Objavljen je u Službenom glasniku Evropske unije C 306, Vol 50 17.12. 2007. godine (Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community).

padnika manjina. Ove vrijednosti su zajedničke za države članice u društvu u kojem vlada pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost i jednakost između žena i muškaraca".⁵²

Iako se u pojedinim fazama razvoja Evropske unije došlo do spoznaje da je neophodno prenijeti određena ovlaštenja koja se tiču ljudskih prava na Uniju, kada je u pitanju transfer ovlaštenja u cilju harmonizacije principa zaštite manjina, te zakona i politika prema etničkim manjinama, to se do sada nije dogodilo. Razlog tome je što svaki dokument EU-a mora imati svoje uporište u Ugovoru u kome su precizno navedena ovlaštenja i obaveze svih subjekata. Obzirom da bi regulisanje prava manjina na nivou EU-a imalo pravno obavezujući karakter za sve članice EU-a, neke su države (još uvijek) nesklone da uključe ovlaštenja iz ove oblasti u EU nadležnost smatrajući da je to unutrašnja stvar svake pojedine države.

Obzirom da prava manjina nisu kodifikovana na nivou EU-a, te nisu dio *Acquisa*,⁵³ tijela Unije nemaju pravni osnov za djelovanje, niti ovlaštenja u oblasti koja se tiču manjina, a to se posebno odnosi na pitanja koja su vezana za priznanje statusa manjine, samoopredjeljenje i autonomiju, te propise koji regulišu korištenje regionalnih i manjinskih jezika.

U kontekstu elaboriranja trenutnog položaja i zaštite manjina i njihovih pripadnika u EU, treba navesti sljedeće ključne dokumente:

- Lisabonski ugovor (2007)
- Ugovor o EU (1992)
- Ugovor o osnivanju Evropske zajednice (1997)
- Povelja o osnovnim pravima u Evropskoj uniji (2000)

Uz već citirani čl.1.a. Ugovora iz Lisabona, važno je spomenuti da izmijenjeni čl.2. u dijelu trećeg stava navodi da će Unija poštivati svoju bogatu kulturnu i jezičku raznolikost, te da će osigurati da se zaštiti i unapređuje evropsko kulturno naslijeđe.

⁵² Sa engleskog preveo autor. Prvi nacrt Ustava EU-a nije sadržavao odredbu koja uključuje i prava pripadnika manjina – ovaj član je dopunjen na zahtjev i pod pritiskom mađarske vlade. Ova odredba je sada čl.2. Prečišćenog teksta Ugovora o Evropskoj uniji, objavljenog u *Official Journal of the EU* C 115/13 od 09.5.2008. godine.

⁵³ *Acquis Communautaire* (fr.) – je skup prava i obaveza na koje se sve zemlje članice obavezuju i povezuju unutar EU-a, a osim prava u užem smislu (zakonodavstvo usvojeno primjenom osnivačkih ugovora i presude Suda EU-a), obuhvata i sadržaj, načela i političke ciljeve osnivačkih ugovora, deklaracije i rezolucije EU-a, mjere zajedničke vanjske i unutrašnje politike, međunarodne ugovore koje je sklopila EU, te relevantne ugovore između zemalja članica.

Član 6. Ugovora je zamijenjen, a u novom članu se ističe da Unija priznaje prava, slobode i principe iz Povelje o osnovnim pravima u Evropskoj uniji, čime je čini pravno obavezujućom.

U stavu 2. se navodi da će Unija pristupiti Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, ali da "pristupanje neće uticati na ovlaštenja Unije kako su definisana ugovorima".

U preambuli **Povelje o osnovnim pravima u Evropskoj uniji**⁵⁴ stoji da ona, uz poštovanje načela subsidijarnosti, reafirmiše ova prava kao rezultat ustavne tradicije i međunarodnih obaveza zemalja članica, Ugovora o EU i Ugovora o zajednicama. Povelja poziva na obavezu poštovanja Evropske konvencije o osnovnim pravima i ljudskim slobodama, socijalnih povelja koje su donijele Evropske zajednice i Savjet Evrope, kao i praksu sudova: Evropskog suda pravde i Evropskog suda za ljudska prava.

Iako Povelja ne sadrži prava manjina kao takva,⁵⁵ u njenom okviru su tri su bitne odredbe koje regulišu oblasti relevantne za manjine:

- Član 20. Povelje koji propisuje jednakost svih pred zakonom.
- Član 21. prema kojem je zabranjena diskriminacija "koja se zasniva na spolu, rasi, boji kože, etničkom ili socijalnom porijeklu, genetskim osobinama, jeziku, religiji ili uvjerenju, političkom ili bilo kom drugom mišljenju, pripadnosti nacionalnoj manjini, imovini, rođenju, invaliditetu, životnom dobu ili seksualnoj orijentaciji".

Institucije EU-a su u obavezi primjenjivati ovaj član kada sprovode EU zakon. Ista obaveza vrijedi i za države članice u postupcima u kojim se sprovodi EU zakon. Evropska komisija je ovlaštena da osigura da zemlje EU-a poštuju princip nediskriminacije koji je propisan ovim članom prilikom implementacije EU zakona.

- Član 22. koji propisuje da će Unija poštovati kulturnu, vjersku i jezičku različitost.

Među teoretičarima se pojavila dilema da li se odredbe ovoga člana odnose na inter-državnu ili intra-državnu različitost. Preovladavajuće je mišljenje i tumačenje da se gore navedena odredba odnosi na oba aspekta, odnosno nivoa zaštite nacionalnih manjina – i u državama članicama i na nivou EU-a.

⁵⁴ Charter of Fundamental Rights of the European Union, potpisana na plenarnoj sjednici Evropskog parlamenta 12.12.2007. godine u Strazburu.

⁵⁵ Pripadnici nacionalnih manjina su uključeni u generalnu antidiskriminativnu odredbu člana 21.

Obzirom da je Povelja Unije o osnovnim pravima sada pravno obavezujuća, to je temelj za uklanjanje EU politika koje diskriminišu pripadnike nacionalnih manjina (direktno ili indirektno). Ipak, mnogi teoretičari su u dilemi u kojoj će mjeri ta činjenica donijeti promjene u praksi kada je u pitanju promjena antidiskriminatornog okvira koji je na raspolaganju manjinama i njihovim pripadnicima u zaštiti njihovih prava.

Od dokumentata koje je usvojio **Evropski savjet** relevantni za prava manjina su:

- Deklaracija o rasizmu i ksenofobiji (1991),
- Zajednička akcija usvojena od Savjeta na osnovu člana K.3. Ugovora o EU, koja se odnosi na suzbijanje rasizma i ksenofobije (1996),
- Deklaracija Savjeta i predstavnika vlada država članica o poštovanju različitosti i borbi protiv rasizma i ksenofobije (1997),
- Direktiva Savjeta 2000/43/EC kojom se sprovodi princip jednakog postupanja sa licima bez obzira na rasno ili etničko porijeklo (od 29.6.2000. godine),
- Direktiva Savjeta 2000/78/EC kojom se uspostavljaju opšti okviri za jednako postupanje u zapošljavanju i profesijama (od 27.11.2000. godine),
- Akcioni program Zajednice za borbu protiv diskriminacije iz 2000. godine.

Od svih institucija Evropske unije **Evropski parlament** je organ koji je pokazao najviše interesa za manjinska pitanja. Usvojen je niz rezolucija koje se bave etničkim ili jezičkim manjinama:

- Rezolucija o Povelji Zajednice o regionalnim jezicima i kulturama i o Povelji o pravima etničkih manjina (1981),
- Rezolucija o mjerama u korist manjinskih jezika i kultura (1983),
- Rezolucija o jezicima i kulturama regionalnih i etničkih manjina u Evropskoj zajednici (1987),
- Rezolucija o jezičkim i kulturnim manjinama u Evropskoj zajednici (1994),
- Direktiva EP i Savjeta o zaštiti pojedinaca u vezi sa obradom ličnih podataka i slobodnim kretanjem tih podataka (1995),
- Rezolucija o rasizmu, ksenofobiji i antisemitizmu i o daljim koracima za suzbijanje rasne diskriminacije (1998),
- Rezolucija o regionalnim i manje korištenim evropskim jezicima (2001).

Evropski parlament, potvrđujući svoj temeljni pristup pitanju ljudskih prava, uspostavlja obavezu poštivanja prava manjina (etničkih, jezičkih, religijskih, homoseksualaca) kao preduslov za pristupne pregovore. Još jedan primjer posvećenosti Parlamenta ovom pitanju je i gore pomenuta Rezolucija o rasizmu, ksenofobiji i antisemitizmu i o daljim koracima za suzbijanje rasne diskriminacije. U njoj se navodi da je borba protiv diskriminacije imigranata i religijskih manjina "integralni dio sveobuhvatne politike borbe protiv rasizma i ksenofobije". Uz to, treba i spomenuti neke rezolucije Evropskog parlamenta koje tretiraju specifične manjine (u Albaniji, Rumuniji, rezolucije o diskriminaciji Roma u nekim državama). Međutim, kako je već napomenuto, obzirom da Evropska unija nema normativna ovlaštenja u oblasti zaštite manjina, ona ne može ni donijeti bilo koji pravno obavezujući akt (kao što su uredbe i direktive).

Od akata **Komisije** relevantno za prava manjina su saopštenja - Suzbijanje rasizma, ksenofobije i antisemitizma u državama kandidatima iz 1999. godine i Nediskriminacija i jednake mogućnosti za sve iz 2005. godine.

Među teoretičarima postoji široka saglasnost da su aktivnosti i odluke **Suda pravde Evropske unije**⁵⁶ u mnogome doprinijele postepenom razvijanju sistema garantovanja osnovnih ljudskih prava u okviru Evropske unije. Odluke Suda se inicijalno bazirale na dva osnova: Ugovoru o osnivanju EZ-a koji je nalaagao Sudu da osigura poštivanje zakona u tumačenju i primjeni Ugovora, te političkoj dimenziji Zajednice baziranoj na izgradnji "evropskog društvenog modela" koji uključuje zaštitu osnovnih ljudskih prava priznatih od svih država članica. Sud je u odlukama utvrđivao poštivanje osnovnih ljudskih prava od strane institucija EZ-a, kao i od strane država članica, u slučajevima i oblastima koje su regulisane zakonima EZ-a. Pri tome Sud vodi računa o ustavnim tradicijama zemalja članica i njihovom članstvu u međunarodnim ugovorima, prvenstveno Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i osnovnim slobodama.

Zaštita manjina u vanjskim odnosima Evropske unije

Od 1992. godine zaštita manjina je posebno dobila na značaju u međususjedskim odnosima zemalja centralne i istočne Evrope i njihovim unutrašnjim pravnim sistemima u kontekstu pristupanja Evropskoj uniji. Na konferenciji u

⁵⁶ The Court of Justice of the European Union, ustanovljen 1952. godine sa sjedištem u Luksemburgu i mandatom da utvrđuje zakonitost akata institucija EU-a, osigurava da zemlje članice poštivaju obaveze iz Ugovora, te daje tumačenje EU zakona na zahtjev nacionalnih sudova zemalja članica.

Parizu 1995. godine usvojen je Pakt o stabilnosti⁵⁷ koji je potvrdio da je pitanje manjina od ključne važnosti za evropsku politiku. Evropski savjet, stoga, koristi Pakt kao sredstvo preko koga može vršiti uticaj, na političkom planu, na zemlje kandidatkinje.

U Kopenhagenu je u junu 1993. godine Evropski savjet odobrio kriterije koje mora da zadovolji svaka zemlja zainteresirana za prijem u EU.⁵⁸ Među političkim kriterijima je i poštovanje i zaštita prava manjina. Ovaj se kriterij iskristalisao kao neka vrsta "strukturalnog ili temeljnog principa" u procesu proširenja EU-a koji mora poštovati svaka zemlja koje se prijavljuje za članstvo u EU.

Na žalost, ukoliko bi se stanje zaštite manjina analiziralo u nekim zemljama EU-a, situacija bi bila znatno ispod standarda propisanih kriterijima iz Kopenhagena.⁵⁹ Stroži osnovni principi i propisi za zaštitu manjina nisu još uzdignuti na nivo EU primarnog zakonodavstva, nisu pravno obavezujući za članice, ali se moraju primjenjivati u slučaju bilo koje zemlje kandidatkinje za pristupanje EU. Stoga je EU izložena optužbama da primjenjuje dvostruke standarde u oblasti zaštite manjina, kada su u pitanju zemlje kandidatkinje.

Međutim, EU je nastavila da razvija sveobuhvatni pristup zaštite manjina koji, uz tradicionalna prava manjina, uključuje i antidiskriminativne i specijalne mjere u pojedinim zemljama (posebno mjere afirmativne akcije), a isti je izražen u ranije spomenutom Saopštenju Komisije iz 2005. godine - Nediskriminacija i jednake mogućnosti za sve: "U kontekstu proširenja EU-a, principi ljudskih prava, uključujući i poštovanje i zaštitu manjina, sastavni su dio takozvanih 'političkih kriterija' za članstvo u EU. Ovi principi su u središtu predpristupne strategije EU-a prema zemljama pristupnicama i zemljama kandidatima, kao i procesu stabilizacije i pridruživanja, zajedno sa ostalim zemljama zapadnog Balkana. Osim toga, od budućih zemalja članica se traži da se pridržavaju EU *acquis* legislative u oblasti antidiskriminacije i jednakih mogućnosti."

⁵⁷ Od strane predstavnika 52 države članice OSCE-a koji je kasnije preuzeo i odgovornost za njegovo provođenje.

⁵⁸ Politički kriteriji: stabilnost institucija koje osiguravaju demokratiju, vladavinu prava, ljudska prava i poštovanje i zaštitu prava i manjina; Ekonomski kriteriji: postojanje efikasnog tržišnog privređivanja i sposobnost preduzeća da izdrže tržišni pritisak snaga u Uniji i administrativni kriteriji: sposobnost preuzimanja obaveza koje proizilaze iz članstva uključujući sprovođenje ciljeva političke, ekonomske i monetarne unije. Četvrti kriterij podrazumijeva kapacitet EU-a da apsorbira nove članice, bez ugrožavanja procesa evropskih integracija.

Iako Kopenhaški kriteriji nisu pravno obavezujući, oni moraju biti primjenjeni na bilo koju državu - kandidatkinju za pristup EU.

⁵⁹ Primjeri Grčke i Francuske.

Stoga Evropska komisija analizira i detaljno razmatra situaciju sa nacionalnim manjinama u državama kandidatkinjama i ukazuje na eventualne slučajeve diskriminacije. Komisija, naime, godišnje priprema izvještaj koji, između ostalog, razmatra i pitanja zaštite manjina.

Kasnije zaključeni ugovori o pristupanju također sadrže određene političke prioritete u ovoj oblasti.⁶⁰

EU perspektive u zaštiti prava manjina

Zadnjih tridesetak godina prisutna je tendencija za zaštitom manjina unutar EU sistema – počev od 80- tih godina, kada je Evropski parlament insistirao na zaštiti lingvističkog i kulturnog naslijeđa nacionalnih manjina, zatim preko 90-tih, kada je proces proširenja na istok uvrstio zaštitu manjina u sferu intenzivnog političkog interesovanja, pa do ugovora iz Lisabona koji je propisao da Unija priznaje prava, slobode i principe iz Povelje o osnovnim pravima u Evropskoj uniji čime je, po prvi put, na nivou EU-a postao pravno obavezujući dokument koji reguliše ljudska prava.

Međutim, izuzev ranije citiranih odredbi ugovora iz Lisabona, koje se odnose na ljudska prava generalno, EU još nije uspjela da uvrsti u svoje zakonodavstvo odgovarajuće odredbe koje se tiču manjina. To znači da će i ubuduće države članice zadržati primarnu nadležnost u oblasti zaštite manjina. Pri tome, mjere afirmativne akcije će ostati neizbježne u ostvarenju principa jednakosti u okviru zakona EU-a.

Znači, niti pravni sistem Evropske unije, niti oblast vanjskih odnosa ne uključuju u potpunosti obavezujuće odredbe kada je u pitanju zaštita manjina - postoje samo političke deklaracije i pristupni kriteriji. Ne postoji ni formalni reciprocitet koji bi prisilio zemlje članice EU-a da implementiraju spomenute kriterije u svoje vlastite pravne sisteme.

To za posledicu ima apsurdnu situaciju – neke nove članice Evropske unije koje su zadovoljile "kopenhaške" pristupne kriterije imaju inkorporirane u svoje zakonodavstvo najsveobuhvatnije standarde zaštite manjinskih prava. Neke države su napravile i dodatne iskorake izričito priznavajući, bilo kroz interno zakonodavstvo ili bilateralne ugovore, i kolektivna prava manjina.⁶¹ S druge strane, među "starim" članicama EU-a postoji nekoliko grupa država sa vrlo različitim pristupom i načinom kao i obimom priznanja manjina:

⁶⁰ Tako su, na primjer, Češka, Mađarska, Bugarska i Rumunija 1998. godine bili pozvani da unaprijede integraciju romske populacije u svojim državama.

⁶¹ Npr. Latvija, Mađarska, Estonija, Slovenija.

- U jednu grupu država spadaju one koje ne priznaju postojanje etničkih manjina⁶² ili to pravo priznaju u ograničenom obimu u slučajevima kada se radi o pravima pojedinaca – građana.⁶³
- U drugu grupu država spadaju one koje su stvorile mogućnosti za ostvarenje ravnopravnosti nacionalnih ili etničkih manjina, stvaranjem autonomija na područjima gdje pojedine manjine žive.⁶⁴
- Posebnu grupu država sačinjavaju one koje imaju, zbog svoje etničke strukture, neke karakteristike federativnog državnog uređenja.⁶⁵

Zbog tako različitog pravnog i institucionalnog okvira između država članica EU-a, te različitih manjinskih politika unutar, ali i izvan Evropske unije, nije realno očekivati da će Evropska unija u skorije vrijeme preuzeti nadležnost u oblasti zaštite manjinskih prava, odnosno da će doći do konsenzusa, među svim zemljama članicama o ovom pitanju, koji bi rezultirao promjenama u primarnom zakonu EU-a.

Evropska percepcija položaja manjina

"Da li je Evropa dobro mjesto za manjine?" - upravo je to pitanje koje je Gallup postavio u anketi provedenoj tokom 2006. i 2007. godine u Evropi.⁶⁶ Pitanje je, doduše, precizirano na način da se odnosilo na rasne i etničke manjine.

Evropljani u većini zemalja, sa izuzetkom Austrije i nekih bivših socijalističkih zemalja, smatraju da su njihove zajednice dobra mjesta za život rasnih i etničkih manjina. Tog mišljenja su, sa oko 2/3 glasova stanovništva, državljani Ujedinjenog Kraljevstva, Švedske, Španije, Irske, Holandije i Danske.

Države čiji državljani misle da njihove zemlje nisu dobra mjesta za manjine (sa procentom pozitivnog mišljenja od 40-50%) su, od zemalja EU-a, Estonija, Litvanija, Češka, Poljska i Austrija.

U ozračju statističkih podataka dajemo samo nekoliko interesantnih značajnih događaja u bliskoj prošlosti, koje jasno oslikavaju odnos prema manjinama u nekim zemljama, članicama Evropske unije:

⁶² Npr. Grčka.

⁶³ Npr. Francuska.

⁶⁴ Npr. Španija, Holandija, Italija, Velika Britanija, Njemačka, Danska, Finska i dr.

⁶⁵ Npr. Belgija.

⁶⁶ Rezultati su sumirani na osnovu telefonskih i ličnih upita, oko 1000 odraslih osoba starijih od 15 godina, napravljenih tokom 2006. i 2007. godine. Podaci sa www.gallup.com/poll/103258/europe.

- tokom ljeta 2010. godine Francuska je nastavila deportaciju Roma porijeklom iz Bugarske i Rumunije (dakle građana Evropske Unije) u njihove matične zemlje u procesu "dobrovoljnog" povratka uz novčanu naknadu. Prethodne godine iz Francuske je već izbačeno oko 10.000 Roma. Procesi deportacije su naišli na osudu javnosti, nevladinog sektora i međunarodnih institucija koji su ukazali na tendenciju jačanja rasizma i ksenofobije u Francuskoj.
- Talijani su, inspirisani francuskim primjerom, željeli poduzeti slične mjere, međutim, ispostavilo se da većina Roma ima i talijansko državljanstvo, te imaju pravo ostati u Italiji.
- U Slovačkoj je 1.9.2009. godine stupio na snagu kontroverzni Zakon o slovačkom jeziku zbog kojeg se Mađarska žalila Evropskoj uniji i međunarodnim organizacijama da Slovačka krši prava manjina. Pod prijetnjom visokih kazni (od 100 do 5000 eura) zakon nalaže upotrebu slovačkog jezika u javnoj komunikaciji, čak npr. i kod ljekara u kritičnim situacijama, iako pacijent ne zna dobro slovački jezik.
- U maju 2010. godine Slovački parlament je usvojio zakon o dvojnomo državljanstvu po kojem se Mađarima sa slovačkim državljanstvom to državljanstvo može oduzeti ako prihvate mađarsko. Zakon također onemogućava Mađarima koji prihvate mađarsko državljanstvo da obavljaju neke dužnosti u Slovačkoj. (Zakon je izglasan kao reakcija na usvajanje odluke u mađarskom parlamentu da omogući Mađarima koji žive u susjednim zemljama, uglavnom Rumuniji i Slovačkoj, a ima ih oko 3,5 miliona, da dobiju mađarsko državljanstvo).
- U decembru 2009. godine jedna ortodoksna jevrejska škola u Velikoj Britaniji je odbila da primi jedanaestogodišnjeg dječaka, navodeći kao razlog njegovo nedovoljno jako jevrejsko porijeklo. Dječakova majka, Talijanka, je rođena kao katolkinja i prešla je u judaizam prije dječakovog rođenja, i to je bio razlog zašto dječak nije bio "potvrđen" kao pravi Jevrej. Roditelji dječaka su se obratili sudu koji je utvrdio da nije bilo diskriminacije u ovom slučaju, te je isti presudio u korist škole.
- Po navodima Agencije EU-a za osnovna prava, svaki treći musliman u Evropi bio je izložen diskriminaciji tokom 2009. godine, a mnogi nisu prijavili incidente na rasnoj osnovi jer nemaju povjerenja u vlasti.
- Angela Merkel, kancelarka Njemačke je, na sastanku mladih, vladajuće Demokršćanske unije, održanom 17.10.2010. godine, izjavila da je multikulturalizam u Njemačkoj u potpunosti propao. Od imigranata je zatra-

ženo da nauče jezik "kako bi na tržištu rada imali više šansi", te da je traženje da prihvate kršćanske vrijednosti i da poštuju njemačke zakone i kulturu sasvim opravdano.

Izjava je uslijedila nakon što je objavljena studija zaklade Friedrich Ebert o snažnom porastu ksenofobije u posljednje dvije godine u Njemačkoj.

- Krajem oktobra 2010. godine stručnjaci Vijeća za ljudska prava UN-a su oštro kritizirali stanje u kojim se nalaze Romi u Mađarskoj, ocijenivši da su oni žrtve diskriminacije i lošeg postupanja. Romi, kojih u Mađarskoj ima preko 700000, trpe predrasude i diskriminacije na način koji je vrlo raširen.
- 27.1.2011. godine održan je historijski govor predstavnika Roma gosp. Zonija Weisza u Bundestagu, u okviru obilježavanja 27.1.1945. kada je Crvena armija oslobodila koncentracioni logor Aušvic (Njemačka od 1996. godine na taj dan održava komemoracije za žrtve nacizma). Tom prilikom je podsjetio: "U brojnim smo zemljama mi najstarija manjina. No Sinti i Romi žrtve su sramnog postupanja, posebno u zemljama istočne Evrope, kao što su Rumunija ili Bugarska".
- Početkom aprila 2011. godine, odmah nakon uvođenja zakona o zabrani nošenja burke ženama islamske vjere u Francuskoj, u Parizu je uhapšena KENZA Drider. Pariška policija je tvrdila kako nije uhapšena zbog burke, nego zbog sudjelovanja u nelegalnom protestu protiv stavljanja pomenutog zakona u primjenu. Policija je dobila instrukcije da ženama koje nose nikab ili burku, ne skidaju pokrivala na ulici, nego da ih proprate u policijsku stanicu gdje će se od njih tražiti uklanjanje pokrivala s lica radi identifikacije.

Iz navedenog je vidljivo da napredna legislativa, postojanje institucija i instrumenata zaštite prava, dobro mišljenje i percepcija o kvaliteti života pa, na kraju, i dobra volja, ne moraju nužno i korespondirati sa realnostima života građana – pripadnika manjina.

Zaključak

Bez obzira na internacionalizaciju svih pitanja koja su vezana za prava manjina važno je istaći da je za njihovu zaštitu još uvijek najznačajniji tretman koji im obezbjeđuje država u okviru svoje suverene vlasti. U nadležnosti države je da donosi odluke relevantne za prava manjina, počev od toga da li da priznaje ili ne priznaje manjinski status (ili manjine generalno), zakonsko priznavanje užeg

ili šireg kataloga prava, razvijanje unutrašnjih mehanizama za osiguravanje garantovanih prava, te omogućavanje međunarodne saradnje. Države također odlučuju i o učešću u međunarodno-pravnim integracionim procesima kao i o pristupanju međunarodnim ugovorima i prihvatanju obaveza ili međunarodno-pravnih standarda direktno ili indirektno relevantnih za prava manjina.

Zbog različitog pravnog i institucionalnog okvira država članica EU-a, te njihovih različitih manjinskih politika, EU nije razvila svoj vlastiti sistem prava manjina. Zbog navedenih razlika nije realno očekivati da će u doglednoj budućnosti doći do konsenzusa među svim zemljama članicama o ovom pitanju i da će doći do promjena u primarnom zakonu EU-a, kako bi Evropska unija stekla pravni osnov za preuzimanje nadležnost u oblasti zaštite manjinskih prava.

Kao posljedica nepomirljivih razlika, u pristupu pitanjima prava manjina i njihovih pripadnika u pojedinim zemljama EU-a, odredbe Ugovora iz Lisabona koje propisuju da je "unija utemeljena na vrijednostima poštivanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokratije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava, uključujući i prava pripadnika manjina", te da su "ove vrijednosti zajedničke za države članice u društvu u kojem vlada pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost i jednakost između žena i muškaraca", izgledaju, ne kao pravno obavezujući dokument, nego kao politička deklaracija, ili lista želja sa krajnje neizvjesnom realizacijom.

Literatura

1. Capotorti, F. Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, United Nations, New York, Document E/CN.4/Sub.2/384/Add.1-7 (1977).
2. Deklaracija UN o pravima pripadnika nacionalnih, etničkih, vjerskih i jezičkih manjina G.A. Res. A/47/135, od 18.12.1992. godine.
3. Devetak, S. (1989) Manjine, ljudska prava, demokratija, Sarajevo: NIŠRO "Oslobođenje".
4. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda European Treaty Series No. 5, Rim 4.11.1950.
5. Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima, CETS No. 148.
6. Henrard, K. (2000) Devising an Adequate System of Minority Protection: Individual Human Rights, Minority Rights and the Right to Self-Determination, The Hague, Kluwer.
7. Instrument Srednjoevropske inicijative za zaštitu prava manjina, Torino novembra 1994. godine.

8. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima - International Covenant on Civil and Political Rights, 1966, Dodatak Rezoluciji Generalne skupštine UN 2200 A (XXI) od 16.12.1966.
9. Nadaždin Defterdarević, M. (2007) Evropska konvencija prema praksi Evropskog suda za ljudska prava, Mostar.
10. Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, Usvojena od Komiteta ministara Vijeća Evrope 10.11. 1994. godine.
11. Opcioni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima. G.A. Res. 2200A (XXI), 21 U.N. GAOR Supp. (No. 16) at 59, U.N. Doc. A/6316 (1966), 999 U.N.T.S. 302.
12. Pan Cristoph / Beate S. Pfeil (2003) National Minorities in Europe, Ethnos, Vienna.
13. Povelja o osnovnim pravima u Evropskoj uniji - Charter of Fundamental Rights of the European Union, potpisana na plenarnoj sjednici Evropskog parlamenta 12.12.2007. godine u Strazburu.
14. Protokol br. 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda CETS No. 177, Rim, 4. novembra 2000. godine.
16. Treaty Establishing the European Community, 298 U.N.T.S. 11, od 25.3.1957. i Treaty Establishing the European Atomic Energy Community, 298 U.N.T.S. 167, od 25.3.1957. godine.
17. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts, OJ C 340, od 10.11.1997. god.
18. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, dokument 2007/C 306. Objavljen u Službenom glasniku Evropske unije C 306, Vol 50 17.12.2007. god.
19. Treaty of Nice Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts, Official Journal C 80 , 10.3. 2001.
20. Treaty on European Union, Official Journal C 191, 29.7.1992.

Internetske stranice:

<http://europa.eu/abc/treaties/>
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
<http://treaties.un.org>
<http://conventions.coe.int/Treaty/>
www.gallup.com/poll/103258/europe
www.osce.org/index.php

MINORITY RIGHTS IN EUROPEAN UNION

Summary

Minorities represent particularly vulnerable groups of people whose rights, because of the specifics that define them, are subjected to violations and discrimination. The European Union does not represent an exception to this general pattern of behaviour and treatment of minorities and their rights.

The paper aims to analyse and illustrate the broader legal framework regulating the rights of minorities at the level of the European Union, as well as the relevant documents adopted by the organs and the bodies of the European Union. In particular, it elaborates the issue of minority protection in the EU's foreign relations and EU perspective in area of the minorities' protection. It also presents analysis of specific cases of treatment of minorities in some EU countries, as well as the perception of the situation of minorities in those countries.

Key words

minorities, minority rights, discrimination, the European Union, Treaties on EU, Institution and bodies of EU, the UN, Council of Europe, OSCE.

NAČELO ZAKONITOSTI I ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA U DJELOVANJU OBAVJEŠTAJNO-SIGURNOSNIH SLUŽBI, S POSEBNIM OSVRTOM NA PRAVO NA PRIVATNOST

stručni članak

UDK: 351.74:341.231.14
355.40:341.231.14

mr. sc. Ernad Musić*

Sažetak

Obavještajno-sigurnosne službe raspolažu s posebnim, specijalnim ovlaštenjima kojima mogu ograničiti ljudska prava i osnovne slobode. Stoga je neophodno uspostaviti funkcionalnu kontrolu kako bi se osiguralo da dodijeljena ovlaštenja koriste u skladu s međunarodnom i nacionalnom regulativom, poštujući dostignute standarde u zaštiti ljudskih prava i sloboda. Prava pojedinaca mogu biti ugrožena tajnim djelovanjem obavještajnih službi u inostranstvu, ali isto tako i provođenjem posebnih radnji u vlastitoj zemlji. Pokazalo se da su ove službe u prošlosti činile brojna kršenja ljudskih prava, počev od kidnapovanja građana, nezakonitog pritvaranja, mučenja pa i ubistava, kršeći tako ustave i međunarodne konvencije o ljudskim pravima. Najčešće ugrožavano pravo od strane obavještajno-sigurnosnih službi je pravo na privatnost, obzirom da službe često koriste skrivene metode praćenje, u okviru kojih pojedinci mogu iznijeti i najintimnije pojedinosti iz svog privatnog života. Zato je neophodno postojanje adekvatne pravne zaštite za osobe koje smatraju da im je djelovanjem službi ugroženo neko od zaštićenih prava, te da postoji kontinuirana kontrola ovih službi od strane izvršne i zakonodavne vlasti, kao i od nezavisnih vanjskih tijela.

Ključne riječi

obavještajno-sigurnosne službe, zakonitost, kontrola, ljudska prava, slobode.

* *Stručni savjetnik za normativne poslove u Državnoj agenciji za istrage i zaštitu; ernadmer@yahoo.com*

Uvod

Djelovanje obavještajno-sigurnosnih službi tradicionalno je obavijeno ve-
lom tajne i povezivano s raznim kontroverzama. Stalno je pitanje da li obavješ-
tajno-sigurnosne službe uvijek djeluju u skladu sa zakonom, da li je njihovo djelo-
vanje uvijek opravdano i da li postoji srazmjernost između zahtjeva nacionalne sigur-
nosti i demokratije, u odnosu na ljudska prava i slobode. "U načelu, cilj je da se
obavještajne službe zaštite od političkih zloupotreba, a da one pritom ne budu
stavljene van kontrole."¹

Obavještajno-sigurnosne službe često stavljaju interese državne sigurno-
sti iznad ljudskih prava i temeljnih sloboda, čime dolazi i do kršenja ovih prava.
Zbog toga je ključno pitanje nadzora nad njihovim radom i zaštite ljudskih prava
koja su zagarantovana međunarodnim konvencijama, ustavima i zakonima, od-
nosno uspostavljanje ustavnih i zakonskih mjera u cilju sprječavanja ili bar svo-
đenja na minimum zloupotreba moći koje posjeduju ove službe.²

S obzirom na značaj koji imaju obavještajno-sigurnosne službe za nacio-
nalnu i međunarodnu sigurnost, ne postavlja se pitanje njihovog postojanja i dje-
lovanja. Čak je primjetan trend proširivanja nadležnosti ovih službi nakon tero-
rističkih napada na Sjedinjene Američke Države, 11. septembra 2001. godine.
Istovremeno, jača i nadležnost nadzornih tijela u odnosu na obavještajno-sigur-
nosni sektor u cilju zaštite ljudskih prava i sloboda od različitih zloupotreba.

Činjenica je da obavještajno-sigurnosne službe imaju posebna ovlaštenja
kojima, u slučaju nefunkcionalne kontrole, mogu ograničiti ljudska prava. U tak-
voj situaciji "uvećava se opasnost od skrivenog i sistematskog sužavanja, ugroža-
vanja i/ili kršenja zagarantovanih ljudskih prava u ime očuvanja nacionalne
sigurnosti."³ Dalje, tu je i činjenica da obavještajne službe često djeluju u tajnosti, a

¹ Born, H./Leigh, I. (2005), Postizanje odgovornosti u obavještajnoj djelatnosti – Pravni standardi i najbolji načini nadzora obavještajnih agencija. Oslo: Ženevski centar za demokratski nadzor nad oružanim snagama (DCAF), str. 13.

² "Postoji ozbiljna zabrinutost da službe sigurnosti država članica Vijeća Evrope često stavljaju interese koje smatraju interesima državne sigurnosti i interesima države iznad poštivanja prava pojedinca. Kako su uz to često nedovoljno nadzirane, postoji velika opasnost od zloupotrebe moći i kršenja ljudskih prava ako se ne ustanove zakonske i ustavne zaštitne mjere." Vidi: Parlamentarna skupština Vijeća Evrope, Preporuka 1402, pnt. 2. Dostupno na: <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta99/EREC1402.htm> (9. februar 2011.).

³ Hadžić, M. (2008), "Parlamentarni i javni nadzor primjene posebnih mjera i postu-
paka", str. 26. U: Hadžić, M./Petrović, P. (ur.), Demokratski nadzor nad primjenom
posebnih ovlaštenja - Zbornik radova. Beograd: Centar za civilno-vojne odnose.

što se koristi kao opravdanje prilikom izbjegavanja javne kontrole. Ovdje je posebno značajno navesti da postoje situacije kada se tajnim proglašavaju i neka djelovanja koja to realno nisu, što je u suprotnosti sa demokratskim načelom transparentnosti, a ovaj problem je posebno izražen u tranzicijskim zemljama u kojima je demokratska svijest još uvijek na niskom nivou i koje su pod snažnim utjecajem bivših komunističkih sistema. Naime, u ovim sistemima postojao je kult vođe i sve snage bile su usmjerene na zaštitu te ličnosti i njeno veličanje. Dakle, obavještajno-sigurnosne službe imale su prije svega represivnu ulogu. Danas se otkrivaju i brojna ubistva koja su politički motivisana i koja su izvršena pod rukovodstvom obavještajnih službi, posebno kad se radi o ubistvima političkih imigranata. "O razmjerama prikupljanja podataka svjedoči zapanjujuća količina dosjea tajne policije, djelimično otvorenih nakon pada komunizma u pojedinim zemljama Centralne i Istočne Evrope."⁴

Načelo zakonitosti i ljudska prava

U radu obavještajnih struktura u demokratskim sistemima osnovno načelo je načelo zakonitosti. Ovo načelo, u najkraćem, predstavlja utemeljenost postojanja i djelovanja na osnovu zakona, odnosno obavještajne službe mogu biti legitimne samo ako svoje postojanje, svoj rad i svoja ovlaštenja zasnivaju na zakonu. Ovo je osnova razlikovanja djelovanja koja se provode u cilju zaštite sigurnosti i nacionalnih sistema u odnosu na djelovanja koja su suprotna tome. "Sigurnosne i obavještajne službe pravno su valjane samo ako su zakonski ustrojene i ako svoja ovlaštenja dobijaju od pravnog režima."⁵

Kao primjer ćemo navesti činjenicu da terorističke organizacije i pojedinci svoje djelovanje uglavnom pravdaju višim interesima, interesima naroda, religijskim i interesima država u okviru kojih djeluju. Tako i terorističke organizacije, u ovom cilju, vrše i prisluški i praćenja drugih osoba i špijunažu itd. Dakle, koriste brojne metode koje koriste i obavještajne službe u svom radu. Međutim, razlika je upravo u utemeljenosti u zakonu, odnosno da je postojanje i djelovanje obavještajnih službi u skladu s načelom zakonitosti, dok je djelovanje terorističkih organizacija upravo protivno ovom načelu i predstavlja kršenje zakona.

Ovo načelo ne bi smjelo biti prekršeno ni u najtežim situacijama po nacionalnu sigurnost jedne zemlje. Što je moguće više situacija i ovlaštenja obavještaj-

⁴ Milosavljević, B., "Ovlaštenja policije i drugih državnih organa za tajno prikupljanje podataka: Domaći propisi i evropski standardi", str. 66. U: Hadžić, M./Petrović, P. (ur.).

⁵ Born, H./Leigh, I., str. 17.

nih službi treba biti regulisano zakonom, a u skladu sa zakonom treba biti ustanovljen i sistem kontrole djelovanja ovih službi, kako bi ljudska prava i osnovne slobode bile maksimalno zaštićene od zloupotreba. Međutim, analizom rada obavještajnih službi nije teško uočiti da su iste često koristile "nacionalnu sigurnost" kao izgovor za djelovanja koja nisu zakonski utemeljena, odnosno koja čak predstavljaju kršenje zakona i međunarodnih konvencija o ljudskim pravima.⁶ Naravno, obavještajne službe ove aktivnosti negiraju i iste povezuju sa zavjedom nekih drugih službi i organizacija protiv njih, a u slučaju kada su navedene aktivnosti jasno otkrivene, onda se iste pravdaju nacionalnom sigurnošću i zaštitom građana konkretne države. Zbog toga, demokratske zemlje moraju uložiti maksimalne napore da i vanredna ovlaštenja utemelje u zakonu.

Da bi se mogle pozvati na zakonske izuzetke, u slučajevima kada se potrebe odbrane nacionalne sigurnosti kose s važećim propisima o ljudskim pravima, obavještajne službe treba da utemelje svoje djelovanje na zakonskoj regulativi, odnosno na delegiranju odgovornosti na upravna tijela, ali da se ustanovi i zadrži pravo odlučivanja i kontrole unutar zakonske regulative. Neophodno je da parlament odobri formiranje, mandat i ovlaštenja obavještajnih službi, ali taj uslov sam po sebi nije dovoljna garancija očuvanja načela zakonitosti. Zakonska utemeljenost uvećava opravdanost postojanja sigurnosnih agencija i njihovih posebnih ovlaštenja.

Načelo zakonitosti ima izuzetan značaj u ukupnom pravnom poretku, a posebno se mora voditi računa o istom, u slučajevima u kojima su moguće zloupotrebe i kršenja ljudskih prava. Zbog toga je neophodno zakonski regulisati slučajeve u kojima se mogu ograničiti ljudska prava pojedinaca u vezi sa sigurnosnim interesima države. To se može postići na dva načina: Prvo, ograničavanjem ljudskih prava radi zaštite društvenih interesa. Poznat primjer je ograničavanje slobode izražavanja pripadnika obavještajnih službi s ciljem očuvanja tajnosti njihovog rada.⁷ Drugo, u kriznim situacijama, kada je državna sigurnost ozbiljno ugrožena, može se dozvoliti privremeno nepoštivanje i povreda određenih prava, isključujući ljudska prava koja su nepovrediva, bez obzira na okolnosti.

Evropska konvencija o ljudskim pravima, na primjer, dozvoljava ograničavanje prava na javno suđenje, prava na poštivanje privatnosti, ograničavanje

⁶ Npr. poznato je da su obavještajne službe ponekad bile nalogodavci ili izvršioци ubistava "nepodobnih" kadrova, da su koristile mučenja i nehumana postupanja prilikom ispitivanja, da su vršili nezakonita prisluškivanja itd.

⁷ Vidi: Načela o ograničavanju i odredbe o narušavanju iz Sirakuze u Međunarodnom ugovoru o građanskim i političkim pravima (UN Doc, E/CN.4/1985/Aneks 4.). Dostupno na: <http://www1.umn.edu/humanrts/instreet/siracusaprinciples.html>. (21. februar 2011.).

vjerskih sloboda, slobode izražavanja i udruživanja u skladu sa zakonom, kao i ograničavanja koja su neophodna u demokratskom društvu u interesu državne sigurnosti.⁸ Pored toga, ako službe imaju zakonska ovlaštenja za ometanje privatne imovine ili komunikacija, građanima treba da budu stavljeni na raspolaganje pravni postupci za podnošenje pritužbi u slučajevima neispravnog postupanja. To je jedan od načina na koje zemlje potpisnice Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda⁹ mogu ispuniti svoju obavezu da osiguraju efikasan pravni lijek za dokazive povrede ljudskih prava.

Dakle, ukoliko postoji opravdana potreba da se ograniče određena ljudska prava, to se mora regulisati zakonskim propisima, shodno načelu zakonitosti. Međutim, postoje prava koja su zaštićena međunarodnim dokumentima i ustavi- ma većine zemalja i ista se ne mogu ugrožavati i ograničavati pod izgovorom nacionalne sigurnosti. Prema odredbama Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, ne dozvoljavaju se povrede slijedećih prava:¹⁰

- prava na život (član 6.),
- prava na nepodvrgavanje mučenju ili okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju (član 7.),
- prava na slobodu od ropstva ili služenja (član 8.),
- prava na nemogućnost kažnjavanja zatvorom zbog neispunjavanja ugovorne obaveze (član 11.),
- prava na nepodvrgavanje retroaktivnim krivičnim mjerama (član 15.),
- prava na to da pred zakonom budemo tretirani kao osoba (član 16.),
- prava na slobodu misli, savjesti i vjere (član 18.).

Ovdje se postavlja pitanje potreba nacionalne sigurnosti, odnosno do koje mjere se određena ljudska prava mogu ograničiti, a da nacionalna sigurnost ne bude ugrožena. U svakom slučaju najbolje rješenje je da se zakonom precizno propišu postupci, razlozi i granice, kao i mehanizmi kontrole ograničavanja ovih prava. "U protekle dvije do tri decenije došlo je do znatnog razvoja nacionalnih

⁸ Tekst Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda vidi u: Gomien, D. (1996), Kratak vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima. Zagreb: Organizator.

⁹ Ibid., član 13.

¹⁰ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima - ICCPR, usvojen Rezolucijom 2200A (XXI) Generalne skupštine Ujedinjenih Nacija 16.12.1966. godine, a stupio na snagu 23.3.1976. godine, ("Službeni list SFRJ", broj 7/71).

zakonodavstava u ovoj oblasti, tako da je jedan znatan broj zemalja uredio mjere tajnog prikupljanja podataka, uslove za njihovu primjenu i nadzor nad tom primjenom. Unutar bloka komunističkih zemalja nije se ni pomišljalo na istinsko ograničavanje slobode države u ovoj oblasti, budući da je održavanje komunističkih režima bilo uveliko zavisno od temeljne kontrole građana, zatiranja njihovih antirežimskih (demokratskih) stremljenja i čuvanja lažnog legitimiteta (u ideju komunizma je ugrađena tobožnja široka podrška narodnih masa režimu)."¹¹

Pravo na privatnost

Najčešće ugrožavano pravo od strane obavještajnih službi je pravo na privatnost, koje "na opšti način određeno obuhvata pravo na poštovanje čovjekovog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske, kao i časti i ugleda."¹² U ovom dijelu značajnu ulogu u harmonizaciji nacionalnih zakonodavstava ima Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, koja u našem zakonodavstvu formalno ima dominantnu ulogu, obzirom da je u Ustavu¹³ označena kao dominantna, u odnosu na sve ostale ustavne i zakonske odredbe. Prema ovoj konvenciji, pravo na privatnost ne smije biti ugroženo osim ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, javne sigurnosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprječavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih.¹⁴ Slučajevi u kojima se može ograničiti pravo na privatnost trebaju se detaljnije definisati u okviru nacionalnih zakona. U tu svrhu neophodno je poštivanje nekoliko osnovnih principa. Radi se o slijedećim principima:¹⁵

- slučajevi u kojima se miješanje u pravo na privatnost može dopustiti moraju biti zakonom unaprijed regulisani kako bi za građane bili dovoljno predvidivi, a ti zakoni moraju po svojoj sadržini biti odgovarajući zahtjevima vladavine prava,
- slučajevi miješanja u pravo na privatnost moraju biti uređeni restriktivno i vezani za teška krivična djela i prijetnje po sigurnost da bi time bili u materijalno-pravnom smislu legitimni,
- procedura za primjenu mjere mora biti zakonom propisana,

¹¹ Ibid., str. 67.

¹² Milosavljević, B., u Hadžić, M./Petrović, P. (ur.), 66.

¹³ Ustav Bosne i Hercegovine (Opšti okvirni sporazum za mir u BiH, Anex 4.) i Amandman I. na Ustav Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 25/09).

¹⁴ Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, član 8. fn. 8.

¹⁵ Milosavljević, B., u Hadžić, M./Petrović, P. (ur.), 69.

- o primjeni mjere u konkretnom slučaju treba da odluči sud ili drugi organ na osnovu postojanja osnova sumnje,
- početak i trajanje mjera moraju biti unaprijed određeni u odluci suda ili drugog organa,
- nad primjenom mjere treba da postoji kontrola suda ili drugog organa,
- za prekoračenje i zloupotrebu u primjeni mjere treba da bude propisana sankcija,
- postupak za zaštitu građana treba biti propisan zakonom uz mogućnost sudske zaštite i
- građanin treba da ima pravo da bude obaviješten o mjeri i rezultatima njene primjene (podacima koji su mjerom prikupljeni), a čuvanje ličnih podataka u tajnim dosjeima predstavlja narušavanje prava na poštivanje privatnog života.¹⁶

U ovom području zanimljiva je sudska praksa u odnosu na Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.¹⁷ U tom smislu, možemo navesti nekoliko stavova Suda:

- informacije koje se o licima sistematski prikupljaju i čuvaju u dosjeima državnih organa, ulaze u okvir pojma privatni život, pogotovo kad se podaci odnose na daleku prošlost pojedinca,¹⁸
- upotreba tih podataka i nepružanje mogućnosti da se isti ospore predstavlja ometanje prava na poštivanje privatnog života. Pri tome se Sud pozivao na Konvenciju Vijeća Evrope od 28. januara 1981. godine za zaštitu pojedinaca u pogledu automatske obrade ličnih podataka,¹⁹

¹⁶ U Bosni i Hercegovini, OSA BiH je obavezna obavijestiti građanina, na njegov pisani zahtjev, da li su pokrenute mjere prikupljanja podataka protiv njega i da li Agencija vodi evidenciju koja sadrži njegove lične podatke i da mu, na njegov zahtjev, tu dokumentaciju o prikupljenim podacima stavi na uvid. Agencija može biti oslobođena ove obaveze ako takva informacija može ugroziti obavljanje zadataka Agencije ili ako može ugroziti sigurnost izvora ili druge osobe. U našoj zemlji posebne radnje moraju biti odobrene od strane suda, odnosno mora postojati sudski nalog i mogu maksimalno trajati 60 dana uz produžavanje po 30 dana. Građanin koji je bio predmet praćenja ili prisluškivanja mora biti obaviješten o preduzetim mjerama najkasnije u roku od 30 dana po okončanju postupka. Vidi: Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine - ZKP („Službeni glasnik BiH, br. 03/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/05, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09 i 93/09).

¹⁷ Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, fn. 8.

¹⁸ Rotaru protiv Rumunije, Appl. No. 28341/95, presuda od 4. maja 2000. godine.

¹⁹ Konvencija za zaštitu pojedinaca pri automatskoj obradi ličnih podataka, Evropski ugovori ETS broj 108 od 28.1.1981 godine. Dostupno na: <http://arhiv.hr/hr/pdf/Zastita%20osobnih%20podataka.pdf> (03. mart 2011.).

- pojedinac može, pod određenim uslovima, tvrditi da je žrtva povrede izazvane samim postojanjem tajnih mjera ili zakonskih propisa koji dozvoljavaju tajne mjere, a da ne mora tvrditi da su takve mjere primijenjene konkretno protiv njega,²⁰
- čuvanje informacija u datoteci predstavljalo miješanje u privatni život, bez obzira na činjenicu što iste nisu bile osjetljive i što nikada nisu ni bile tražene.²¹

Metod službi kojim se najčešće ugrožava pravo na privatnost i koji je podložan zloupotrebi je prisluškivanje, obzirom da lice koje je predmet praćenja nije svjesno činjenice da se prisluškuje i što u tom smislu putem telefonskih razgovora vrlo često može da iznese najintimnije detalje iz svog privatnog života. U analizi predmeta koji su se odnosili na prisluškivanje, Sud je utvrdio da i samo postojanje zakona koji omogućava snimanje telefonskih razgovora može predstavljati miješanje u pravo na poštivanje privatnog života. Najvažnije o čemu se mora voditi računa u ovakvim predmetima jeste obaveza efikasne kontrole. Jedna od mjera je postojanje automatskog snimanja svakog aktiviranja sistema za prisluškivanje, kako bi kontrolni organ imao kompletan uvid, bez mogućnosti prikriivanja sumnjivih prisluškivanja. U predmetu "Klass i drugi protiv SR Njemačke"²² Evropski sud je utvrdio da potreba države da se štiti od neposrednih opasnosti, po slobodni demokratski ustavni poredak, opstanak i sigurnost, predstavlja zakoniti cilj, te da su takva ograničenja potrebna u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti. Sud je utvrdio da je njemački zakon o prisluškivanju dovoljno precizan i da je postupak kojim se osigurava da sve mjere prikupljanja informacija budu u skladu sa zakonom dovoljno striktan, da bi bili ispunjeni zahtjevi zakonitosti prema članu 8. stav (2) Konvencije.

U predmetu "Malone protiv Ujedinjenog Kraljevstva",²³ Sud je razmatrao da li je prisluškivanje bilo opravdano, odnosno da li je isto bilo "u skladu sa zakonom" i "neophodno u demokratskom društvu" tj. da li je ispunjavalo uslove predviđene stavom (2). Pojam "zakon" Sud je tumačio na način da obuhvata ne samo pisano, nego i nepisano pravo. Izraz "u skladu sa zakonom" upućuje pored ostalog na svojstva prava, pri čemu se zahtijeva da bude u saglasnosti s vladavinom prava. Sud je, pozivajući se na predmet "Klass", ukazao da je opasnost od samovolje

²⁰ Rotaru protiv Rumunije, tačka 35. fn. 18.

²¹ Amann protiv Švicarske; Appl. No 27798/95, presuda od 16. februara 2000. godine.

²² Klass i drugi protiv SR Njemacke, Appl No. 5029/71, presuda od 6. septembra 1978. godine.

²³ Malone protiv Ujedinjenog Kraljevstva, Appl No. 8691/79, presuda od 27. juna 1984. godine.

naročito vidljiva kada organi izvršne vlasti rade u tajnosti.²⁴ Zakon mora dovoljno jasno ukazati na granice diskrecione slobode date nadležnim organima i na način njenog korištenja, imajući u vidu zakoniti cilj određene mjere, da bi se pojedincu pružila odgovarajuća zaštitu od samovoljnog miješanja. Sud je utvrdio da propis Ujedinjenog Kraljevstva o prisluškivanju nije bio dovoljno jasan da bi zadovoljio standard "saglasnosti sa zakonom".

U vezi s prethodno navedenim, neophodno je spomenuti i stav Suda da povreda člana 8. Konvencije postoji samim tim što zakon određene zemlje, koji reguliše pitanje prisluškivanja, ne predviđa dovoljne garancije protiv zloupotrebe državnih tijela na polju prisluškivanja telefonskih komunikacija.²⁵ Postojanje razumne pretpostavke da se određena osoba prisluškuje dovoljno je da se utvrdi da je riječ o miješanju u pravo na privatnost. Evropski sud je, u predmetu "Weber i Saravaia protiv Njemačke"²⁶ istakao da je od izuzetne važnosti učiniti jasnim detaljna pravila prisluškivanja telefonskog razgovora, da građanima pruži mogućnost saznanja, u pogledu okolnosti i uslova pod kojima domaće vlasti mogu preduzeti takve mjere. Pored toga, Sud je razvio minimum sigurnosnih mjera koje trebaju biti predviđene zakonom kako bi se izbjegla zloupotreba i to:

- a) prirodu odbrambene okolnosti države koja može biti razlog prisluškivanja,
- b) definisati kategoriju lica čiji bi telefoni mogli podlijegati prisluškivanju,
- c) odrediti vremensko trajanje telefonskog snimanja,
- d) korištenje i arhiviranje tako dobijenih podataka,
- e) mjere predostrožnosti koje moraju biti preduzete prilikom tranesfera podataka.

U cilju zaštite ljudskih prava od djelovanja službi, najbolje je rješenje postojanje različitih mehanizama kontrole, pored parlamentarne i sudske kontrole, poželjan je i građanski i stručni nadzor.²⁷

²⁴ Klass i drugi protiv SR Njemacke, 21. i 23. fn. 22.

²⁵ Iordachi i ostali protiv Moldavije, Appl No.25198/02, presuda od 10. februara 2009. godine.

²⁶ Weber i Saravaia protiv Njemačke, Appl No.54934/00, presuda od 29. juna 2006. godine.

²⁷ U Hrvatskoj, npr., za pojedinačne slučajeve ugrožavanja prava pojedinaca od strane sigurnosnih službi razmatra Vijeće za građanski nadzor, dok Ured Vijeća za nacionalnu sigurnost vrši stručnu kontrolu rada službi. Osim navedenog osnovan je i Operativno-tehnički centar koji je nadležan za aktivaciju i upravljanje mjerom tajnog nadzora telekomunikacionih usluga i prometa. Na ovaj način olakšana je kontrola, obzirom da se sve mjere prisluškivanja obavljaju preko jednog tijela. Vidi: Zakon o Uredu za nacionalnu sigurnost ("Narodne novine", broj 37/95) i Žunec, O./Domišljanović, D. (2000), Obavještajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske – stanje i načela preustroja za razdoblje konsolidacije demokracije. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Tajne radnje i zaštita ljudskih prava

Tajne radnje su one radnje koje obavještajna služba neke zemlje poduzima na području ili u predmetu neke druge zemlje bez formalnih naloga, koje vlasti te zemlje podržavaju ili iste planiraju. Jedan od rijetkih primjera definisanja tajnih radnji nalazimo na primjeru Sjedinjenih Američkih Država (SAD). U tom smislu, tajne radnje su one koje se izvode izvan zemlje kao podrška ciljevima državne vanjske politike, koje se planiraju i izvršavaju tako da uloga vlade SAD-a nije očigledna ili javno priznata, a zapravo podupire te radnje. Namjera posebnih radnji, međutim, ne smije biti utjecaj na političke procese u SAD-u, na javno mnijenje, političke odluke ili medije, niti one obuhvataju diplomatske aktivnosti ili prikupljanje i proizvođenje obavještajnih podataka i s tim povezane aktivnosti.²⁸

Obzirom da su određene radnje tajne, jasno je da je vrlo malo ljudi upoznato sa istim, što svakako predstavlja pogodno tlo za razne zloupotrebe. Obzirom da se takve radnje provode na teritoriju druge države, već samim tim krše zakone te zemlje, a i često su prepuštene samovolji pojedinaca, tako da se za ove radnje vežu brojne kontroverze, posebno u odnosu na metode i strategije djelovanja. Tako su poznati slučajevi kidnapovanja građana određene zemlje, mučenja, pa čak i ubistava. Međutim, tajne radnje, i kad se otkriju, pripisuju se pojedincima i negira se bilo kakva umiješanost u iste.

Zbog svega navedenog, izuzetno je važno da predstavnici vlasti propišu bar osnovna pravila i granice prihvatljivog ponašanja i da budu odgovorni za odobravanje tajnih radnji (na primjer poštivanje međunarodnih konvencija o ljudskim pravima itd.). Jasno je da su ove radnje vrlo važne za sigurnost određene države, te se zbog tog razloga i ne postavlja pitanje neophodnosti njihovog postojanja. Međutim, u ovom području postoji malo zakonskih odredbi, što svakako nije dobro i što predstavlja pogodan teren za razne zloupotrebe.

Jedan od rijetkih jasnih modela tajnog djelovanja u drugoj zemlji pojavljuje se u zakonu Ujedinjenog Kraljevstva, koji kaže da ministarsko odobrenje, kad je izdato, ima snagu zakonskog opravdanja za djela koja u inostranstvu čine obav-

²⁸ Američki Izvršni nalog uvodi mjeru predsjedničke kontrole: "Nijedna agencija, osim CIA-e (ili oružanih snaga SAD-a u doba rata koji je objavio Kongres ili tokom razdoblja koje je obuhvaćeno izvještajem Predsjednika Kongresu prema Rezoluciji o ratnim ovlaštenjima (87. Stat. 855.), ne smije provoditi nijednu posebnu aktivnost, osim ako predsjednik ne utvrdi da neka druga agencija može bolje ostvariti određeni cilj."

Vidi: Izvršni nalog 12333, SAD, 1981., stav 3. 4 (h). Dostupno na: www.fas.org/irp/offdocs/eo/eo-12333.htm (4. januar 2011.).

ještajne agencije, a koja se kose s odredbama građanskog ili krivičnog prava.²⁹ Korisno je razmisliti o dva pitanja koja spomenuti prijedlog ne dotiče. Prvo, nema zakonske obaveze dobivanja ministarskog odobrenja svaki put kad se takve radnje poduzimaju. Drugi se nedostatak tiče zakonitosti. Iz očiglednih razloga, država može tražiti oslobođenje od odgovornosti za prekogranično tajno djelovanje u vlastitom zakonskom sistemu, a isto tako očigledno ta djelatnost može kršiti zakone zemlje u kojoj se provodi. Postoji, međutim, okvir koji se ne bi smio zaobilaziti ili ignorisati, a to su međunarodne norme o ljudskim pravima.

Na primjeru iz Ujedinjenog Kraljevstva možemo vidjeti šta predstavlja i kako se daje odobrenje za posebne radnje. U tom smislu, ako neko lice mora odgovarati u Ujedinjenom Kraljevstvu za bilo koju radnju počinjenu izvan Kraljevstva, neće se smatrati odgovornom ako je za tu radnju prije toga izdao odobrenje ministar vanjskih poslova, koji ne smije izdati uvjerenje ako se nije uvjerio:

- a) da su sve radnje koje će biti poduzete, oslanjajući se na odobrenje ili čitava akcija u sklopu koje će se te radnje poduzeti, neophodne za pravilno obavljanje određene zadaće obavještajne službe;
- b) da postoje službene mjere kojima će se osigurati:
 - da se, oslanjajući se na odobrenje, neće učiniti ništa više od onoga što je neophodno za pravilno obavljanje određene zadaće obavještajne službe;
 - da će, u onoj mjeri u kojoj se oslanjaju na odobrenje, priroda i moguće posljedice poduzetih radnji biti opravdane i u skladu sa svrhom zbog koje se poduzimaju;
- c) da postoje službene mjere, s obzirom na otkrivanje podataka, te da će svi podaci dobiveni radnjama koje su se oslanjale na odobrenje biti podložni tim mjerama.³⁰

Osim ovakvih pojedinačnih primjera, značajne za harmonizaciju nacionalnih zakonodavstava su i međunarodne konvencije o ljudskim pravima. Kao dijelu sve većeg skupa međunarodnih zakona o ljudskim pravima, posebnu pažnju u kontekstu obavještajnih službi i provođenja tajnih radnji treba posvetiti "Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (ICCPR)", kao i "Konvenciji protiv mučenja i ostalog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CAT)".³¹

²⁹ Intelligence Services Act – ISA UK, Intelligence – Related Legal Documents, UK Official Publications, The Stationery Office, London 1998., odjeljak 7.

³⁰ Ibid.

³¹ Konvencija protiv mučenja i ostalog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja - CAT, UN. Doc. A/39/51 (1984), stupila na snagu 26. juna 1986.

To se posebno odnosi na:

- pravo na život (ICCPR, član 6.),
- pravo nepodvrgavanja mučenju ili okrutnom, ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju (ICCPR, član 7.) i
- pravo na slobodu i sigurnost osobe (ICCPR, član 9.).

To su prava koja se najčešće narušavaju tajnim obavještajnim djelovanjem. Treba navesti dva nezakonita postupka koji su direktno povezani s prethodno navedenim: vansudsko lišavanje života i mučenje/ponižavajuće postupanje. Kakvi god bili ciljevi i koliko god uvjerljivim se smatrali razlozi poduzimanja tajne akcije, vansudsko lišavanje života, poput toga da obavještajci ubiju neprijatelja u stranoj zemlji, jasno je kršenje prava na život izraženog u Međunarodnom paktu. Kako je pravo na život zagarantovano svakom ljudskom biću, od njega se ne smije odstupiti (ICCPR, član 4. stav (2)).

Drugi postupak koji se obično povezuje s tajnim djelovanjem tiče se tehnika ispitivanja koje graniče s kršenjem prava na nepodvrgavanje mučenju ili ponižavajućem postupanju (ICCPR, član 7.).

U članu 1. Konvencije protiv mučenja, krivično djelo mučenja opisano je na slijedeći način:

"Za potrebe ove Konvencije, izraz 'mučenje' znači bilo koji čin kojim se nekoj osobi namjerno nanosi jaka bol ili patnja, fizička ili duševna, u svrhu dobivanja podataka ili priznanja od te ili neke druge osobe, kojim se tu osobu kažnjava za djelo koje je počinila ona ili neka druga osoba ili za koje se sumnjiči, te bilo kakav čin zastrašivanja, kad bol ili patnju nanosi ili potiče javna službena osoba ili neka druga osoba koja djeluje u službenom svojstvu. To ne obuhvata bol ili patnju koja proizlazi iz zakonskih sankcija, koja je njima svojstvena ili usputna."³²

Primjeri tehnika ispitivanja koje narušavaju navedeno pravo nabrojani su u poznatoj odluci Evropskog suda za ljudska prava.³³ Sud izdvaja:

- stajanje uza zid: tjeranje zatvorenika da stoje nekoliko sati u "iscrpljujućem položaju", koji osobe koje su bile na to prisiljene opisuju kao "stajanje uza zid ruku postavljenih visoko iznad glave, raširenih nogu, stopala udaljenih od zida, zbog čega bi stajali na nožnim prstima, s čitavom težinom tijela većinom na prstima ruku";

³² Ibid.

³³ Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva, Presuda, Europski sud za ljudska prava 96. Dostupno na: <http://hudoc.echr.coe.int/Hudoc1doc/HEJUD/sift/91.txt> (17. septembar 2010.).

- pokrivanje glave: stavljanje i ostavljanje vreća crne ili modre boje na glavi zatvorenika, sve vrijeme osim tokom ispitivanja;
- podvrgavanje buci: držanje zatvorenika tokom postupka ispitivanja u prostoriji u kojoj je stalno bila prisutna glasna buka i pištanje;
- uskraćivanje sna: uskraćivanje sna zatvorenicima tokom postupka ispitivanja;
- uskraćivanje hrane i vode: podvrgavanje zatvorenika nedovoljnoj prehrani tokom boravka u ustanovi i tokom postupka ispitivanja.

Upotreba podataka u zakonske svrhe koji su dobijeni mučenjem jasno je zabranjena međunarodnim pravom.

Na osnovu naprijed navedenog, jasno je da i tajne operacije moraju biti kontrolisane. Obzirom na strukturu organizovanja zakonodavne vlasti koju karakteriše sporost, jasno je da ona ima ulogu koja se svodi na utvrđivanje okvira djelovanja, dok i u ovom slučaju, u većini zemalja, zbog praktičnosti ključnu ulogu ima izvršna vlast. Izvršna vlast bi trebala pratiti poštivanje odredbi o ljudskim pravima.

Slijedeći primjer iz australskog Zakona o obavještajnim službama govori o važnosti koja se pridaje sudjelovanju izvršne vlasti u nadzoru tajnih akcija u drugoj zemlji, odnosno podvođenju pod zakonske odredbe kontrole nad tajnim operacijama. Uloga australskih sigurnosno-obavještajnih službi je poduzimanje drugačijih radnji koje naredi nadležni ministar, a koje se tiču mogućnosti, namjera ili djelovanja osoba ili organizacija izvan Australije. Nadležni ministar može narediti (takva naredba mora biti u pisanom obliku) službama da poduzmu takve radnje samo:

- a) ako se već savjetovao s drugim ministrima čijeg resora se te radnje tiču,
- b) ako se uvjerio da postoje zadovoljavajući mehanizmi koji će osigurati da u izvršenju naredbe, s obzirom na svrhu, neće biti učinjeno ništa više od onoga što je neophodno i
- c) ako se uvjerio da postoje zadovoljavajući mehanizmi koji će osigurati da priroda i posljedice djela koja će se činiti u izvršavanju naredbe budu primjerene svrsi s kojom je naredba izdata.³⁴

Ako nadležni ministar izda takvu naredbu, isti mora što je prije moguće obavijestiti Odbor o prirodi radnje ili radnji koje će se poduzeti.³⁵

³⁴ Zakon o obavještajnim službama, Australija 2001, odjeljak 6.1. Dostupno na: http://www.asis.gov.au/rules_to_privacy.html (7. juli 2010.).

³⁵ Ibid., odjeljak 6. a.

Iz naprijed navedenog vidljive su brojne mogućnosti kršenja ljudskih prava, te zbog toga ove radnje moraju biti poduzimane samo u izuzetnim slučajevima koji su propisani zakonom, kada se drugim metodama ne može postići opravdan cilj.

Mjere tajnog prikupljanja informacija za koje je potrebno odobrenje direktora

Zbog prirode poslova i zadataka iz nadležnosti Obavještajno-sigurnosne agencije Bosne i Hercegovine, postoje situacije u kojima je potrebno držati u tajnosti razloge za prikupljanje informacija i služiti se različitim operativnim obmanama, što značajno otežava kontrolu ovakvih postupaka. Kako bi se zaštitile takve aktivnosti Agencije, a ujedno ostavio vid zaštite od mogućih zloupotreba, Zakonom je propisano da Agencija može prikupljati informacije i na takav način, u slučajevima kada to generalni direktor Agencije smatra neophodnim.³⁶ Naravno da i ovakvo prikupljanje i djelovanje Agencije podliježe kontroli od strane nadležne parlamentarne komisije. To je regulisano na slijedeći način:

"Kada generalni direktor smatra neophodnim u cilju ispunjavanja dužnosti Agencije utvrđenih ovim zakonom, Agencija može:

- a) prikupljati informacije držeći u tajnosti razloge za prikupljanje informacija zbog njihove sigurnosne prirode,
- b) uspostaviti tajne kontakte s fizičkim licima,
- c) uspostaviti i koristiti informacione sisteme koji unaprijeđuju prikupljanje podataka,
- d) koristiti oblike operativnih obmana koji ne uzrokuju fizičke povrede niti narušavaju zdravlje,
- e) pripremati i koristiti tajne dokumente za zaštitu zaposlenih u Agenciji i fizičkih lica koja s njima sarađuju, kao i za prikriivanje sigurnosne prirode svrhe same operacije,
- f) osnivati i održavati privremene organizacije radi prikupljanja tajnih podataka,
- g) raspoređivati zaposlene da rade kao tajni agenti u institucijama i tijelima..."³⁷

³⁶ Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine - ZOSA ("Službeni glasnik BiH", br. 12/04, 20/04, 56/06, 32/07 i 12/09), član 76.

³⁷ Ibid.

Kad su u pitanju operativne obmane, Zakon je propisao ograničenje da se iste mogu koristiti pod uslovom da ne uzrokuju fizičke povrede niti narušavaju zdravlje.

Dolazimo do zaključka da sve navedene aktivnosti mogu biti uspješno nadzirane samo pod uslovom da lica koja vrše nadzor poznaju način rada obavještajnih agencija, obzirom da, npr., i samo postojanje mogućnosti prisluškivanja telefonskih razgovora, po ranije navedenim presudama Suda za ljudska prava, predstavlja ugrožavanje ljudskih prava.³⁸

Tajno prikupljanje podataka za koje je potrebno sudsko ovlaštenje

Praćenje na mjestima koja nemaju javni karakter, praćenje komunikacija putem telekomunikacijskih i drugih oblika elektronskih uređaja, kao i pretres imovine bez pristanka vlasnika ili lica koje privremeno zauzima tu imovinu, može se vršiti samo u slučajevima za koje je dobiveno prethodno ovlaštenje od predsjednika Suda Bosne i Hercegovine ili sudije Suda Bosne i Hercegovine, kojeg je odredio predsjednik Suda Bosne i Hercegovine.

Ukoliko generalni direktor ima osnovane razloge da smatra da su mjere praćenja i pretresa iz ovog dijela potrebne Agenciji kako bi mogla provesti istragu o prijetnji po sigurnost Bosne i Hercegovine, generalni direktor upućuje pismeni zahtjev sudiji za dobivanje odobrenja za takva praćenja i pretrese.³⁹ Sudija donosi odluku u roku od 48 sati nakon podnošenja zahtjeva i protiv ove odluke nije dozvoljeno ulaganje žalbe.

Građanin Bosne i Hercegovine koji je bio predmet praćenja ili prisluškivanja treba, po okončanju praćenja ili prisluškivanja, biti obaviješten o preduzetim mjerama, najduže u roku od 30 dana po okončanju postupka. Prilikom primjene mjera tajnog praćenja i pretresa, Agencija koristi što nenametljivije tehnike koje su joj na raspolaganju.⁴⁰

³⁸ Vidi: Rotaru protiv Rumunije, Appl. No. 28341/95, presuda od 04. maja 2000. godine, Amann protiv Švicarske, Appl. No. 27798/95, presuda od 16. februara 2000. godine, Klass i drugi protiv SR Njemacke, Appl. No. 5029/71, presuda od 6. septembra 1978. godine, Malone protiv Ujedinjenog Kraljevstva, Appl. No. 8691/79, presuda od 27. juna 1984. godine, Iordachi i ostali protiv Moldavije, Appl. No. 25198/02, presuda od 10. februara 2009. godine, Huvig protiv Francuske, Appl. No. 11105/84, presuda od 24. aprila 1990. godine i Kruslin protiv Francuske, Appl. No. 11801/85, presuda od 24. aprila 1990. godine.

³⁹ O sadržaju zahtjeva vidi: ZOSA, član 76.

⁴⁰ Ibid., član 77.

Nalog mora sadržavati:

- a) vrstu komunikacije koja se namjerava prisluškivati, vrstu informacija, evidencija, dokumenata ili stvari koje se moraju prikupiti, te ovlaštenja koja će se primijeniti u te svrhe,
- b) ime lica ili imena više lica za čije praćenje je izdat nalog,
- c) opšti opis mjesta ili mjesta na kojima se nalog treba izvršiti ukoliko se takav opis može dati i
- d) rok važenja naloga.

Kada to smatra odgovarajućim, sudija takođe može propisati određene uslove za izvršavanje naloga. Nalog ne može biti odobren za period duži od 60 dana, osim u opravdanim slučajevima kada sudija može produžiti nalog na dodatne periode od po 30 dana, ako je nalog i dalje potreban.

U izuzetnim slučajevima, upotrebu ovih mjera može odobriti i generalni direktor uz saglasnost predsjedavajućeg, ukoliko bi odgađanje prouzrokovalo nepopravljivu štetu po sigurnost Bosne i Hercegovine. Nakon što odobri upotrebu tih mjera, generalni direktor mora odmah obavijestiti sudiju, koji preduzima odgovarajuće radnje, kako bi potvrdio odobrenje ili obustavio prikupljanje informacija, u skladu sa ovim zakonom.⁴¹

Tajno prikupljanje podataka odmah se obustavlja:

- a) kada je ostvaren cilj koji je postavljen u nalogu,
- b) kada se iz njihove dalje upotrebe ne očekuju dodatni rezultati,
- c) kada je postavljeni rok za završetak istekao bez produžavanja ili
- d) kada je tajno prikupljanje podataka nezakonito iz bilo kog razloga.

Generalni direktor osigurava da se podaci koji su prikupljeni na način koji nije u skladu sa zakonom odmah unište. U tim slučajevima, generalni direktor će o tome obavijestiti predsjedavajućeg i glavnog inspektora, te pokrenuti disciplinski postupak protiv onog koji je postupio suprotno zakonu.⁴²

Svi su dužni da čuvaju tajnost informacija do kojih se dođe na naprijed navedeni način.⁴³

Naprijed opisani način postupanja je zakonit način. Kad je u pitanju zaštita privatnosti lica ili više njih koji su bili predmet praćenja i prisluškivanja, Zakonom

⁴¹ Ibid., član 78.

⁴² Ibid., član 79.

⁴³ U članu 80. ZOSA propisano je da je i sudija pod obavezom čuvanja tajnosti informacija do kojih dođe prema članu 77. ovog zakona.

je propisana obaveza njihovog obavještavanja nakon završenog praćenja ili prisluškivanja. U Zakonu nije propisano da li i kakva pravna sredstva stoje na raspolaganju takvim licima, ukoliko smatraju da su neopravdano bili predmet praćenja i prisluškivanja, odnosno da je prilikom provođenja tih posebnih mjera preko-račena dozvoljena mjera. Takva lica mogu pokrenuti određene postupke koji su zbog zaštite tajnosti podataka unaprijed osuđeni na neuspjeh.

Posebno se pitanje postavlja u slučajevima kada Agencija ili pojedini službenici provode posebne mjere praćenja i prisluškivanja po svojoj volji, a ne po nalogu Suda Bosne i Hercegovine, kako je to propisano Zakonom. Jedina zaštita ljudskih prava i sloboda lica koja su predmet provođenja ovakvih nezakonitih mjera je činjenica da podaci do kojih se dođe takvim postupanjem ne mogu biti upotrijebljeni pred sudovima u postupcima protiv takvih lica. Međutim, takvi podaci se mogu koristiti za razne nelegalne radnje, kao što je ucjenjivanje lica kompromitirajućim podacima i tome slično.

Zbog naprijed navedenog, smatramo da su navedene odredbe zakona nedorečene i da predmetnu materiju zbog njene osjetljivosti treba detaljnije urediti, kako bi se obezbijedila dosljednija zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda građana naše zemlje.⁴⁴

Pravna zaštita

Obzirom da obavještajno-sigurnosne agencije imaju posebna ovlaštenja, kao što su praćenja, prisluškivanja, provjere i tome slično, kojima se zadire u privatnu i intimnu sferu pojedinaca, jasno je da i pored unutrašnje, izvršne i parlamentarne kontrole, može doći do različitih zloupotreba i povrede osnovnih prava pojedinaca. Upravo iz tog razloga, od posebnog značaja je postojanje adekvatne pravne zaštite, koja treba da stoji na raspolaganju ljudima koji smatraju da im je nanesena nepravda od strane obavještajno-sigurnosnih agencija.

Pravna zaštita, kao mogućnost koja se ostavlja pojedincima da štite svoja prava kad smatraju da su ista ugrožena obavještajnim radom, često nije efikasna, iz razloga što obavještajno-sigurnosne službe tajne aktivnosti štite i ne žele da osjetljive podatke javno otkrivaju, tako da je veliki problem pribavljanje dokaza, kojima bi se osigurala zaštita na sudovima. Isto tako, treba imati u vidu činjenicu da sistem pravne zaštite može biti zloupotrijebljen od strane lica koja su, iz opravdanih razloga, predmet rada obavještajno-sigurnosne agencije, na način da ta lica žele da saznaju neke pojedinosti o radu agencije, a što bi moglo ugroziti njihov

⁴⁴ Detaljnije analizirati i sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava. fn. 38.

operativni rad. Kao dobro rješenje u cilju prevazilaženja navedenih slabosti, možemo navesti mogućnost pravne zaštite lica, uz pomoć posebnih advokata koji su prošli sigurnosne provjere i koji imaju pristup podacima koji su neophodni za organizovanje adekvatne zaštite određenog lica.⁴⁵

Upravo iz tog razloga, u demokratskim društvima postoji i mogućnost dostavljanja pritužbi građana, što obavještajno-sigurnosnoj službi može pomoći u rasvjetljavanju administrativnih propusta, a što svakako vodi boljem i efikasnijem radu službi. Činjenica je da je po pitanju rješavanja pritužbi teško postići ravnotežu između nezavisnosti, ustrajnosti i pravednosti, s jedne strane, i razumijevanja sigurnosnih potreba s druge strane. Na osnovu naprijed navedenog, u zavisnosti od prihvaćenog sistema u pojedinim nacionalnim sistemima, možemo napraviti osnovnu podjelu pravne zaštite na:

1. nesudske procese (javni pravobranilac ili parlamentarno tijelo) i
2. sudske procese (sudovi i tribunalni).⁴⁶

Način nesudskog rješavanja pritužbi zavisi od prihvaćenih sistema nadzora u pojedinim nacionalnim sistemima. Pravo rješavanja pritužbi, odnosno pravo istrage i izvještavanja o pritužbama protiv agencije, mogu imati javni pravobranioci, glavni inspektori, posebni uredi osnovani u skladu sa zakonskim odredbama o slobodi pristupa informacijama i zaštiti podataka, kao i parlamentarno tijelo nadležno za nadzor obavještajno-sigurnosnih agencija. U ovom slučaju, nezavisni službenici vode istragu u ime podnosioca pritužbe i oni se uglavnom bave administrativnim propustima. Ako je pritužba usvojena, istraga se uglavnom završava izvještajem i preporukom za ispravljanje propusta, sa preporukama za budući rad u sličnim situacijama. Sam podnosilac pritužbe nema posebnu ulogu u ovom procesu. Na primjeru Norveške vidimo da Parlamentarni odbor provodi istragu u skladu s pritužbom. Odbor prije svega utvrđuje ima li pritužba dovoljno osnova za dalje postupanje i o tome obavještava podnosioca pritužbe, vodeći računa da ista bude što iscrpnija, a da se ne otkrivaju povjerljivi podaci. Ako pritužba pruža dovoljno osnova za prigovor ili druge radnje, o tome se obavještava rukovodilac službe ili tijela protiv kojeg je uložena pritužba.⁴⁷

⁴⁵ Takve primjere imamo npr. u Ujedinjenom Kraljevstvu i Kanadi. Vidi: Born, H./Leigh, I., 103. Navedeni zaključak možemo izvući i iz određenih presuda i mišljenja. Vidi: Chahal protiv UK, 23. EHRR 413 iz 1997. godine; Tinnelly i McElduff protiv UK, 27. EHRR 249 iz 1999. godine; Edwards i Lewis protiv UK, Europski sud za ljudska prava, Presuda 22. juni 2003. i 27. oktobar 2004.

⁴⁶ Born, H./Leigh, I., str. 101.

⁴⁷ Uputstva za praćenje obavještajnih, tajnih i sigurnosnih službi (EOS), odjeljak 8., u vezi sa odjeljkom 1. Zakona o praćenju obavještajnih, tajnih i sigurnosnih službi, Norveška 1995. Vidi: Bajagić, M. (2008), Špijunaža u XXI veku - Savremeni obavještajno-bezbednosni sistemi. Beograd: Book & Marso.

Iako je rješavanje pritužbi odvojeno od parlamentarnog nadzora, među njima postoji veza. Od parlamentaraca se često traži da iznose prigovore pojedinačnih građana na rad vladinih ministarstava. Postoje i prednosti u tome da parlamentarno nadzorno tijelo rješava pritužbe protiv sigurnosnih i obavještajnih agencija, jer će na taj način imati uvid u moguće propuste u načinu poslovanja, zakonitosti i efikasnosti. S druge strane, ako se nadzorno tijelo previše poistovjećuje s agencijama koje nadzire ili ako djeluje u pojasu tajnosti, u rješavanju pritužbi mogu postojati teškoće. Podnositelj pritužbe može smatrati da žalbeni postupak nije dovoljno nezavisan. U slučajevima gdje se isto tijelo bavi pritužbama i nadzorom, najbolje je ako postoje jasno odvojeni pravni postupci za obavljanje tih nadležnosti. Ipak je bolje da se njima bave dva odvojena tijela, ali da se postupci provode tako da nadzorno tijelo bude upoznato sa širim posljedicama i značenjem pojedinačnih pritužbi.⁴⁸

U nekim zemljama probleme vezane uz službe, javnom pravobraniocu ili parlamentarnom nadzornom tijelu ne iznose samo građani, nego i službenici, odnosno namještenici u službama. Na primjer, u Njemačkoj službenici mogu takve probleme iznijeti Parlamentarnom kontrolnom vijeću, osim u slučajevima "kad djeluju u svom interesu ili interesu drugih članova tih ustanova, ako ta pitanja nije razmotrio rukovodilac službe. Oni zbog takvog djelovanja ne smiju biti kažnjeni".⁴⁹

Nasuprot nesudskog rješavanja pritužbi, prisutno je i njihovo sudsko rješavanje. U tom smislu, u zavisnosti od nacionalnih sistema, postoje i različita rješenja. Sudski postupak ne obuhvata uvijek sudske rasprave. Tribunal, u postupanju prema sigurnosnim službama i pritužbama na obavještajnu djelatnost, ima neke prednosti u odnosu na redovni sud. Te prednosti ogledaju se u tome da može postići posebnu stručnost za područje sigurnosne i obavještajne djelatnosti. Sudije i advokati prema potrebi mogu prolaziti sigurnosnu provjeru, te se mogu osmisliti posebni postupci za postupanje s osjetljivim podacima. S obzirom na prirodu predmeta, ti će postupci rijetko obuhvatati potpuno javnu sudsku raspravu. S druge strane, neki tribunali mogu podnosiocu pritužbe osigurati sudsku raspravu, ali će se on vjerovatno suočiti s velikim praktičnim teškoćama u opravdavanju svog gledišta, u ostvarivanju pristupa važnim dokazima i osporavanju prikaza događaja od strane agencije. Da bi se riješili takvi problemi, u nekim

⁴⁸ Born, H./Leigh, I., str. 102.

⁴⁹ Parlamentarna kontrola obavještajnih službi u Njemačkoj, Njemački Bundestag, Sekretarijat Parlamentarnog kontrolnog vijeća, Bundespresseamt, Berlin, 2001., str. 19.-20.

zemljama su uvedeni posebni advokati koji imaju sigurnosno odobrenje. Njihov je zadatak osporavanje argumenata vezanih uz sigurnost, posebno onih aspekata koji se ne otkrivaju podnosiocu pritužbe. To može pomoći tribunalu u objektivnijem procjenjivanju dokaza i argumenata.⁵⁰

Evropska konvencija o ljudskim pravima i rješavanje pritužbi

Zemlje potpisnice Evropske konvencije o ljudskim pravima trebaju imati u vidu obaveze iz različitih prava Konvencije prema članovima 6., 8. i 13. koja se trebaju poštivati u osmišljavanju načina rješavanja pritužbi. Član 6. Konvencije predviđa pravo pravednog suđenja pred nezavisnim i nepristranim tribunalom, u slučaju krivičnih djela i utvrđivanju građanskih prava i obveza nekog lica. Smatra se da se član 6. odnosi, na primjer, na postupke koji se tiču dokaza u krivičnom i građanskom postupku, dobijenih od doušnika ili tajnih državnih službenika.⁵¹ Evropski sud za ljudska prava preporučuje korištenje posebnih advokata koji imaju sigurnosno odobrenje, jer se na taj način zadovoljava obaveza prava na pravedno suđenje iz člana 6. Konvencije.⁵²

Međutim, čak i u slučajevima na koje se ne odnosi član 6., u žalbenom postupku može postojati obaveza proceduralnih načina zaštite prema članovima 8. i 13. Oni nameću neku vrstu kontrole *ex post facto* u slučaju sigurnosnih mjera koje zadiru u privatnost, poput tajnog nadzora ili sigurnosne provjere.⁵³ Za takvo djelovanje, međutim, ne postoji čvrst okvir u Europskoj konvenciji (na primjer, lice nad kojim se provodi tajni nadzor ne treba uvijek o tome biti naknadno obaviješteno).⁵⁴

⁵⁰ Born, H./Leigh, I., str. 103.

⁵¹ Rowe i Davis protiv UK, 30. Evropski izvještaj o ljudskim pravima (EHRR) 1 iz 2000. godine; Tinnelly i McElduff protiv UK, Evropski sud za ljudska prava, Presuda, 10. juli 1998.

⁵² Chahal protiv UK, 23. EHRR 413 iz 1997. godine; Tinnelly i McElduff protiv UK, 27. EHRR 249 iz 1999. godine; Edwards i Lewis protiv UK, Evropski sud za ljudska prava, Presuda 22. juni 2003. i 27. oktobar 2004.

⁵³ Vijeće ministara Bosne i Hercegovine donijelo je Odluku o imenovanju Komisije za rješavanje žalbi u postupku sigurnosnog provjeravanja ("Službeni glasnik BiH", broj 98/09), koja se sastoji od pet članova imenovanih na mandat od četiri godine. Nadležnost Komisije utvrđena je odredbama Zakona o zaštiti tajnih podataka i podzakonskim aktima zasnovanim na Zakonu.

⁵⁴ Klass i drugi protiv SR Njemačke, Appl No. 5029/71, presuda od 6. septembra 1978. godine, stav (15) u vezi sa članom 8.

Član 13. određuje pravo na efikasan pravni lijek pred nacionalnim tijelom nadležnim za slučajeve kršenja nekog od prava iz Konvencije. Da bi žalbeni postupak bio uvjerljiv neophodno je: da bude jasno odvojen od sigurnosne ili obavještajne agencije, da ima potrebna ovlaštenja i pristup podacima koji su u posjedu agencije, a potrebni su za rješavanje pritužbe, te da može dati efikasan pravni lijek u slučaju prihvatanja pritužbe i potpuno objašnjenje razloga odbijanja pritužbe.⁵⁵

Da bi se postupak smatrao pravednim, korisno bi bilo da se podnosiocu pritužbe koji nema iskustva s pravnim postupkom omogući neki vid pomoći, te da on može u određenoj mjeri sudjelovati u istrazi ili istražnim postupcima. U postupku istrage možda će iz razloga državne sigurnosti biti potrebno ograničiti podatke ili razloge koji se iznose podnosiocu pritužbe. Međutim, takva ograničenja trebala bi biti svedena na minimum i odluku o ograničenju uvijek bi trebalo donositi lice ili tijelo koje vodi postupak, a ne agencija koja je pod istragom, a ograničenja bi se trebala nadoknaditi drugim proceduralnim zaštitnim mjerama (na primjer, korištenjem posebnog advokata koji dovodi u pitanje argumente agencije).⁵⁶

Zaključak

Obzirom na izražene mogućnosti ugrožavanja osnovnih ljudskih prava građana, u radu obavještajnih struktura u demokratskim sistemima osnovno načelo je načelo zakonitosti. Ovo načelo ne bi smjelo biti prekršeno ni u najtežim situacijama po nacionalnu sigurnost jedne zemlje. Što je moguće više situacija i ovlaštenja obavještajnih službi treba biti regulisano zakonom, a u skladu sa zakonom treba biti ustanovljen i sistem kontrole djelovanja ovih službi, kako bi ljudska prava i osnovne slobode bile maksimalno zaštićene od zloupotreba. Načelo zakonitosti ima izuzetan značaj u ukupnom pravnom poretku, a posebno se mora voditi računa o istom u slučajevima u kojima su moguće zloupotrebe i kršenja ljudskih prava. Zbog toga je neophodno zakonski regulisati slučajeve u kojima se mogu ograničiti ljudska prava pojedinaca u vezi sa sigurnosnim interesima države. Međutim, postoje prava koja su zaštićena međunarodnim dokumentima i ustavima većine zemalja i ista se ne mogu ugrožavati i ograničavati pod izgovorom nacionalne sigurnosti. Prema odredbama Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, ne dozvoljavaju se povrede slijedećih prava: prava na život, prava na nepodvrgavanje mučenju ili okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, prava na slobodu od ropstva ili služenja, prava

⁵⁵ Born, H./Leigh, I., str. 104.

⁵⁶ Ibid.

na nemogućnost kažnjavanja zatvorom zbog neispunjavanja ugovorne obaveze, prava na nepodvrgavanje retroaktivnim krivičnim mjerama, prava na to da pred zakonom budemo tretirani kao osoba, prava na slobodu misli, savjesti i vjere. Zakoni koji regulišu pitanja djelovanja obavještajno-sigurnosnih službi kojima se mogu narušiti osnovna ljudska prava i slobode, moraju biti precizni i moraju osigurati da postupak i mjere prikupljanja informacija budu dovoljno striktni da bi bili ispunjeni zahtjevi zakonitosti. Osim toga, zakoni moraju obezbijediti zaštitu protiv samovolje i zloupotreba od strane obavještajno-sigurnosnih službi i mora postojati mogućnost nezavisnog provođenja istrage, u onim slučajevima kada postoji sumnja u zloupotrebe od strane službi.

Provjeru postupaka sigurnosnih i obavještajnih agencija koja pogađa pojedince trebaju provoditi nezavisni i nepristrasni službenici, poput javnih pravobranilaca ili glavnih inspektora. Službeno lice treba imati dovoljno zakonskih ovlaštenja da može provjeravati činjenična pitanja i dokaze u vezi s upotrebom ovlaštenja sigurnosnih i obavještajnih službi.

Na kraju možemo dati uopšten zaključak da će obavještajne službe u našoj zemlji dijeliti sudbinu ukupnog sektora sigurnosti, kao i društva u cjelini, a koja se odnosi na proces približavanja Evropskoj uniji i u tom cilju potrebno je donijeti svu potrebnu zakonsku regulativu, kako bismo u što skorijem periodu pristupili Uniji. U tom smislu obavještajne službe moraju biti funkcionalne, efikasne, politički neutralne, da se pridržavaju profesionalne etike, da djeluju u okviru zakonskog mandata i u skladu sa ustavno-pravnim normama i demokratskim praksama države. Nadzor bi trebao započeti jasnim i izričitim zakonskim okvirom, kojim se uspostavljaju obavještajne službe i u kojima treba odrediti njihovu nadležnost i ovlaštenja, metode rada i druge elemente koji su od značaja za njihovo funkcionisanje. Konačnom uspostavom ovakvog stanja civilna kontrola će moći da se provodi u punom kapacitetu, a da službe djeluju u okviru jasno definisanih ustavnih i zakonskih odredbi i uobičajene prakse, s optimalnim resursima i stručnošću.

Sigurnosne službe moraju imati sistem unutrašnje kontrole, koji se osigurava putem iniciranja i provođenja unutrašnjih istraga i odgovarajućih postupaka, moraju biti odgovorne i izvršnoj vlasti, koja vrši direktnu kontrolu, utvrđuje budžet, smjernice i prioritet aktivnosti sigurnosnih službi, zakonodavnoj, koja vrši parlamentarni nadzor putem donošenja zakona kojim se definišu i regulišu sigurnosne službe i njihova ovlaštenja i putem usvajanja odgovarajućeg budžeta, te sudskoj, koja prati sektor sigurnosti i pokreće građanskopravne i krivičnopravne postupke protiv pripadnika službi, kad god je to potrebno.

Izvori i literatura

1. Amann protiv Švicarske, Appl. No 27798/95, Presuda od 16. februara 2000. godine.
2. Bajagić, M. (2008), Špijunaža u XXI veku - Savremeni obavještajno-bezbednosni sistemi. Beograd: Book & Marso.
3. Born, H./Leigh, I. (2005), Postizanje odgovornosti u obavještajnoj djelatnosti – Pravni standardi i najbolji načini nadzora obavještajnih agencija. Oslo: Ženevski centar za demokratski nadzor nad oružanim snagama (DCAF).
4. Chahal protiv UK, 23. EHRR 413, 1997.
5. Edwards i Lewis protiv UK, ECHO, Presuda 22. juni 2003. i 27. septembar 2004.
6. Gomien, D. (1996), Kratak vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima. Zagreb: Organizator.
7. Hadžić, M. (2008), "Parlamentarni i javni nadzor primene posebnih mera i postupaka". U: Hadžić, M./Petrović, P. (ur.), Demokratski nadzor nad primenom posebnih ovlaštenja - Zbornik radova. Beograd: CCVO.
8. Huvig protiv Francuske, Appl No. 11105/84, ECHO, presuda od 24. aprila 1990. godine.
9. Intelligence Services Act – ISA UK, Intelligence – Related Legal Documents, UK Official Publications, The Stationery Office, London 1998.
10. Iordachi i ostali protiv Moldavije, Appl No.25198/02, Presuda od 10. februara 2009.
11. Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva, Presuda, ECHO 96. Dostupno na: <http://hudoc.echr.coe.int/Hudoc1doc/HEJUD/sift/91.txt> (17. septembar 2010.).
12. Izvršni nalog 12333, SAD, 1981. Dostupno na: www.fas.org/irp/offdocs/eo/eo-12333.htm (4. januar 2011.).
13. Klass i drugi protiv SR Njemačke, Appl No. 5029/71, ECHO, Presuda od 6.9.1978.
14. Konvencija protiv mučenja i ostalog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja - CAT, G. A. Rez 39/46, 39 U. N. G. A. O. R. Dodatak (br. 51) na 197, U. N. Doc. A/39/51 (1984), stupila na snagu 26. juna 1986.
15. Konvencija za zaštitu pojedinaca pri automatskoj obradi ličnih podataka, Evropski ugovori ETS broj 108 od 28.1.1981 godine. Dostupno na: <http://arhiv.hr/hr/pdf/Zastita%20osobnih%20podataka.pdf> (03. mart 2011.).

16. Kruslin protiv Francuske, Appl No. 11801/85, Presuda od 24. aprila 1990. godine.
17. Malone protiv Ujedinjenog Kraljevstva, Appl No. 8691/79, Presuda od 27. juna 1984.
18. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima - ICCPR, usvojen Rezolucijom 2200A (XXI) Generalne skupštine Ujedinjenih Nacija 16.12.1966. godine, a stupio na snagu 23.3.1976. godine ("Službeni list SFRJ", broj 7/71).
19. Milosavljević, B. (2008), "Ovlaštenja policije i drugih državnih organa za tajno prikupljanje podataka: Domaći propisi i evropski standardi". U: Hadžić, M./Petrović, P. (ur.), Demokratski nadzor nad primjenom posebnih ovlaštenja - Zbornik radova. Beograd: CCVO.
20. Načela o ograničavanju i odredbe o narušavanju iz Sirakuze u Međunarodnom ugovoru o građanskim i političkim pravima (UN Doc, E/CN.4/1985/Aneks 4.). Dostupno na: <http://www1.umn.edu/humanrts/instreet/siracusaprinciples.html> (21. februar 2011.).
21. Odluka o imenovanju Komisije za rješavanje žalbi u postupku sigurnosnog provjeravanja ("Službeni glasnik BiH", broj 98/09).
22. Parlamentarna kontrola obavještajnih službi u Njemačkoj, Njemački Bundestag, Sekretarijat Parlamentarnog kontrolnog vijeća, Bundespresseamt, Berlin 2001.
23. Preporuka 1402, pnt. 2., Parlamentarna skupština Vijeća Evrope, Dostupno na: <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta99/EREC1402.htm> (9. februar 2011.).
24. Rotaru protiv Rumunije, Appl. No. 28341/95, presuda od 4. maja 2000. godine.
25. Rowe i Davis protiv UK, 30., EHRR 1 iz 2000. godine.
26. Tinnelly i McElduff protiv UK, (ECHR), Presuda, 10.7.1998.
27. Tinnelly i McElduff protiv UK, 27. EHRR 249, 1999.
28. Ustav Bosne i Hercegovine (Opšti okvirni sporazum za mir u BiH, Anex 4.) i Amandman I na Ustav Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 25/09).
29. Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 03/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/05, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09 i 93/09).
30. Zakon o obavještajnim službama, Australija 2001, odjeljak 6.1. Dostupno na: http://www.asis.gov.au/rules_to_privacy.html (7. juli 2011.)

31. Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 12/04, 20/04, 56/06, 32/07 i 12/09).
32. Zakon o Uredu za nacionalnu sigurnost ("Narodne novine", broj 37/95).
33. Zakon o zaštiti tajnih podataka ("Službeni glasnik BiH", br. 54/05 i 12/09).
34. Žunec, O./Domišljanović, D. (2000), Obavještajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske – stanje i načela preustroja za razdoblje konsolidacije demokracije. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
35. Weber i Saravaia protiv Njemačke, Appl No.54934/00, presuda od 29.6.2006. godine.

PRINCIPLE OF LEGALITY AND HUMAN RIGHTS PROTECTION IN THE WORK OF INTELLIGENCE-SECURITY SERVICES, WITH THE PARTICULAR REVIEW TO THE PROTECTION OF PRIVACY

Summary

Intelligence-security services have specific, special powers which can limit human rights and fundamental freedoms. It is therefore necessary to establish a functional control to ensure that the assigned powers are applied in accordance with the international and national legislation, respecting the standards achieved in the protection of human rights and freedoms. The rights of individuals may be jeopardized by both the secret intelligence activities abroad and implementation of specific actions within the country. It appears that these services committed numerous violations of human rights in the past, ranging from kidnapping citizens, illegal detentions, tortures and even murders, in violation of the constitutions and international human rights conventions. The most violated right by the intelligence and security services is the right to privacy, given that the services often use undercover tracking methods, during which individuals may reveal the most intimate details of their private lives. It is therefore necessary to have in place an adequate legal protection for the people who feel that some of their protected rights have been violated and continuous control over these services by the executive and legislative authorities and independent external bodies.

Key words

intelligence-security services, legality, control, human rights, freedoms.

RADNJE DOKAZIVANJA OVLAŠTENIH SLUŽBENIH OSOBA U KRIVIČNOM POSTUPKU BOSNE I HERCEGOVINE

stručni članak

UDK: 343.132: 351.74

mr. sc. Damir Čačković*

Sažetak

Ovlaštene službene osobe predstavljaju aktivne i nezamjenjive subjekte istražnog postupka, bez kojih se teško može zamisliti provođenje bilo kakve istrage. U toku same istrage, ovlaštene službene osobe imaju velika ovlaštenja jer, pored raznovrsnih potražnih radnji, preduzimaju i skoro sve radnje dokazivanja, izuzev određenih vještačenja kao što su obdukcija i ekshumacija te tjelesni pregled osumnjičenog. Sve ove radnje dokazivanja, koje ovlaštene službene osobe preduzimaju u krivičnom postupku, mogu se podijeliti na: - dokazne radnje koje preduzimaju samostalno, - dokazne radnje koje preduzimaju samo na osnovu sudskih naredbi te – dokazne radnje koje preduzimaju samostalno, ali uz ispunjenje određenih uslova. Ovlaštenja ovlaštenih službenih osoba za preduzimanje ovih radnji ujedno predstavljaju i veliku odgovornost jer od njihovog zakonitog i efikasnog preduzimanja, a što se može postići uz određene izmjene zakonskih odredbi i kriminalističke prakse, zavisi da li će i sama istraga biti zakonita i efikasna, a što u krajnjoj liniji utiče i na samu borbu protiv kriminaliteta u cjelini.

Ključne riječi

Ovlaštene službene osobe, dokazne radnje, Zakon o krivičnom postupku.

* *Ministarstvo unutrašnjih poslova Tuzlanskog kantona, Sektor kriminalističke policije; cackovicdamir@hotmail.com*

1. Uvodna razmatranja

Ovlaštene službene osobe u Bosni i Hercegovini su novim krivičnoprocesnim zakonodavstvom iz 2003. godine¹ dobile znatno veća ovlaštenja u krivičnom postupku te su, od subjekata koji su preduzimali svoje aktivnosti isključivo u predkrivičnom postupku, postale najvažniji sporedni subjekti krivičnog postupka s velikim obimom ovlaštenja i odgovornosti, te nezamjenjivom ulogom u prethodnom postupku. Ovo je rezultat sveobuhvatne reforme krivičnog postupka, izvršene navedenim krivičnoprocesnim zakonodavstvom, kojom je ukinut raniji predkrivični postupak kojeg su sprovodili službenici policije u sklopu upravnog postupka, na osnovu svojih zakonskih ovlaštenja i u okviru kojeg su oni na jedan, uglavnom neformalni način, otkrivali izvršioce krivičnih djela. Ovaj postupak je sada pridodat istražnom postupku, odnosno, kao njegova otkrivačka cjelina je postao dio krivičnog postupka. Istovremeno je čitav istražni postupak, u skladu sa snažno naglašenom akuzatornošću krivičnog postupka, dat u cijelosti u nadležnost tužioca, ali i s aktivnom ulogom ovlaštenih službenih osoba jer je dokazima pribavljenim s njihove strane dat validan dokazni karakter, naravno, pod uslovom da su pribavljeni na zakonit način. Tako, iako po važećom zakonima o krivičnim postupcima u Bosni i Hercegovini tužilac vodi istragu, većinu istražnih radnji obavljaju ovlaštene službene osobe, i to bilo samostalno ili po nalogima i ovlaštenjima tužioca ili sudije za prethodni postupak. To je i razumljivo, jer se osnovna nadležnost ovlaštenih službenih osoba odnosi na preduzimanje potrebnih mjera i radnji na dokumentovanju krivičnog djela, indentifikovanju izvršioaca i prikupljanju dokaza a, s obzirom da je njihov osnovni zadatak borba protiv kriminaliteta, i to u preventivnom i represivnom vidu, to su i zakoni o krivičnim postupcima odredili i poseban položaj ovih organa u krivičnom postupku.

U daljem radu će biti prikazana uloga ovlaštenih službenih osoba u krivičnom postupku i dokazne radnje koje su ovlaštene da preduzimaju u istražnom postupku, a što čine njihova osnovna ovlaštenja i koja definišu i sam njihov položaj i ulogu kao aktivnog i nezamjenjivog subjekta istrage. Pri tome će, zbog obim-

¹ Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09 i 93/09), Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 35/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 53/07, 9/09 i 12/10.), Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 55/09, 80/09, 88/09 i 92/09) i Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta BiH ("Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH", br. 10/03, 48/04, 6/05, 14/07, 19/07, 21/07, 2/08 i 17/09).

nosti teme, biti prikazane samo osnovne karakteristike tih dokaznih radnji, dok će posebna pažnja biti usmjerena na uočene nedostatke zakonskih odredaba i kriminalističke prakse čije bi otklanjanje rezultiralo jednostavnijem, bržem i pravilnijem preduzimanju ovih radnji. Time bi se, u prvom redu, znatno olakšao rad ovlaštenim službenim osobama a, s druge strane, rezultiralo i efikasnijim i pravilnijim krivičnim postupkom.

2. Uloga ovlaštenih službenih osoba u krivičnom postupku

Ovlaštene službene osobe² učestvuju u krivičnom postupku kao sporedni krivičnoprocesni subjekti i njihova uloga uglavnom veže za istražni postupak gdje postupaju, ili po službenoj dužnosti, ili po nalogu tužioca. Za razliku od cjelokupnog krivičnog postupka gdje su sporedni subjekti, ovlaštene službene osobe predstavljaju aktivne subjekte u istražnom postupku kao prvom stadiju krivičnog postupka, te se bez njih teško može zamisliti provođenje bilo kakve istrage. Zakonima o krivičnim postupcima u BiH propisano je da ovlaštene službene osobe svoje aktivnosti u istrazi provode pod rukovodstvom i nadzorom tužioca³ kako bi se osigurala kvalitetna, efikasna i zakonita istraga, odnosno na zakoniti i ispravan načina prikupili dokazi koji su, po vrsti i obimu, dovoljni za uspješno okončanje postupka,⁴ što je i razumljivo, jer tužilac mora na osnovu dokaza prikupljenih u istrazi podići i zastupati optužnicu na glavnom pretresu. Ovo je i glavni razlog ovog rukovođenja i nadzora od strane tužioca, ali se pored toga u literaturi navode i neki drugi razlozi, tako da se na ovaj način osigurava da ovlaštene službene osobe poštuju zakonske odredbe koje se odnose na zaštitu prava osoba koje se osumnjičene i koje se ispituju ili pretresaju.⁵ Međutim, zaštita prava i sloboda građana je zakonska obaveza svih državnih organa, uključujući i tužilaštvo i policijske

² Ovlaštene službene osobe su osobe koje imaju odgovarajuća ovlaštenja unutar policijskih organa u Bosni i Hercegovini, uključujući Državnu agenciju za istrage i zaštitu, Graničnu policiju BiH, sudsku i finansijsku policiju, carinske i poreske organa, organe vojne policije u BiH, te stručne saradnike, odnosno istražitelje tužilaštva koji rade po ovlaštenju tužioca - up. odredbe čl. 20. tač. g) ZKP BiH čl. 21. tač. g) ZKP FBiH, čl. 21. tač. g) ZKP RS i čl. 20. tač. g) ZKP BD.

³ Up. odredbe čl. 35. st. 2., tač. a) ZKP BiH, čl. 45. st. 2., tač. a) ZKP FBiH čl. 43. st. 2., tač. a) ZKP RS čl. 35. st. 2., tač. a) ZKP BD.

⁴ Sijerčić-Čolić, H., Hadžiomeragić, M., Jurčević, M., Kaurinović, D., Simović, M. (2005) Komentari zakona o kaznenom/krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini, Knjiga III., Sarajevo: Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, str. 591.

⁵ Sijerčić-Čolić, H. et. al. (2005), op. cit., str. 133.-134.

organe. Iz tih razloga se zaštita građana od nezakonitog djelovanja službenika policije provodi prvenstveno od strane Jedinice za profesionalne standarde tog policijskog organa, a tek nakon toga od strane tužilaštva koji je organizacijsko i funkcionalno odvojeni državni organ i koji bi trebao djelovati samo u slučajevima kada su ovim radnjama ostvarena obilježja nekog krivičnog djela od strane ovlaštenih službenih osoba.

Međutim, iako je istraga u Bosni i Hercegovini data u nadležnost tužiocu, ovlaštene službene osobe ipak imaju mogućnost da u određenim slučajevima samostalno preduzimaju pojedine dokazne radnje. Tako u istragama, uslovno rečeno, lakših krivičnih djela, odnosno krivičnih djela za koje je propisana kazna zatvora do pet godina, a koja su u praksi i najčešća jer čine oko 90% svih prijavljenih djela, ovlaštene službene osobe su dužne da o svim raspoloživim informacijama, radnjama i mjerama koje su preduzeli obavijeste tužioca u roku od najkasnije sedam dana od dana saznanja o postojanju osnova sumnje da je krivično djelo izvršeno.⁶ To znači da ovlaštene službene osobe imaju vremenski rok od maksimalno sedam dana u kojem oni mogu samostalno djelovati i preduzimati sve potrebne mjere i radnje. Naime, tužilac nema nadzora niti mogućnost rukovođenja i upravljanja radom ovlaštenih službenih osoba prije saznanja da postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično djelo, tako da nadređenost tužioca nad radom ovlaštenih službenih osoba nastupa tek u trenutku tog saznanja.⁷ Tužilac se u ovakvim istragama obavještava tek nakon sedam dana. Ranije se obavještava samo ukoliko je njegovo angažovanje u istrazi neophodno, odnosno ukoliko je potrebno preduzimati neke dokazne radnje za što je potrebna naredba tužioca ili njegova saglasnost ili, ukoliko se izvršilac krivičnog djela indentifikuje i liši slobode. S obzirom da je ovaj vremenski rok od sedam dana sasvim dovoljan da se rasvijetli neko lakše krivično djelo, to je i sve veći broj slučajeva kada se tužilac kod ovih krivičnih djela uopće ne uključuje u istragu, nego na osnovu izvještaja ovlaštenih službenih osoba, u prilogu kojeg se nalaze svi prikupljeni dokazi i zapisnici o preduzetim dokaznim radnjama, podiže optužnicu, naravno pod uslovom da su svi dokazi pribavljeni na zakonit način. Na ovaj način se postiže da se tužilaštvo rasterećuje velikog dijela obaveza u istragama lakših krivičnih djela, a u kojima je činjenično stanje dovoljno jasno utvrđeno da nema potrebe za ponavljanjem već izvedenih radnji, što doprinosi efikasnosti krivičnog postupka jer se tužilaštvo može orjentisati prema težim i složenijim istragama gdje je njihov angažman potrebniji. S druge strane, ovlaštene službene osobe po-

⁶ Up. odredbe čl. 218. st. 3. ZKP BiH, čl. 233. st. 3. ZKP FBiH, čl. 218. st. 3. ZKP RS i čl. 218. st. 3. ZKP BD.

⁷ Sijerčić-Čolić, H., et. al., (2005), op. cit., str. 133.

sjeduju dovoljno stručnosti, znanja i iskustva da mogu, na zakonit i pravilan način, samostalno prikupiti sve dokaze kojim će se dokumentovati neko jednostavnije krivično djelo, tako da ovim rješenjem nije ugrožen kvalitet i zakonitost istrage.

S druge strane, u slučajevima kada postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično djelo za koje je zakonom pripisana kazna zatvora preko pet godina, ovlaštene službene osobe su dužne odmah obavijestiti tužioca i pod njegovim nadzorom preduzeti potrebne mjere da se pronade izvršilac krivičnog djela, da se spriječi skrivanje ili bjekstvo osumnjičenog ili saučesnika, da se otkriju i sačuvaju tragovi krivičnog djela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokazi, te da se prikupe sve informacije koje mogu biti korisne u krivičnom postupku.⁸ Međutim, i u ovim slučajevima, ovlaštene službene osobe imaju mogućnost samostalnog djelovanja jer su dužni, da u slučaju opasnosti od odlaganja, samostalno preduzmu potrebne neophodne mjere i radnje, radi postizanja naprijed navedenih ciljeva, te da o tome odmah obavijeste tužioca i istom dostave prikupljene predmete koji mogu poslužiti kao dokaz. Djelokrug postupanja ovlaštenih službenih osoba u ovakvim situacijama ograničen je samo na radnje koje su neophodne, odnosno koje ne trpe odlaganje, a ne na sve potrebne radnje.⁹ Međutim, u praksi, ovlaštene službene osobe veoma često i nakon obavještanja tužioca samostalno preduzimaju većinu potrebnih mjera i radnji, a ne samo one hitne. Ovo naročito dolazi do izražaja u istragama protiv nepoznatih izvršilaca u kojima je otkrivačka faza istrage praktično prepuštena ovlaštenim službenim osobama, što je i razumljivo, jer je ova aktivnost ranije bila obuhvaćena predkrivičnim postupkom u kojem su centralnu ulogu imali upravo policijski organi. Tužilaštvo se u ovakvim slučajevima, usljed svog kabinetskog načina rada, ne može aktivnije uključiti u istragu, te je orjentisano isključivo na analiziranje i ocjenjivanje dokaza koje im predoče ovlaštene službene osobe. Dakle, ovlaštene službene osobe uglavnom samostalno planiraju i ocjenjuju koje radnje će preduzimati, a tužilac se aktivnije uključuje tek u slučajevima kada se izvršilac krivičnog djela indentifikuje. Do tada je tužilac prilično pasivan i njegova uloga se uglavnom veže za koordinaciju između ovlaštenih službenih osoba i suda, ukoliko je potrebno preduzeti određene radnje na osnovu sudske naredbe. Od tužilaštva se i ne može tražiti drugačija uloga u ovakvim istragama jer je ipak osnovni zadatak ovlaštenih službenih osoba pronalazak izvršilaca krivičnih djela, dok se od tužilaštva očekuje da samo formalno prate aktivnosti ovlaštenih službenih osoba i, što je najvažnije, pružaju stručnu pomoć kada je to potrebno, a naročito kada je potrebno izdavanje određenih sudskih ili tužilačkih naredbi.

⁸ Up. odredbe čl. 218. st. 1. ZKP BiH, čl. 233. st. 1. ZKP FBiH, čl. 218. st. 1. ZKP RS i čl. 218. st. 1. ZKP BD BiH.

⁹ Sijerčić-Čolić, H., et. al., op. cit., str. 592.

Tek nakon što ovlaštene službene osobe indentifikuju izvršioca, tužilaštvo će preuzeti nadzor nad istragom i rukovođenje radom ovlaštenih službenih osoba, u cilju prikupljanja dovoljno dokaznog materijala za podizanje optužnice. Drugim riječima, u istragama protiv nepoznatih izvršilaca, otkrivačka faza istrage, odnosno otkrivanje i pronalazak osumnjičenog, prepušteno je ovlaštenim službenim osobama, uz samo povremeno i djelimično sudjelovanje tužioca. S druge strane, u dokaznoj fazi, odnosno dokazivanju izvršenja krivičnog djela, tužilaštvo je znatno aktivnije i preuzima svoju pravu ulogu: provođenje istrage i upravljanje aktivnostima ovlaštenih službenih osoba. U principu, ovakva praksa doprinosi efikasnosti istražnog postupka jer su ovlaštene službene osobe i funkcionalno i kadrovski osposobljene za izvršavanje ove njihove primarne djelatnosti- otkrivanje i hvatanje izvršilaca krivičnih djela, dok se tužilac pravovremeno ipak uključuje u istragu, odnosno u trenutku kada je prikupljen tek početni dokazni materijal pa ima mogućnost da pravilno usmjerava istražni postupak u smjeru koji će mu omogućiti efikasno iznošenje predmeta pred sud, odnosno podizanje i zastupanje optužnice na glavnom pretresu.

3. Radnje ovlaštenih službenih osoba u krivičnom postupku

Radnje i mjere koje preduzimaju ovlaštene službene osobe u krivičnom postupku mogu se podijeliti na: potražne ili neformalne i istražne ili formalne radnje. I jedne i druge radnje moraju se preduzimati u skladu da zakonskim propisima, uz poštivanje prava i sloboda osoba prema kojima se preduzimaju takve radnje, ali rezultati potražnih radnji nisu dokazi u krivičnom postupku, dok rezultati istražnih radnji, pod uslovom da su te radnje zakonite, predstavljaju dokaze na kojima sud može zasnivati svoju odluku. Zbog navedenog se ističe da je ključna razlika između potražnih i istražnih radnji u tome što se prvima otkrivaju i prikupljaju podaci o mogućem krivičnom djelu i njegovom izvršiocu, a drugima se dokazuje postojanje krivičnog djela i njegovog izvršioca. Rezultate potražnih radnji ovlaštene službene osobe unose u službenu zabilješku, dok se o činjenicama i okolnostima koje su utvrđene pri preduzimanju istražnih radnji sastavlja zapisnik.¹⁰

Potražne ili neformalne radnje koje se nazivaju još i izvidajno-potražne ili operativno-kriminalističke radnje su taksativno navedene u zakonima o krivič-

¹⁰ Sijerčić-Čolić. H. (2008) Krivično procesno pravo. Knjiga I: Krivičnoprocesni subjekti i krivičnoprocesne radnje - Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 42.

nim postupcima Bosne i Hercegovine.¹¹ Ipak nisu detaljno regulisane pravnim propisima te se izvode, prije svega, prema pravilima kriminalističke taktike i prema okolnostima konkretnog krivičnog djela. Iako rezultati ovih neformalnih radnji ovlaštenih službenih osoba nisu dokazi u pravnom smislu, oni jesu dokazi u spoznajnom smislu i oni su od koristi tužiocu prilikom donošenja odluke o naređivanju istrage i samom provođenju istrage.¹²

S druge strane, istražne ili formalne radnje se preduzimaju kada postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično djelo. Ovo su dokazne radnje jer su određene procesnim normama, a rezultati njihovog preduzimanja se mogu koristiti kao dokaz u krivičnom postupku i na njima se može zasnivati sudska odluka. U pogledu ovih radnji, ovlaštene službene osobe imaju velika ovlaštenja jer mogu, bilo samostalno ili uz ispunjenje određenih zakonskih uslova, preduzimati skoro sve dokazne radnje, izuzev određenih vještačenja kao što su obdukcija i ekshumacija leša i tjelesni pregled osumnjičenog.

Sve ove dokazne radnje, koje ovlaštene službene osobe mogu preduzimati u krivičnom postupku, mogu se podijeliti na:

1. dokazne radnje koje preduzimaju samostalno,
2. dokazne radnje koje preduzimaju na osnovu sudskih naredbi i
3. dokazne radnje koje preduzimaju samostalno, ali uz ispunjenje određenih uslova

3.1. Dokazne radnje koje ovlaštene službene osobe preduzimaju samostalno

Ovlaštene službene osobe mogu preduzimati neke dokazne radnje potpuno samostalno, na osnovu svojih zakonskih ovlaštenja. Za preduzimanje ovih radnji nije potrebno ispunjenje nikakvih prethodnih uslova, izuzev općeg uslova da postoje osnovi sumnje da je izvršeno neko krivično djelo. U ovog grupu radnji mogu se svrstati: uviđaj, ispitivanje osumnjičenog, saslušavanje svjedoka i prepoznavanje osoba i predmeta.

¹¹ Prikupljanje izjava od osoba; Pregled prevoznih sredstava, putnika i prtljaga; Ograničavanje kretanja na određenom prostoru za vrijeme potrebno da se obavi određena radnja; Preduzimanje potrebnih mjera u vezi sa utvrđivanjem identiteta osoba i predmeta; Raspisivanje potrage za osobom ili stvarima; Pretraživanje određenih objekata i prostorija državnih organa, javnih preduzeća i ustanova, kao i pregledanje dokumentacije te druge potrebne mjere i radnje - Up. odredbe: čl. 219. ZKP BiH, čl. 234. ZKP FBiH, čl. 219. ZKP RS i čl. 219. ZKP BD.

¹² Ibid., str. 42.

3.1.1. Uviđaj

Uviđaj je osnovna i temeljna radnja koja se preduzima u istražnom postupku. Kao takva, ona nije detaljno zakonski regulisana jer zakoni o krivičnim postupcima daje samo pravnu osnovu vršenja uviđaja, odnosno kada je za utvrđivanje neke važne činjenice potrebno neposredno opažanje,¹³ dok njegovu metodu, taktiku i tehniku definiše kriminalistika. Zakoni ne propisuju niti bilo kakav formalno-pravni osnov za obavljanje uviđaja kao što je zahtjev, naredba ili rješenje o uviđaju. Radi toga je za vršenje uviđaja dovoljan samo materijalni uvjet, a to je da je za utvrđivanje kakve važne činjenice u postupku potrebno neposredno opažanje.

Uviđaj se najčešće vrši u istražnom postupku na licu mjesta izvršenja krivičnog djela kao hitna dokazna radnja, a u pravilu, preduzimaju ga ovlaštene službene osobe, i to potpuno samostalno ili uz prethodno obavještanje tužioca.¹⁴ Naime, ukoliko postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično djelo s propisanom kaznom zatvora do pet godina, ovlaštene službene osobe imaju rok od sedam dana u kojem samostalno preduzimaju sve potrebne mjere i radnje, što uključuje i uviđaj. S druge strane, u slučajevima izvršenja težeg krivičnog djela s propisanom kaznom zatvora preko pet godina, ovlaštene službene osobe su dužne obavijestiti tužioca o izvršenom krivičnom djelu i o vršenju uviđaja, a tužilac samostalno odlučuje da li će prisustvovati vršenju uviđaja. U slučajevima kada prisustvuje vršenju uviđaja, tužilac ima pravo zahtijevati od ovlaštenih službenih osoba preduzimanje određenih mjera i radnji, a ova se činjenica mora konstatirati i u zapisniku o vršenju uviđaja, te bi takav zapisnik, pored ovlaštene službene osobe koja ga sačinjava, trebao potpisati i tužilac. Osim toga, tužilac ima pravo i mogućnost da u potpunosti preuzme vršenje uviđaja, te u tom slučaju, zapisnik o uviđaju sačinjava i potpisuje tužilac.¹⁵ Međutim, ovakve situacije su u praksi veoma rijetke, tako da uviđaj u pravilu preduzimaju ovlaštene službene osobe koje i sačinjavaju zapisnik o uviđaju dok se prisustvo tužioca na licu mjesta samo konstatuje u zapisniku. Na ovaj način tužilac dobija prilično pasivnu ulogu u uviđaju, odnosno postaje tek puki posmatrač, dok cjelokupnu radnju preduzimaju kriminalistički tehničari koji prikupljaju tragove i predmete, i istražitelji, koji sačinjavaju zapisnik o uviđaju. Iz tih razloga, evidentna je potreba za aktivnijom ulogom tužioca u vršenju uviđaja pa da čak, i u naročito teškim krivičnim djelima,

¹³ Up. odredbe čl. 92. ZKP BiH, čl. 106. ZKP FBiH, čl. 156. ZKP RS i čl. 92. ZKP BD.

¹⁴ Up. odredbe: čl. 221. ZKP BiH, čl. 236. ZKP FBiH, čl. 221. ZKP RS i čl. 221. ZKP BD BiH.

¹⁵ Sijerčić-Čolić, H. et al. (2005), op. cit., str. 602.

sačinjava i zapisnik o uviđaju.¹⁶ Naime, od tužioca se možda i ne može očekivati da rukovodi vršenjem uviđaja jer, u odnosu na ovaštene službene osobe, i ne raspolaže s potrebnim kriminalističkim znanjima i vještinama, ali može sačiniti zapisnik o uviđaju, čime bi on dobio jaču dokaznu snagu i koji bi on lično koristio na glavnom pretresu. Ovakvo rješenje ne bi ugrozilo samostalnost tužioca u krivičnom postupku, iz razloga što bi on na glavnom pretresu mogao izvesti dokaze iz zapisnika o uviđaju koji je on potpisao na isti način kao iz zapisnika o saslušavanju svjedoka ili ispitivanju osumnjičenog koje je on takođe potpisao. U slučaju postojanja bilo kakve nedoumice povodom sadržaja zapisnika, tužilac uvijek ima mogućnost da kao svjedoka sasluša ovlaštenu službenu osobu ili kriminalističkog tehničara koji je obavio sve stručno tehničke poslove, vezano za pronalazak i izuzimanje tragova i predmeta, sačinjavanja foto-dokumentacije te vršenja potrebnih mjerenja.

3.1.2. Ispitivanje osumnjičenog

U toku istrage, osumnjičenog ispituje tužilac ili ovlaštene službene osobe.¹⁷ a propisana je i njihova obaveza da, prije podizanja optužnice, ispituju osumnjičenog jer se u protivnom ista ne može ni podići.¹⁸ Ciljevi ispitivanja osumnjičenog su predočavanje okrivljenja i pružanja mogućnosti za odbranu, kao i razjašnjavanje subjektivnih i objektivnih okolnosti krivičnog djela, kako bi se mogli potvrditi ili odbaciti osnovi sumnje protiv njega.¹⁹

O ispitivanju osumnjičenog, ovlaštene službene osobe obavezno sačinjavaju zapisnik o ispitivanju koji se, ukoliko je ispitivanje obavljeno u skladu s pravnim propisima i uz procesne garancije o položaju osumnjičenog, te ako je izvršeno u prisustvu branioca, može koristiti kao dokaz u krivičnom postupku i na njemu se može zasnovati sudska odluka. Da bi se takav zapisnik mogao koristiti u sudskom postupku, prvenstveno je potrebno da se ispitivanje vrši tako da se u punoj mjeri poštuje ličnost osumnjičenog te da se prilikom ispitivanja ne upotrebljava sila, prijetnja, prevara, narkotici ili druga sredstva koja mogu uticati na

¹⁶ To bi recimo mogao biti slučaj sa šesterostrukim ubistvom izvršenim u maju mjesecu 2008. godine u naselju Lipnica u Tuzli, prilikom kojeg su cjelokupni uviđaj, uz prisustvu tužioca, preduzele ovlaštene službene osobe MUP-a TK-a.

¹⁷ Up. odredbe čl. 77. st. 1. ZKP BiH, čl. 91. st. 1. ZKP FBiH, čl. 141. st. 1. ZKP RS i čl. 77. st. 1. ZKP BD BiH.

¹⁸ Up. odredbe čl. 225. st.1. ZKP BiH, čl. 240. st. 2. ZKP FBiH, čl. 225. st. 2. ZKP RS i čl. 225. st. 2. ZKP BD BiH.

¹⁹ Simović, M. (2009) Krivično procesno pravo, Banja Luka, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, str. 231.

slobodu odlučivanja ili izražavanja volje, prilikom davanja izjave ili priznanja,²⁰ te da je osumnjičeni prije ispitivanja upoznat sa svojim zakonskim pravima i obavezama, što se mora obavezno navesti i u zapisniku o ispitivanju.²¹

Pored sačinjavanja zapisnika, zakoni o krivičnim postupcima su takođe propisali da se ispitivanje osumnjičenog, po pravilu, snima uređajem za audio ili audio vizuelno snimanje,²² što je veoma bitno, jer se na ovaj način može kvalitetno fiksirati tok i rezultat ispitivanja osumnjičenog. Na ovaj način se osigurava snimak ispitivanja koji postaje dostupan za naučne analize, te potvrđuje da je osumnjičeni svoju izjavu dao dobrovoljno.²³ Međutim, i pored njegove nesumnjive prednosti, ovlaštene službene osobe, u praksi, veoma rijetko koriste ovu mogućnost audio-vizuelnog obezbjeđenja iskaza osumnjičenog. Ovo se prije svega opravdava nedostatkom audio ili video opreme, što je u biti i istina, s obzirom na ograničena novčana sredstva kojima raspolažu pojedine policijske organizacije u Bosni i Hercegovini. S druge strane, uzevši u obzir prednosti ovakvog vida ispitivanja - vjerno i objektivno bilježenje svih okolnosti vezanih za pribavljanje iskaza, to bi se u budućnosti moralo obezbijediti novčana sredstva za nabavku ove vrste tehničke opreme.

²⁰ Sijerčić-Čolić, H. (2008) Knjiga I., op. cit., str. 387.

²¹ Tako se osumnjičeni mora upoznati o slijedećim pravima i obavezama:

- za koje krivično djelo se tereti i osnove sumnje protiv njega;
- da ima pravo na upotrebu vlastitog jezika i pravo na tumača ako ne razumije jedan od službenih jezika Bosne i Hercegovine;
- da nije dužan iznijeti svoju odbranu niti odgovarati na postavljena pitanja;
- da može uzeti branioca po svom izboru koji može biti prisutan njegovom ispitivanju, kao i da ima pravo na branioca bez naknade u zakonom predviđenim slučajevima;
- da se može izjasniti o djelu koje mu se stavlja na teret i iznijeti sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist i, ako to učini u prisustvu branioca, da je takav njegov iskaz dopušten kao dokaz na glavnom pretresu i da bez njegove saglasnosti može biti pročitani i korišteni na glavnom pretresu;
- da ima pravo, u toku istrage, razmatrati spise i razgledati pribavljene predmete koji mu idu u korist, osim ako je riječ o spisima i predmetima čije bi otkrivanje moglo dovesti u opasnost cilj istrage;
- da ima pravo na besplatne usluge prevoditelja ako ne razumije ili ne govori jezik koji se koristi prilikom ispitivanja i
- da je dužan odazvati se pozivu suda i tužilaštva i odmah saopćiti svaku promjenu adrese ili namjeru da promjeni boravište.

²² Up. odredbe čl. 79. ZKP BiH, čl. 93. ZKP FBIH, čl. 143. ZKP RS i čl. 79. ZKP BD BiH.

²³ Williamson, T. (2007) "Psychology and criminal investigation", 68-92 U: T. Newburn et al.: Handbook of Criminal Investigation, Devon: Willan Publishing, str. 74.

Ispitivanje osumnjičenog, od strane ovlaštenih službenih osoba, ima i svoje prednosti. Naime, iako se u literaturi navodi "da će osumnjičenog brže, lakše i potpunije ispitati tužilac, nego ovlaštena službena osoba koja najčešće nema odgovarajuće pravničko znanje, a pogotovu ne potrebno iskustvo",²⁴ ipak ovlaštene službene osobe posjeduju daleko bolje istražne tehnike, bolje poznaju okolnosti pod kojim je krivično djelo izvršeno i kriminalni milje iz koje dolazi osumnjičeni, te mogu brzo potvrditi alibi i tačnost drugih okolnosti koje je osumnjičeni izjavio tokom ispitivanja. Osnovni nedostatak ispitivanja osumnjičenih, od strane ovlaštenih službenih osoba, jeste u tome što je često osnovni cilj takvog ispitivanja da se obezbijedi priznanje, a ne da se utvrdi prava istina. Ovlaštene službene osobe su često motivirane da osiguraju priznanje u slučajevima kada osjećaju razumnu sumnju da je osumnjičeni kriv pa iz tih razloga oni često i traže informacije koje će potvrditi njihovu sumnju. Međutim, dobar intervjuista će takođe uzeti u obzir te testirati i alternativne hipoteze, odnosno da osumnjičeni nije kriv za krivično djelo za koje se sumnjiči.²⁵

S druge strane, i tužilačko ispitivanje osumnjičenog ima svoje prednosti, iz razloga što tužilac može s osumnjičenim neposredno pregovarati o krivnji te mu pružiti imunitet kao svjedoku u cilju dobijanja dokaza za izvršioce drugih krivičnih djela. Međutim, stječe se dojam da tužilaštvo i ne koristi ove svoje mogućnosti, odnosno prilikom ispitivanja osumnjičenog ne prikuplja dokaze i protiv drugih izvršilaca. Naime, ispitivanje osumnjičenog ima veliku važnost za istraživanje kriminala. Tako, prema nekim studijama provdenim u Velikoj Britaniji, jedan od četiri izvršioca krivičnih djela pronađe se kada policija ispituje osumnjičenog za neko drugo krivično djelo.²⁶ Iz tih razloga je veoma bitno angažovati i ovlaštene službene osobe kada tužilaštvo ispituje osumnjičenog koji želi da svjedoči ili želi da sklopi nagodbu o priznanju krivnje, kako bi se prikupili dokazi i važne informacije vezane za druga neraskvijetljena krivična djela, što bi pridonijelo efikasnijoj preventivnoj i represivnoj borbi protiv kriminaliteta.

Prilikom preduzimanja ove radnje, postoji i jedan praktični problem koji leži u činjenici da zakoni o krivičnim postupcima u BiH nisu predvidjeli mogućnost da ovlaštene službene osobe pismeno pozivaju osumnjičenog, tako da su prinuđeni da, prilikom pozivanja osumnjičenog, koriste pozive tužioca. Naime, prema važećim zakonskim odredbama, do podizanja optužnice osumnjičenog

²⁴ Bupalović, T. (2008) "Novela Zakona o kaznenom postupku Bosne i Hercegovine od 17.6.2008. - pozitivna rješenja i iznevjerena očekivanja", Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 15, broj 2/2008, str. 1140.

²⁵ Gudjonsson, G.H. (2007) "Investigative interviewing", 466-492 U: T. Newburn et al.: Handbook of Criminal Investigation, Devon: Willan Publishing, str. 475.

²⁶ Williamson, T. (2007), op. cit., str. 72.

poziva tužilac, a nakon toga sud.²⁷ S druge strane, ovlaštene službene osobe mogu pozivati građane, samo radi obavljanja informativnog razgovora, prilikom kojeg su ih dužni poučiti da ne moraju davati nikakvu izjavu niti odgovarati na postavljena pitanja, osim davanja osobnih podataka.²⁸ Dakle, ovlaštene službene osobe mogu pozivati osobe samo radi obavljanja jedne neformalne ili potražne radnje - prikupljanje izjava od osoba, a ne dokazne radnje ispitivanja osumnjičenog. Nakon dolaska u službene prostorije, pozvana se osoba može, nakon obavljanja informativnog razgovora i nakon upoznavanja sa svojim pravima i obavezama, ispitati u svojstvu osumnjičenog ili saslušati u svojstvu svjedoka, o čemu se sastavlja zapisnik koji se može koristiti kao dokaz u krivičnom postupku. Na ovaj način su zakoni o krivičnim postupcima u BiH omogućili da ovlaštene službene osobe pretvore jednu neformalnu ili potražnu radnju u istražnu ili dokaznu. Međutim, ovo su samo izuzetne situacije koje se koriste kada je potrebno neke bitne činjenice, do kojih se došlo obavljanjem informativnog razgovora, zapisnički konstantovati. Iz tih razloga, ovakvi se pozivi na obavljanje informativnih razgovora ne mogu koristiti za pozivanje osumnjičenih i svjedoka. Ovo prvenstveno iz razloga što se osumnjičeni dovodi u svojevrstnu zabludu jer se poziva radi obavljanja informativnog razgovora, mada se odmah zna da će biti ispitan u svojstvu osumnjičenog. Iz tih razloga su ovlaštene službene osobe prinuđene da, prilikom pozivanja osumnjičenog, koriste pozive tužioca koji takođe nisu adekvatni jer se pozivaju na ovlaštenja tužioca, a ne na ovlaštene službene osobe. Iz tih razloga je, radi pravne sigurnosti, potrebno upotpuniti zakonske odredbe te, pored tužilaštva i suda, propisati ovlaštenja i ovlaštenim službenim osobama da pozivaju osumnjičene i svjedoke radi njihovog ispitivanja i saslušavanja, kako bi na taj način ovlaštene službene osobe mogle, na zakonit i pravilan način, preduzimati dokazne radnje ispitivanja osumnjičenog i saslušavanja svjedoka.

3.1.3. Saslušavanje svjedoka

Uloga svjedoka u pomaganju u istrazi je ključna za uspjeh krivične tužbe jer je kriminal rijetko skriven od pogleda javnosti, tako da svjedoci uobičajeno usmjeravaju istragu, a u kontaktnim nasilnim krivičnim djelima, opis koji daje žrtva, ima čak i veći značaj.²⁹

²⁷ Up. odredbe čl. 124. st.4. ZKP BiH, čl. 138. st.4. ZKP FBiH, čl. 181. st. 4. ZKP RS i čl. 124. st. 4. ZKP BD BiH.

²⁸ Up. odredbe čl.219. st. 2. i 3. ZKP BiH, čl. 234. st. 2. i 3. ZKP FBiH, čl. 219. st. 2. i 3. ZKP RS i čl. 219. st. 2. i 3. ZKP BD BiH.

²⁹ Fyfe, N., Smith, K. (2007) "Victim and witnesses in criminal investigations", 450-456. U: T.Newburn et al.: Handbook of Criminal Investigation, Devon: Willan Publishing, str. 450.

Svjedoci se u krivičnom postupku saslušavaju kada postoji vjerovatnoća da će svojim iskazom moći dati obavijesti o krivičnom djelu, izvršiocu i drugim važnim okolnostima.³⁰ U istražnom postupku svjedoke, osim tužioca, mogu saslušavati i ovlaštene službene osobe. Naime, ovlaštene službene osobe tokom provođenja istrage obavljaju razgovore s velikim brojem građana i svjedoka (očevici, potencijalni očevici, osobe kojima se utvrđuje alibi za kritično vrijeme, osobe koje potvrđuju alibi osumnjičenom i sl.). Sve ove razgovore ovlaštene službene osobe mogu obavljati na neformalni ili formalni način, pri čemu je ipak potrebno, kada god je to moguće, provoditi na formalni način, a službene zabilješke sačinjavati u onim situacijama kad je uzimanje izjave na zapisnik nemoguće, neprikladno ili neodgovarajuće, u odnosu na upotrebnu vrijednost primljene obavijesti, te kredibiliteta i spremnosti građanina da nastupi u aktivnijoj procesnoj ulozi, tj. u ulozi svjedoka u postupku.³¹

O saslušanju svjedoka, ovlaštene službene osobe obavezno sačinjavaju zapisnik o saslušanju svjedoka te se takav zapisnik, ukoliko je saslušanje izvršeno u skladu s pravnim propisima i ukoliko je svjedok upoznat sa svojim pravima i dužnostima, može koristiti kao dokaz u krivičnom postupku i na njemu se može zasnovati sudska odluka.³²

Ovo je u praksi najčešće provedena istražna radnja od strane ovlaštenih službenih osoba. Međutim, kao što je bilo govora kod ispitivanja osumnjičenog, i ovdje u praksi postoje problemi jer ovlaštene službene osobe nemaju mogućnosti

³⁰ Up. odredbe čl. 81. st. 1. ZKP BiH, čl. 95. st. 1. ZKP FBiH, čl. 145. st. 1. ZKP RS i čl. 81. st. 1. ZKP BD BiH.

³¹ Sijerčić-Čolić, H., et al. (2005), op.cit., str. 595.

³² Tako se svjedok mora poučiti o sljedećima pravima i obavezama:

- da ima pravo na upotrebu vlastitog jezika i pravo na tumača ako ne razumije jedan od službenih jezika Bosne i Hercegovine;
- da je dužan govoriti istinu i da ne smije ništa prešutjeti, te se upozorava da davanje lažnog iskaza predstavlja krivično djelo;
- da može odbiti svjedočenje ukoliko je bračni odnosno vanbračni drug osumnjičenog, roditelj ili dijete, usvojlac ili usvojenik osumnjičenog, odnosno optuženog,
- da ima pravo da ne odgovara na pojedina pitanja ako bi ga istinit odgovor izložio krivičnom gonjenju, ali je dužan dati odgovore i na ta pitanja ako mu se da imunitet;
- da je dužan o promjeni adrese ili boravišta obavijestiti tužilaštvo i sud;
- da je dužan odazvati se na poziv tužilaštva, a ako to ne učini, može biti naređeno njegovo prinudno dovođenje ili kažnjavanje novčanom kaznom do 5.000 KM;
- da je dužan svjedočiti i da u slučaju odbijanja svjedočenja bez opravdanog razloga može biti kažnjen novčanom kaznom do 30.000 KM i
- da ima pravo pročitati zapisnik ili zahtjevati da mu se isti pročita.

da pismeno pozivaju svjedoke, tako da se i ovdje koriste pozivi tužilaštva. Ovaj problem je još izraženiji kod pozivanja svjedoka, i to iz dva razloga. Prvo, ovlaštene službene osobe ne mogu svjedoke pozivati na informativni razgovor, iz razloga što se u pozivu na obavljanje ovakvog razgovora mora naznačiti da osoba nije dužna davati nikakvu izjavu niti odgovarati na postavljena pitanja, osim davanja osobnih podataka, što je u suprotnosti s dužnostima i obavezama svjedoka. Drugi, ovlaštene službene osobe nemaju mogućnost prinudnog dovođenja svjedoka, odnosno ne postoji nikakva sankcija u slučaju neodazivanja na poziv za saslušanjem.

3.1.4. Prepoznavanje osoba i predmeta

Najstariji oblik dokaza poznat čovječanstvu vjerovatno je svjedočenje očevidaca. Međutim, svjedočenje očevidaca i njihovo indentifikovanje izvršilaca, naročito u traumatičnim okolnostima kao što je svjedočenje nasilnih zločina, veoma je nepouzđano.³³ Tako neke provedene studije ukazuju da procenat tačnosti prepoznavanja izvršioca, od strane očevidaca, nije veći od procenta koji se dobija bacanjem novčića.³⁴ Ovo svjedočenje očevidaca postaje sve značajnije pitanje kao posljedica sve većeg broja pogrešno osuđenih što je utvrđeno DNA vještačenjima. Istragom 110 pogrešno osuđenih slučajeva u Sjedinjenim Američkim Državama, utvrđeno je da je 2/3 osuđeno na osnovu pogrešne identifikacije dok je čak 11 njih osuđeno na smrtnu kaznu.³⁵

Prepoznavanje osoba i predmeta je posebna vrsta iskaza svjedoka koja služi za utvrđivanje pomoćnih činjenica, te na ovaj način, iskaz svjedoka koji je prepoznao neku osobu ili predmet postaje time uvjerljiviji, isto kao što će postati i iskaz prepoznate osobe ako bude pozvana da svjedoči. Ovu radnju, u pravilu, preduzimaju ovlaštene službene osobe, i to u početnoj fazi istrage jer nakon toga postoji realna opasnost od zablude pogrešnog prepoznavanja. O prepoznavanju osoba i predmeta ovlaštene službene osobe obavezno sačinjavaju zapisnik i fotodokumentaciju koji se, ukoliko je prepoznavanje izvršeno u skladu s pravnim propisima i ukoliko je svjedok upoznat sa svojim pravima i dužnostima, može koristiti kao dokaz u krivičnom postupku i na njemu se može zasnovati sudska odluka. Vrijednost ovako sačinjenog zapisnika, o prepoznavanju kao dokaznog

³³ Evans, C. (2009) *Evidence (Criminal Justice)*, New York: Chelsea House Publishers, str. 8.

³⁴ Williamson, T. (2007), *op. cit.*, str. 82.

³⁵ Dixon, S., Memon, A. (2005) "The effect of post-identification feedback on the recall of crime and perpetrator details", *Applied Cognitive Psychology*, New Jersey, Vol. 19/7, str. 936.

sredstva, uvjetuje niz faktora, među kojima valja istaknuti pridržavanje procesnih odredbi o izvođenju radnje prepoznavanja i saslušavanja svjedoka, pouzdanost, detaljnost i karakterističnost prethodnog opisa, te sigurnost u prepoznavanju i jasnoća iskaza o tome. U svakom slučaju, ova radnja se u praksi pokazala kao veoma efikasno dokazno sredstvo, naročito u slučajevima kada je, uslijed nedostataka materijalnih dokaza, istraga orjentisana na prikupljanje i izvođenje personalnih dokaza.

U praksi, najveći problem u preduzimanju ove radnje predstavlja osiguranje osoba, tzv. Statista, i predmeta koji će se uz prepoznavanu osobu ili predmet pokazati svjedoku. Naime, zakonima o krivičnom postupku u BiH nije propisana obaveza građana da sarađuju s ovlaštenim službenim osobama, prilikom preduzimanja ove radnje niti je propisana sankcija u slučaju njihovog odbijanja kao što je to propisano u Republici Hrvatskoj.³⁶ S obzirom da je veoma teško pronaći osobe ili predmete koji po svom izgledu sličje prepoznavanoj osobi ili predmetu, to se nameće kao potreba da se u budućnosti i u našoj državi zakonski propiše obaveza građana da sudjeluju u radnji prepoznavanja. Takođe je potrebno razmotriti i mogućnost angažovanja ovlaštenih službenih osoba, kao statista, prilikom vršenja ove radnje. Naime, iako zakoni o krivičnom postupku u BiH to izričito ne zabranjuju, ipak se u literaturi navodi da se u liniji za prepoznavanje ne smiju koristiti policijski službenici. To se opravdava činjenicama da policijski službenici svojim autoritativnim i krutim držanjem nesvjesno otkrivaju svoj status³⁷ te da su kao takvi poznati širem krugu građana. Međutim, većina ovih argumenata se može otkloniti na način da se u liniju za prepoznavanje koriste policijski službenici iz drugih organizacionih jedinica te čak i iz drugih policijskih uprava i stanica. Ovakva praksa se pokazuje kao nužna jer je sve manji broj građana koji želi dobrovoljno da sarađuju sa službenicima policije dok je kod velike većine građana prisutna velika bojažljivost i strah od bilo kakvog učestvovanja u krivičnom postupku. U ovakvim uslovima, aktivnosti službenika policije je više usmjerena na pronalazak građana koji će dobrovoljno sudjelovati u ovoj radnji (što je samo po sebi veliki uspjeh), a ne i na pronalazak osoba koje će po svome izgledu

³⁶ "Građani su dužni na poziv osobno sudjelovati u prepoznavanju i dati na raspolaganje stvari ili prostor u cilju prepoznavanja, osim ako nemaju opravdani razlog za oslobođenje od te dužnosti. Ako građanin bez opravdanog razloga neće sudjelovati u prepoznavanju, ili ne da stvar ili ne stavi na raspolaganje prostor, kazniti će se novčanom kaznom do 50.000,00 kuna. Stavljanje na raspolaganje prostora ne odnosi se na dom" - Čl. 303. st. 2. Zakona o kaznenom postupku Republike Hrvatske ("Narodne novine" br. 152/08 i 76/09).

³⁷ Pavišić, B., Modly, D., Veić, P. (2006) *Kriminalistika*, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, str. 483.

odgovarati osumnjičenom. Ovo ima direktne posljedice i na samu radnju prepoznavanja i njenu dokaznu vrijednost jer se u liniji za prepoznavanje veoma često nalaze osobe različite starosne dobi, visine, konstitucije i drugih obilježja.

S obzirom na nepouzdanost ove radnje, u praksi je potrebno usvojiti određene preporuke kako bi se poboljšala procedura prepoznavanja i na taj način i reducirati broj pogrešnih prepoznavanja.³⁸ Tako se greške, prilikom prepoznavanja, često događaju zbog određenih komentara osoba koje to prepoznavanje sprovode, a koja su često i nenamjerna.³⁹ Iz tih razloga je potrebno da ni osoba koja sprovodi prepoznavanje, a ni svjedok ne budu svjesni koja je osoba u liniji za prepoznavanje osumnjičena. Dalje, svjedoku treba eksplicitno naglasiti da osumnjičeni možda i nije u liniji za prepoznavanje, tako da i nema obavezu da pokaže na bilo koga, a osumnjičeni ne bi trebao da stoji izvan linije za prepoznavanje ili da bude različit od drugih statista ili da ima bilo kakve karakteristike koje će privući svjedokovu pažnju. Takođe je potrebno da se prepoznavanje preduzima na način da se svjedoku statisti i osumnjičeni pokazuju pojedinačno, a ne zajedno, jer se smatra da je ovako prepoznavanje znatno efikasnije i pokazuje bolje rezultate.

3.2. Dokazne radnje koje ovlaštene službene osobe preduzimaju na osnovu sudskih naredbi

Ove dokazne radnje ovlaštene službene osobe mogu preduzimati isključivo na osnovu naredbi izdatih od strane nadležnog suda. Za razliku od prethodnih radnji koje ovlaštene službene osobe preduzimaju samostalno, ovdje je ipak riječ o radnjama kojima se u većoj mjeri narušavaju ljudska prava i temeljne slobode, tako da je potrebno da sud vrši kontrolu njihovog preduzimanja. Ovdje je riječ o sljedećim radnjama: redovno pretresanje stana i drugih prostorija, pokretnih stvari i osoba, redovno privremeno oduzimanje predmeta i imovine, te posebne istražne radnje.

3.2.1. Redovno pretresanje stana i drugih prostorija, pokretnih stvari i osoba

Pretresanje je u praksi veoma česta i, zajedno s uviđajem, jedna od najvažnijih dokaznih radnji koje ovlaštene službene osobe preduzimaju u krivičnom postupku. Naime, ovu radnju ovlaštene službene osobe preduzimaju vremenski

³⁸ Horvath, M.A.H. (2009) "Eyewitness Evidence", 93-114. U: S.Tong et al: Understanding Criminal Investigation, West Sussex: Wiley-Blackwell, str. 112.

³⁹ Hafstad, G.S., Memon, A., Logie, R. (2004) "Post-identification feedback, confidence and recollections of witnessing conditions in child witnesses", Applied Cognitive Psychology, New Jersey, Vol. 18/7, str. 908.

najčešće vrlo blizu izvršenom krivičnom djelu, tako da kriminalistički valjano preduzeta osigurava nepobitne dokaze za krivični postupak. Međutim, s druge strane, ovom radnjom se ograničavaju neka od osnovnih ljudskih prava zaštićenih međunarodnim pravom o pravima čovjeka: pravo na privatnost, poštivanje porodičnog života i stana kao i druga prava koja su s time u vezi postavljaju. Takođe, radnji pretresanja se, u pravilu, pristupa u okviru djelatnosti na otkrivanju krivičnog djela i njegovog izvršioca, dakle u vrijeme kada su sumnje o izvršenju krivičnog djela nerijetko i najniže, pa samim time i upitne. Iz tih razloga, krivično-procesno zakonodavstvo i propisuje određena procesna jemstva za preduzimanje ove dokazne radnje kako bi se srazmjerno ograničila prava na privatnost i poštivanje porodičnog života, u interesu efikasnosti krivičnog postupka.⁴⁰

Pretresanje se u pravilu preduzima na osnovu pisane ili, u hitnim slučajevima, usmene sudske naredbe koju izdaje sudija za prethodni postupak na obrazloženi zahtjev tužioca ili ovlaštenih službenih osoba koje su dobile odobrenje od tužioca.⁴¹ Zakoni o krivičnim postupcima u Bosni i Hercegovini veoma jasno navode šta sve naredba o pretresanju treba da sadrži, odnosno koji su obavezni sastojci naredbe. Međutim, upravo u tim odredbama, odnosno u samom sadržaju naredbe bi se mogle predložiti neke izmjene *de lege feranda*. Tako je, između ostalog, obavezni sastojak naredbe i ime, odjel ili rang ovlaštene osobe na koju se naredba odnosi.⁴² Ovaj elemenat naredbe može znatno zakomplikovati rad ovlaštenim službenim osobama, naročito u slučajevima kada se pretresanje ne vrši odmah po dobijanju naredbe, već se čeka ispunjenje određenih uslova ili je potrebno izvršiti koordinirano pretresanje na više lokacija. U takvim se situacijama ne može sa sigurnošću unaprijed znati imena ovlaštenih službenih osoba koja će izvršiti pretresanje te bi naredba, iz tih razloga, trebala sadržavati samo odjel

⁴⁰ Tako se pretresanje stana, ostalih prostorija i pokretnih stvari može preduzeti samo onda ako ima dovoljno osnova za sumnju da se kod njih nalaze izvršilac, saučesnik, tragovi krivičnog djela ili predmeti važni za krivični postupak (up. odredbe čl. 51. st. 1. ZKP BiH, čl. 65. st. 1. ZKP FBiH, čl. 115. st. 1. ZKP RS i čl. 51. st. 1. ZKP BD). Takođe, kumulativno mora postojati vjerovatnost da je izvršeno krivično djelo iz razloga što je cilj pretresanja prikupljanje dokaza o izvršenom krivičnom djelu a ne utvrđivanja postojanja osnova sumnje ili osnovane sumnje da je izvršeno krivično djelo. S druge strane, pretresanje osoba se može preduzeti kada je vjerovatno da je ta osoba počinila krivično djelo ili da će se pretresanjem pronaći predmeti ili tragovi važni za krivični postupak (up. odredbe čl. 52. st. 1. ZKP BiH, čl. 66. st. 1. ZKP FBiH, čl. 116. st. 1. ZKP RS i čl. 52. st. 1. ZKP BD). U prvom slučaju radi se o pretresanju osumnjičenog, a u drugom o pretresanju ostalih osoba.

⁴¹ Up. odredbe čl. 53. ZKP BiH, čl. 67. ZKP FBiH, čl. 117. ZKP RS i čl. 53. ZKP BD.

⁴² Up. odredbe čl. 58. tač. (c. ZKP BiH, čl. 72. tač. (c. ZKP FBiH, čl. 122. tač. (c. ZKP RS i čl. 58. tač. (c. ZKP BD).

kojima ovlaštene službene osobe pripadaju, a ne imena.⁴³ U prilogu ovog rješenja može se navesti i činjenica da se u zapisniku o pretresanju obavezno navode imena ovlaštenih službenih osoba koje vrše pretresanje, tako da se iz ovog dokumenta može utvrditi njihov indentitet, pa i sud može utvrditi da li je naredba zakonito i pravilno izvršena. S druge strane, u naredbi za pretres stana i drugih prostorija trebalo bi se, kao fakultativni element naredbe, nalaziti i ovlaštenje ovlaštenim službenim osobama da nasilno uđu u prostorije. Naime, u naredbi za pretresanje može biti navedeno ovlaštenje izvršitelju naredbe da može bez prethodne najave ući u prostorije, a takođe je propisano da ovlaštena službena osoba može upotrijebiti silu u skladu sa zakonom, ukoliko im je pristup prostorijama uskraćen.⁴⁴ Međutim, ove odredbe se ne mogu odnositi na situacije kada se pretresanje vrši u prostorijama u kojima se nalaze opasna kriminalno aktivna lica za koja postoje operativna saznanja da posjeduju vatreno oružje, te da su spremni i isto upotrijebiti. U takvim situacijama, stav nekih sudija za prethodni postupak je da odluka o nasilnom ulasku u stan leži isključivo na ovlaštenim službenim osobama, u skladu s njihovim ovlastima. Međutim, uzevši u obzir da je sadržaj naredbe za pretres detaljno regulisan zakonskim odredbama, to bi i pitanje o nasilnom ulasku u prostorije trebalo biti obuhvaćeno izdatom naredbom što bi doprinijelo pravnoj sigurnosti i zakonitosti svih radnji koje se preduzimaju povodom pretresa.⁴⁵

⁴³ Tako su službenici MUP-a TK-a krajem 2010. godine, kao rezultat jedne višemjesečne akcije usmjerene protiv autokriminala, izvršili koordinirano pretresanje stanova i drugih prostorija na 15-tak lokacija na područjima više različitih općina. Ako se uzme u obzir da na svaku lokaciju treba da ide najmanje jedna patrola uniformisane policije ili jedan tim za brzu intervenciju Jedinice za podršku, najmanje dva istražitelja i jedan kriminalistički tehničar, to je jasno da je unaprijed planiranje imena tih ovlaštenih službenih osoba za svaki od pojedinačnih pretresa skoro nemoguće.

⁴⁴ Up. odredbe čl. 58. tač. (h. i čl. 60. st. 1. ZKP BiH, čl. 72. tač. (h. i čl. 74. st. 1. ZKP FBiH, čl. 122. tač. (h. i čl. 124. st. 1. ZKP RS i čl. 58. tač. (h. i čl. 60. st. 1. ZKP BD.

⁴⁵ Tako su ovlaštene službene osobe MUP-a TK-a 2009. godine, postupajući po zahtjevu CJB Bijeljina, izvršili pretres jednog stana u Tuzli, u cilju pronalaska osumnjičenog za krivično djelo razbojničke krađe i predmeta koji su povezani sa time. Iako su informacije dobijene od službenika CJB Bijeljina upućivale da je riječ o opasnom kriminalno aktivnom licu koji se može dovesti u vezu s pokušajem ubistva u Beogradu, te čak i s tzv. "Zemunskim klanom", sudija za prethodni postupak nije želio navesti u naredbi ovlaštenje za nasilan ulazak, tako da su službenici MUP-a TK-a odlučili da kucaju na vrata i čekaju da korisnik otvori. U posljednjem trenutku pronađen je pravi vlasnik koji je izdao stan osumnjičenom te je od njega preuzet ključ. Na ovaj način su spriječene eventualne ljudske žrtve jer je po ulasku osumnjičeni zatečen na spavanju, ali s vatrenim oružjem-pištoljem ispod jastuka.

U drugom primjeru ovlaštene službene osobe MUP-a TK-a su 2011. godine vršile pretres porodične kuće u Tuzli, pripadnika tzv. "Vehabijskog pokreta", gdje takođe nije bilo ovlaštenje za nasilni ulazak. Srećom, ulazna vrata su bila otključana, tako da su

Kao procesnu garanciju zakonitosti preduzimanja radnje pretresanja, zakoni o krivičnim postupcima u BiH su predvidjeli i obavezno prisustvo dva punoljetna građanina kao sudska ili solenitetna svjedoka. Ovi svjedoci su garancija zakonitog postupanja kod pretresanja i garancija da će rezultati pretresanja biti verificirani objektivno u zapisnik o pretresanju, a u slučaju naknadnog osporavanja će se pojaviti i kao dokazno sredstvo u odnosu na okolnosti i način preduzimanja ove dokazne radnje.⁴⁶ Međutim u praksi, veliki problem leži u činjenici da građani nisu obavezni da prisustvuju pretresanju kao svjedoci te se prema njima i ne mogu primijeniti sankcije koje su predviđene za svjedoka koji odbije da vrši građansku dužnost svjedočenja.⁴⁷ To može dovesti ovlaštene službene osobe u veoma nezavidan položaj jer su prinuđeni da ubjeđuju i mole građane, odnosno susjede i slučajne prolaznike, da prisustvuju pretresu, čime pokazuju izvjesnu nemoć i ozbiljno ugrožavaju svoj autoritet prema osumnjičenom i vlasniku stana koji se pretresa. Brojni su primjeri u praksi kada, zbog ovog problema, realizacija naredbe za pretres dolazi u pitanje, a naročito kada se pretresaju prostorije u vlasništvu narkomana, recidivista ili, kada se pretresanje vrši u kasnim noćnim ili ranim jutarnjim satima. Svi ovi problemi se mogu riješiti na jedan od dva načina. Prvi način je propisivanjem obaveze da građani sarađuju s policijom prilikom vršenja pretresa. Na taj način bi se građani mogli obavezati na obavezu da prisustvuju vršenju pretresa pod prijetnjom novčane kazne, izuzev ukoliko bi imali opravdani razlog za oslobođenje od te dužnosti.⁴⁸ Drugi način bi bio da se sudskim svjedocima isplaćuje novčana naknada za izgubljeno vrijeme i eventualno zaradu. Na ovaj način bi ovlaštene službene osobe mogle prilično jednostavno obez-

pripadnici Jedinice za podršku iznenadili osumnjičenog koji je ipak uspio reagovati te potegao napunjenu automatsku pušku, ali je ubrzo bio savladan i lišen slobode. Pored ove automatske puške, osumnjičeni je u kući posjedovao čitav arsenal vatrenog oružja i minsko eksplozivnih sredstava te se vjerovatno ne bi libio da ih upotrijebi da je imao mogućnosti.

S druge strane, neke sudije za prethodni postupak su svjesni ovog problema pa u svojim naredbama navode i ovlaštenja za nasilni ulazak i otklanjanje svih prepreka. Tako je poznata naredba jednog sudije Općinskog suda u Tuzli koji je, na obrazloženi prijedlog ovlaštenih službenih osoba za pretres porodične kuće koju su čuvali opasni psi, naveo doslovce: "Ubiti pse ukoliko je potrebno".

⁴⁶ Sijerčić-Čolić, H. et al. (2005), op. cit., str. 199.-201.

⁴⁷ Sijerčić-Čolić, H. (2008) Knjiga I., op. cit., str. 358.

⁴⁸ Slična obaveza je propisana Zakonom o krivičnom postupku Republike Hrvatske, prilikom provođenja radnje prepoznavanja, pa se u članu 259. st. 2. ZKP RH navodi: "Građani su dužni na poziv, osobno sudjelovati u prepoznavanju i dati na raspolaganje stvari u cilju prepoznavanja, osim ako nemaju opravdani razlog za oslobođenje od te dužnosti, a ako bez opravdanog razloga odbiju da sudjeluju u prepoznavanju, kazniti će se novčanom kaznom do 20.000,00 kuna" - Čl. 259. st. 2. ZKP RH

bijediti sudske svjedoke prije vršenja pretresa te zajedno s njima odlazili na mjesto pretresanja. Ovakav način obezbijedivanja sudskih svjedoka bi mogao dovesti do pojave tzv. profesionalnih svjedoka, odnosno pojave da iste osobe budu prisutne na svim pretresima koji preduzima određeni policijski organ, što bi moglo ugroziti pravilnost pretresanja. Međutim, i u današnjoj praksi postoji veliki broj pretresa koji je izvršen u prisustvu istih osoba kao sudskih svjedoka, a koji su ustvari prijatelji ili poznanici policijskih službenika. Ovakva praksa i nije u suprotnosti sa zakonima jer organ koji vrši pretres slobodno bira svjedoke, izuzev što oni ne mogu biti iz kruga onih osoba koji su u konkretnom slučaju oslobođene ili isključene od svjedočenja.⁴⁹

U svakom slučaju, rješavanjem poteškoća oko pronalaženja i angažiranja svjedoka bi se riješilo i odugovlačenje koje bi moglo negativno uticati na krajnji ishod pretresanja, a ovlaštene službene osobe bi se mogle maksimalno posvetiti primarnom cilju pretresanja.

3.2.2. Redovno privremeno oduzimanje predmeta

Privremeno oduzimanje predmeta se označava kao mjera procesne prinude s višestruko različitom prirodom. Naime, ovom radnjom dokazivanje se pribavljaju dokazi i predmeti koji služe za utvrđivanje činjenica u krivičnom postupku, odnosno sprječava se vršenje krivičnih djela, te onemogućava korištenje ili otuđenje određene imovine.⁵⁰ Privremeno oduzimanje predmeta, u pravilu, preduzimaju ovlaštene službene osobe na osnovu naredbe suda, izdate na prijedlog tužioca ili na prijedlog ovlaštene službene osobe koja je dobila odobrenje od tužioca.

S obzirom da je ovo dokazna radnja, o njenom preduzimanju, pored potvrde o privremenom oduzimanju predmeta, trebao bi se sačiniti i zapisnik. Zapisnik mora sadržavati podatke gdje su predmeti pronađeni, tačan opis oduzetih predmeta, a po potrebi i druge podatke koji će osigurati utvrđivanje njihove istovjetnosti.⁵¹ Međutim, u praksi, ovakav zapisnik se u većini slučajeva javlja kao suvišan. Naime, privremeno oduzimanje predmeta je veoma često jednokratna radnja, odnosno ovlaštene službene osobe jednostavno preuzimaju predmete od vlasnika ili korisnika kojem i izdaju potvrdu o privremenom oduzimanju predmeta. U ovakvim situacijama, sačinjavanje zapisnika postaje suvišno te je upitno

⁴⁹ Sijerčić-Čolić, H. (2008) Knjiga I., op. cit., str. 358.

⁵⁰ Ibid., str. 208.

⁵¹ Sijerčić-Čolić, H. (2005) Krivičnoprocesni subjekti i krivičnoprocesne radnje, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 285.-286.

šta bi isti i sadržao, a da nije sadržano u potvrdi o privremenom oduzimanju predmeta koji se obavezno sačinjava. Iz tih razloga bi bilo svrsishodnije propisati da se zapisnik sačinjava samo u slučajevima kada se predmeti privremeno oduzimaju bez naredbe suda.

Zakoni o krivičnom postupku, u principu, ne razlikuju dobrovoljno predavanje predmeta od privremenog oduzimanja predmeta, iako se u praksi često pravi razlika između ove dvije radnje, tako da se u slučaju dobrovoljnog predavanja predmeta sačinjava samo zapisnik o dobrovoljnoj predaji predmeta koji se i izdaje stranci umjesto potvrde o privremeno oduzetim predmetima. Ova pitanja dobrovoljne predaje predmeta neophodno je u narednom periodu zakonski regulirati jer se svakodnevno događa da građani dobrovoljno predaju razne predmete i dokumente. U ovom slučaju se praktično i ne vrši radnja oduzimanja predmeta, a takođe ne postoje uslovi za oduzimanje predmeta bez naredbe niti je cjelishodno upućivati zahtjev za izdavanje sudske naredbe za oduzimanje.

3.2.3. Posebne istražne radnje

Posebne istražne radnje su specifične mjere kojima se za potrebe suzbijanja složenih oblika kriminaliteta privremeno ograničavaju osnovna prava i slobode čovjeka. Riječ je o sljedećim posebnim istražnim radnjama:

- nadzor i tehničko snimanje telekomunikacija,
- pristup kompjuterskim sistemima i kompjutersko sravnavanje podataka,
- nadzor i tehničko snimanje prostorija,
- tajno praćenje i tehničko snimanje osoba i predmeta,
- prikriiveni istražitelji i informator,
- simulirani otkup predmeta i simulirano davanje potkupnine te
- nadzirani prijevoz i isporuka predmeta krivičnog djela.

S obzirom da se ovim posebnim istražnim radnjama u većoj mjeri ograničavaju ljudska prava i slobode, to su zakoni o krivičnim postupcima u BiH propisali stroge zakonske uslove za njihovu primjenu. Tako se one mogu odrediti samo protiv osobe za koju postoje osnovi sumnje da je sama ili sa drugim osobama učestvovala ili učestvuje u izvršenju sljedećih krivičnih djela:

- protiv integriteta Bosne i Hercegovine,
- protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom,
- terorizma, ili

- za koja se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna te, samo ako se na drugi način ne mogu pribaviti dokazi ili je njihovo pribavljanje povezano s nesrazmjernim teškoćama.⁵²

Takođe, posebne istražne radnje se mogu preduzimati isključivo na osnovu naredbe sudije za prethodni postupak, za razliku od ostalih istražnih radnji koje se, pod određenim uslovima, mogu preduzimati i bez sudske naredbe.

Uvođenjem ovih posebnih istražnih radnji došlo je do bitnog povećavanja efikasnosti organa krivičnog postupka u rasvjetljavanju određenih specifičnih krivičnih djela. Međutim, u praksi se može primijetiti da je najčešća, i često i jedina, posebna istražna radnja koja se primjenjuje - nadzor i tehničko snimanje telekomunikacija. Naime, od početka svoje primjene, ova posebna istražna radnja se pokazala veoma efikasnom jer se na ovaj način moglo relativno jednostavno i brzo prikupiti, ne samo dokazi za predmetno krivično djelo, nego i važne operative informacije vezane za izvršioce drugih krivičnih djela, kao i o samom ustrojstvu zločinačke organizacije. Međutim, u današnje vrijeme mobilne telefonije u kojoj se broj korisnika mobilnih telefona u stalnom porastu, provođenje ove radnje nailazi na sve veće poteškoće, prevashodno iz razloga što je gotovo nemoguće prikupiti sve brojeve telefona koje koriste indicirana lica.

3.3. Dokazne radnje koje ovlaštene službene osobe preduzimaju samostalno, ali uz ispunjenje određenih uslova

Ovlaštene službene osobe, pod određenim uslovima, mogu preduzimati određene istražne radnje koje se, u pravilu, preduzimaju na osnovu sudske naredbe. Ovdje je riječ o pretresanju bez naredbe, privremenom oduzimanju predmeta bez naredbe i određivanje potrebnih vještačenja.

3.3.1. Pretresanje bez sudske naredbe

Pored redovnog pretresanja koje se preduzima na osnovu sudske naredbe, ovlaštene službene osobe mogu u izuzetnim i tačno određenim slučajevima izvršiti pretresanje i bez sudske naredbe i bez svjedoka i to:

- pri izvršenju naredbe o dovođenju,
- prilikom lišenja slobode,
- ako postoji sumnja da ta osoba posjeduje vatreno ili hladno oružje i

⁵² Up. odredbe čl. 116. ZKP BiH, čl. 130. ZKP FBiH, 226. ZKP RS i čl. 116. ZKP BD.

- ako postoji sumnja da će sakriti, uništiti ili riješiti se predmeta koji se trebaju od njega oduzeti i upotrijebiti kao dokaz u krivičnom postupku.

Takođe, ovlaštena službena osoba može izvršiti pretres osobe bez naredbe i bez prisustva svjedoka:

- pri izvršenju naredbe o dovođenju,
- prilikom lišenja slobode,
- ako postoji sumnja da ta osoba posjeduje vatreno ili hladno oružje i
- ako postoji sumnja da će sakriti, uništiti ili riješiti se predmeta koji se trebaju od njega oduzeti i upotrijebiti kao dokaz u krivičnom postupku.⁵³

Na ovaj način je zakonodavac propisao određene situacije koje omogućavaju ovlaštenim službenim osobama da, bez sudske naredbe i svjedoka, preduzmu pretresanje kao hitnu i neodložnu radnju. Međutim, propisujući uslove pod kojima se može, bez sudske naredbe i svjedoka, izvršiti pretres stana ili drugih prostorija kao i pokretnih stvari, zakonodavac se uglavnom ograničio na hvatanje izvršilaca ili pronalazak drugih osoba koje su se tu sklonile od gonjenja, a nije propisao mogućnost vršenja pretresa zbog postojanja sumnje da će, osobe koje se nalaze u tim prostorijama, sakriti, uništiti ili riješiti se predmeta koji se trebaju od njih oduzeti i upotrijebiti kao dokaz u krivičnom postupku, kao što je to propisano kod pretresa osoba. Ovlaštene službene osobe u ovakvim slučajevima imaju mogućnost korištenja usmene sudske naredbe, ali, ako se uzme u obzir da se i takva naredba mora pismeno izraditi kako bi se uručila vlasniku, jasno je da se na taj način gubi dragocjeno vrijeme, naročito u slučajevima kada je riječ o predmetima i ispravama koje se mogu brzo i jednostavno uništiti.

3.3.2. Privremeno oduzimanje predmeta bez naredbe

Ovlaštene službene osobe mogu u hitnim slučajevima i samostalno privremeno oduzimati predmete koji se po krivičnom zakonu moraju oduzeti ili koji mogu poslužiti kao dokaz u krivičnom postupku.⁵⁴ Ovakvo privremeno oduzimanje predmeta ovlaštene službene osobe mogu preduzeti samo u slučajevima kada postoji opasnost od odlaganja. O preduzimanju ove radnje, ovlaštene službene osobe su dužne obavijestiti tužioca koji će, u slučaju da se osoba izričito usprotivi

⁵³ Up. odredbe čl. 64. st. 1. i 2. ZKP BiH, čl. 78. st. 1. i 2. ZKP FBiH, čl. 128. st. 1. i 2. ZKP RS i čl. 64. st. 1. i 2. ZKP BD.

⁵⁴ Up. odredbe čl. 65. st. 1. ZKP BiH, čl. 79. st. 1. ZKP FBiH čl. 129 st. 1. ZKP RS i čl. 65 st. 1 ZKP BD.

oduzimanju predmeta bez naredbe, podnijeti zahtjev sudiji za prethodni postupak za naknadno odobrenje oduzimanja predmeta, i to u roku od 72 sata.⁵⁵

3.3.3. Određivanje potrebnih vještačenja

Vještačenja, u pravilu, određuje tužilaštvo ili sud, a u izuzetnim slučajevima i ovlaštene službene osobe. Naime, prema zakonima o krivičnim postupcima u Bosni i Hercegovini, ovlaštene službene osobe su dužne da, nakon obavještavanja tužioca, izvrše uviđaj i odrede sva potrebna vještačenja, izuzev obdukcije i ekshumacije leša. Na ovaj način se vještačenja koja određuju ovlaštene službene osobe povezuju s uviđajem kao hitnom istražnom radnjom pa se, sukladno tome, i sva ova vještačenja mogu smatrati jedino kao hitne radnje koje se preduzimaju u slučajevima kada se za njihovim određivanjem ukaže potreba na licu mjesta ili iz drugih okolnosti i saznanja koja proisteknu iz vršnja uviđaja. Međutim, u praksi, ovlaštene službene osobe određuju potrebna vještačenja i nakon obavljenog uviđaja što se opravdava potrebom za ekspeditivnošću, efikasnošću i racionalnošću istražnog postupka. Naime, većina potrebnih vještačenja se obavlja u Odjeljenjima kriminalističke tehnike u policijskim organima koje i provode istragu, tako da se ta vještačenja obavljaju na osnovu naredbi ovlaštenih službenih osoba dok se nalazi i mišljenja obavljenih vještačenja dostavljaju tužilaštvu. Ovakva praksa se pokazala kao veoma efikasna, ali u mnogim slučajevima i nije u skladu sa zakonskim odredbama, naročito kada je od obavljenog uviđaja protekao duži vremenski period. Kako bi se ovakva praksa zadržala i usaglasila sa zakonskim odredbama, to se sve češće koriste usmene naredbe tužioca za određivanjem potrebnih vještačenja. Na osnovu ovakve izdate usmene naredbe tužioca, ovlaštene službene osobe sačinjavaju pismenu naredbu u kojoj je naglašeno koji tužilac je izdao usmenu naredbu. Ovakva praksa dovodi do izvjesne pravne nesigurnosti i ugrožavanja zakonitosti dokaza vještačenja jer se nalaz vještačenja može uvijek osporavati činjenicom da ga nije naredio nadležni organ. Međutim, s druge strane, ovakva praksa doprinosi efikasnosti krivičnog postupka jer, u protivnom, dolazi do nepotrebnog birokratsanjanja i gubljenja, nekada i dragocjenog, vremena. Iz tih razloga je potrebno upotpuniti zakonske odredbe koje regulišu ovu materiju, te omogućiti vršenje vještačenja i, na osnovu ovakvih usmenih naredbi tužioca, a naročito u slučajevima kada se vještačenje obavlja od strane policijskog organa.

⁵⁵ Up. odredbe čl. 66. ZKP BiH, čl. 80. ZKP FBiH, čl. 130 ZKP RS i čl. 66. ZKP BD.

4. Zaključak

Neupitna je činjenica da se, i pored toga što je prema zakonima o krivičnim postupcima u Bosni i Hercegovini istraga data u nadležnost tužioca, ovlaštene službene osobe pojavljuju kao sve aktivniji subjekti istražnog postupka, tako da sve više samostalno preduzimaju pojedine dokazne radnje, pa čak i sprovede kompletnu istragu kod nekih krivičnih djela. Na ovaj način istraga i prestaje biti u isključivoj nadležnosti tužioca i poprima karakter tužilačko-policijske istrage, što je i razumljivo, jer se u postupku otkrivanja krivičnih djela i izvršilaca isprepliću dužnosti dvaju organizacijsko i funkcionalno odvojenih državnih organa – policije i tužilaštva. Naime, djelatnost otkrivanja krivičnih djela i pronalaženja izvršilaca oduvijek se odvijala po pravilima kriminalističkih istraživanja pa su stoga policijske vlasti i njihove kriminalističke službe nezaobilazni organ tih djelatnosti. Međutim, za razliku od ranijih zakona o krivičnim postupcima u Bosni i Hercegovini po kojima se ova aktivnost policijskih organa odvijala u predkrivičnom postupku, te nije bila vezana formama krivičnog postupka, ovlaštene službene osobe su sada postale aktivni subjekti istražnog postupka jer su dobili dodatna ovlaštenja za preduzimanje raznovrsnih dokaznih radnji. Na ovaj način je omogućeno da ovlaštene službene osobe, u ranoj fazi postupka, prikupe dokaze koji se dalje mogu koristiti u krivičnom postupku, čime je i sama istraga postala daleko efikasnija i ekspeditivnija, dok se tužilaštvo rasterećuje velikog djela svojih obaveza koje ima u istrazi, tako da svoju aktivnost može usmjeriti prema zastupanju optužbe pred sudom. S druge strane, ovlaštene službene osobe su preuzele dio ovlaštenja koje ima tužilac u istrazi, ali istovremeno i veliki dio njegovih obaveza, jer postupak dokazivanja izvršenja krivičnih djela zahtjeva izvođenje više dokaznih radnji, za što je potrebno dosta truda i vremena. Ovo ima za posljedicu da dovodi do svojevrsnog birokratisanja rada policijskih organa što ih odvađa od njihove primarne djelatnosti - sprječavanja, otkrivanja i hvatanja izvršilaca krivičnih djela. Naime, podvrgavanje ove djelatnosti formama krivičnog postupka može za posljedicu imati rasipanje truda i vremena, jer je za svaku pojedinu dokaznu radnju potrebno ispuniti dosta papirologije što, na koncu, može i spriječiti policijske organe da uspješno obavljaju svoju primarnu djelatnost. Međutim, i pored ovih nedostataka, može se zaključiti da u Bosni i Hercegovini postoje stručne i kvalifikovane ovlaštene službene osobe koje su, uz određene izmjene zakonskih odredbi i kriminalističke prakse, sposobne da na pravilan i efikasan način preduzmu sve dokazne radnje.

Literatura:

1. Bubalović, T. (2008) "Novela Zakona o kaznenom postupku Bosne i Hercegovine od 17.6.2008.- pozitivna rješenja i iznevjerena očekivanja", Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol 15, broj 2/2008.
2. Ilić, M. (2001) Krivično procesno pravo. Priredila H. Sijerčić-Čolić, Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2001.
3. Dixon, S., Memon, A. (2005) "The effect of post-identification feedback on the recall of crime and perpetrator details", Applied Cognitive Psychology, New Jersey, Vol. 19/7.
4. Evans, C. (2009) Evidence (Criminal Justice), New York: Chelsea House Publishers.
5. Fyfe, N., Smith, K. (2007) "Victim and witnesses in criminal investigations", 450-456. U: T. Newburn et al.: Handbook of Criminal Investigation, Devon: Willan Publishing.
6. Gudjonsson, G.H. (2007) "Investigative interviewing", 466-492 U: T. Newburn et al.: Handbook of Criminal Investigation, Devon: Willan Publishing.
7. Hafstad, G.S., Memon, A., Logie, R. (2004) "Post-identification feedback, confidence and recollections of witnessing conditions in child witnesses", Applied Cognitive Psychology, New Jersey, Vol. 18/7.
8. Horvath, M.A.H. (2009) "Eyewitness Evidence", 93-114. U: S. Tong et al: Understanding Criminal Investigation, West Sussex: Wiley-Blackwell.
9. Modly, D., Petrović, B., Korajlić, N. (2004) Uvod u kriminalistiku, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Fakultet kriminalističkih nauka.
10. Pavišić, B., Modly, D., Veić, P. (2006) Kriminalistika, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
11. Petrović, B. (2004) Narkokriminal, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
12. Petrović, B. (2004) "Ovlaštene službene osobe prema krivičnom procesnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini", Pravni savjetnik, Sarajevo.
13. Petrović, B., Modly, D. "Izveštaj ovlaštenih službenih lica", Pravna Riječ, Banja Luka, broj 7/2006.
14. Sijerčić-Čolić, H. (2008) Krivično procesno pravo. Knjiga I. : Krivičnoprocesni subjekti i krivičnoprocesne radnje - Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

15. Sijerčić-Čolić, H. (2008) Krivično procesno pravo. Knjiga II. : Tok redovnog krivičnog postupka i posebni postupci - Drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
16. Sijerčić-Čolić, H., Hadžiomerađić, M., Jurčević, M., Kaurinović, D., Simović, M., (2005) Komentari zakona o kaznenom/krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini, Knjiga III., Sarajevo: Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija.
17. Simović, M. (2009) Krivično procesno pravo, Banja Luka, Fakultet za bezbjednost i zaštitu.
18. Williamson, T. (2007) "Psychology and criminal investigation", 68-92 U: T. Newburn et al.: Handbook of Criminal Investigation, Devon: Willan Publishing.
19. Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09 i 93/09).
20. Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 35/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 53/07, 9/09 i 12/10.).
21. Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 44/09, 80/09, 88/09 i 92/09.).
22. Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta BiH ("Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH", br. 10/03, 48/04, 6/05, 14/07, 19/07, 21/07, 2/08 i 17/09.).

COLLECTION OF EVIDENCE BY THE LAW ENFORCEMENT OFFICIALS IN A CRIMINAL PROCEEDING IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

The law enforcement officials are active and indispensable subjects of the investigation, without which it is difficult to imagine conducting any investigation. During the investigation, law enforcement officials have extensive powers because they can, besides the various informal actions, conduct almost all actions in collecting the evidence except for certain forensic evidence processing such as an autopsy and exhumation and the physical examination of the suspect. All these actions of collecting the evidence that the law enforcement officials take in the criminal proceedings can be divided into: - collection of evidence taken independently – collection of evidence undertaken on the basis of court orders and – collection of evidence undertaken independently but with the satisfaction of certain conditions. Powers of law enforcement officials to undertake these actions represent also a great responsibility because their lawful and efficient conduct, which can be achieved with the certain modifications of legislation and investigative practices, determines whether the investigation itself is to be legitimate and effective and what in the end affects the very fight against crime in general.

Key words

The law enforcement officials, collecting the evidence, Law of Criminal Procedures.

AKTUELIZACIJA ZAŠTITE LIČNIH PRAVA*

prikaz

dr. Branko Morait**

U ovom članku autor izlaže najvažnije akcente iz opusa akademika, prof. dr. Slavice Krnete o mjestu, prirodi i funkciji ličnih prava u Građanskom pravu. Istraživanja koja je akademik Slavica Krneta obavila oslonjeni su na glavne tokove evropske pravne misli. Istraživački radovi su nastali u vremenu kolektivističke posvećenosti i u sredini koja pod zastavu svojih ideala nije visoko postavljala lična prava i njihovu pravnu zaštitu. Zbog toga je značaj ovih radova pionirski i prometejski. Možemo kroz ove radove pratiti genezu pokreta za građanskopravnu afirmaciju ličnih dobara, kroz njihovu metamorfozu u lična prava i njihovu zaštitu kroz legalizovanje zahtjeva za naknadu štete u slučaju njihove povrede. Podršku zaslužuje stav da su lična prava izraz društvene potrebe i subjektivna građanska prava sui generis, a ne samo potvrda urođenih čovjekovih osobina koje potiču iz njegove prirode, niti da spadaju u koncept ljudskih prava i sloboda kao političke kategorije.

I.

Pitanje odgovornosti za povređivanje ličnih dobara evoluiralo je do svojevršne objektivizacije, tj. do donošenja zakonske regulative¹ po kojoj više nije potrebno utvrđivati da povrijeđeni trpi fizičke i psihičke bolove kao posljedicu povrede nekog priznatog ličnog prava, da bi mogao uspješno postaviti zahtjev za naknadu neimovinske štete. Subjektivna koncepcija neimovinske štete, poznata kao bolnina ili satisfakcija, nastoji se postisnuti objektivnom koncepcijom kod

* *Ovaj rad posvećen je opusu akademika, prof.dr. Slavice Krnete, a govori o ličnim pravima u Građanskom pravu.*

** *Redovni profesor Univerziteta i sudija Suda BiH*

¹ Zakon o obveznim odnosima (donesen na sjednici Hrvatskog sabora 25. veljače 2005.).

koje će postojati šteta već samom povredom subjektivnih ličnih prava kao posebnih i punopravnih subjektivnih građanskih prava. U tom pravcu ćemo se osvrnuti na pomalo zaboravljena teorijska istraživanja koja su u društvenopolitičkim uslovima, nenaklonjenim ličnim neimovinskim pravima, krčila puteve za njihovo priznanje od zakonodavca i moderno teorijsko oblikovanje. Ovdje posebno mislimo podsjetiti na radove akademika, prof. dr. Slavice Krnete čiji opus iz raznih uglova osvjetljava ovu tematiku.

II.

Započecemo sa istorijskim korijenima koje je istražila autorica u članku "Kritika shvatanja o prirodnom pravnom porijeklu teorije ličnih prava".² Autorica zapaža da je francusko pravo, suprotno kretanjima u njemačkoj pravnoj teoriji, koja je polazila od kritike pojma tzv. opšteg ličnog prava,³ oslanjajući se na odredbu člana 138 C.c., kao opšteg osnova za deliktnu odgovornost, postepeno izgrađivalo pojam nematerijalne štete, te na taj način, slijedeći, kako zapaža autorica, "izvorne životne impulse", stvaralo bogatu materijalnu podlogu za teorijsko oblikovanje ličnih prava.⁴ Kako ističe autorica, građanskopravna zaštita ličnosti obilježena je viševjekovnom upornom borbom, punom uspjeha i neuspjeha u čijoj je stalnoj podlozi i krajnjem cilju čovjek, njegovo ljudsko dostojanstvo i slobodan razvoj ljudske ličnosti.⁵ Čovjek i njegov intimni svijet, uslijed "čuda" koja više ne stvara priroda nego ljudski um i od njega proizašla tehničko-tehnološka rješenja, skeniran je do najintimnijih dijelova i kutaka, bespoštedno i krajnje neobazrivo. Čovjekova intimna sfera se ne poštuje i u nju se strastveno i pasionirano zalazi bez dozvole i bez odobrenja, iz "čistog" voajerskog zadovoljstva, "bez pardona".⁶ Premda autorica ne negira da je prirodno pravo staro čovjekovo uporište kojem se danas sve češće vraćaju moderni pisci,⁷ istraživači porijekla

² Krneta, S. (2007) Odabrane teme privatnog prava, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo (objavljeno u: RADOVI-XXXVIII. Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 13. ANUBIH, 1970., str. 25.-56., primljeno na sjednici Odjeljenja društvenih nauka 30. juna 1969. godine).

³ Ibid., str. 304.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid., str. 307.

⁶ Ibid.

⁷ Kopaonička škola prirodnog prava po rukovodstvu osnivača, akademika, prof.dr. Slobodana Perovića.

ličnih prava, tražeći u njemu prve nagovještaje i korijene svega onoga što danas podrazumijevamo pod ličnim pravima, ona, nakon obavljenog istraživanja, u navođenom članku, doprinosi Hugu Donellusa iz 16. vijeka i predstavnika škole prirodnog prava iz 17. i 18. vijeka, nalazi osnova za kritiku shvatanja o prirodno-pravnom porijeklu ličnih prava.⁸ Kako navodi autorica, Donellus se ubraja u osnivače teorije ličnih prava i prve začetnike ideje subjektivnih građanskih prava,⁹ te naglašava važnost njegovog povezivanja ličnih prava sa subjektivnim građanskim pravima.¹⁰ Donellusu se pripisuje prva, sveobuhvatna, klasifikacija ličnih prava, po kojoj su, "od prirode dodijeljena prava" (?) na život, nepovredivost tijela, slobodu i čast.¹¹ Ovo Donellusovo klasifikovanje izvodi se iz Ulpijanove sentence: "Honeste vivere, alterum non ledere, suum cuique tribuere". Prvi dio izreke, *honeste vivere*, Donellus povezuje za cjelokupno pravo, prožimajući cilj cjelokupnog prava, drugi dio, *alterum non ledere*, odnosi se na lica, a treći dio, *suum cuique tribuere*, odnosi se na stvari, tj. da ima značenje zabrane prisvajanja tuđeg imanja, a šta od tuđeg dođe u naše ruke, treba se vratiti.¹² Za zaštitu ličnih prava odlučujući je drugi dio Ulpijanove sentence na koju se referira Donellus, *neminem laedere*, jer je to zabrana nanošenja štete licu, odnosno ličnosti, bilo atakom na život (*vita*), povrede nepovredivosti tijela (*incolumitas*), slobode (*libertas*) ili poštovanja (*existimatio*). Donellusu se pripisuje predlaganje posebne tužbe, *actio iniuriarum*, kao sredstva za zaštitu života, tjelesne nepovredivosti, slobode i časti, onoga što je ljudima od Boga dato, tj. onoga što je samosvojno, u osobi nečijoj.¹³

Prikazujući Pufendorfovo učenje, autorica ističe da je obrađen pravni pojam štete. Za naknadu štete traži se krivica, a ako je krivica u stepenu namjere, tada se od štetnika traži, pored naknade štete, i pokajanje, odnosno da zamoli oštećenog za izvinjenje, iz čega se zaključuje da cilj naknade nije samo restitucija, već i zadovoljenje kao moderno opravdanje naknade štete.

Autorica iznosi i zanimljivo stanovište Coinga koji je oštro razdvojio teoretski i dogmatski razvoj pravnog pojma ličnosti od razvoja teorije o ljudskim pravima i slobodama. Teorija pravnog subjektiviteta stvorena je u doktrini privatnog prava, dok je teorija o ljudskim pravima nastala u domenu politike, na listovima

⁸ Krneta, S.op.cit., str. 308.

⁹ Ibid., str. 309.

¹⁰ Ibid., str. 308.

¹¹ Ibid., str.310.

¹² Ibid.

¹³ Ibid., str. 312.

francuske Deklaracije o pravima čovjeka i građanina iz 1789., odakle prelazi u ustavno pravo modernih država.¹⁴

Zanimljivo je i navođenje autorice o Wolffovom pretjerivanju u spekulativnom širenju granica kataloga prirodnih prava (npr. prava na jelo, piće, lijekove, odijelo i sl.), koje je dovelo do odbacivanja duge linije razvoja ličnih prava kao prirodnih prava od strane uticajnih predstavnika istorijskopravne škole na čelu sa Savignyem. Istovremeno, praksa onog vremena, zbog neznanja, nije bila u stanju da samo na osnovu teorija i principa odlučuje u konkretnim slučajevima i pruži pravnu zaštitu onima kojima su povrijeđena lična prava.¹⁵ Uticaj teorije ličnih prava prilikom donošenja Austrijskog Opšteg građanskog zakonika izvršen je posredstvom Martinijevog nacrtu, odnosno njegovih prirodnopravnih načela, koje je Reviziona dvorska komisija predložila da se izbriše iz Nacrta AGZ jer su se konzervativnim članovima te komisije pokazala preopasna urođena prava kao politička, što ih je asociralo na Francusku revoluciju i njena djela.¹⁶ Vežanost rodonačelnika prirodnopravnog koncepta ličnih prava u Njemačkoj za ACTIO INIURIARUM, kao pravnog sredstva za zaštitu ličnih prava bio je protivrječan privatnopravnoj prirodi ličnih prava, jer je ta tužba imala penalni karakter; novčani iznos kao novčana kazna, te se tokom 18. vijeka koristila pretežno kao tužba zbog uvrede i klevete, te se u 19. vijeku, nakon preuzimanja uvrede i klevete u sistem krivičnih djela gubi smisao i svrha te tužbe.¹⁷ Nasuprot tome, rimska odštetna (akvilijanska) tužba (legis actio Aquilia), preuzima primat kao privatnopravno (opšte pravno) sredstvo zaštite ličnih prava, odnosno tužbe za naknadu neimovinske štete u 19. vijeku, te je danas vrijeme za potpunu afirmaciju ovog pravnog sredstva, bez koga bi, kako smatra Slavica Krneta, danas bila iluzorna zaštita ličnih prava u okvirima građanskog prava.¹⁸

U članku pod naslovom "Civilnopravna zaštita privatnog života u evropskom pravu"¹⁹ akademik S. Krneta upućuje na tok borbe za priznavanje i uvođenje ličnih prava u tradicionalne imovinske okvire građanskog prava kao pravne obla-

¹⁴ Ibid., str. 329.

¹⁵ Ibid., str. 334.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid., str. 335.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Krneta, S. (2007) Odabrane teme privatnog prava, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 343.-376., (objavljeno u Godišnjaku Pravnog fakulteta u Sarajevu, 1970., str. 58.-88.).

sti ili grane prava. Put ka priznanju ličnih prava je krenuo obesnaživanjem teze o istovjetnosti subjekta i objekta zaštite ličnih prava. Pitanje se, kod prava na privatnost, svodilo na dobijanje odgovora, kako zaštititi čovjekov privatni život od nasrtljive javnosti kojoj današnja tehnika obilato pomaže da sa lakoćom prodre u intimni svijet svakog čovjeka.²⁰ U radu se obrađuju razni pristupi afirmaciji građanskopravne zaštite ličnih prava, počev od njemačkog zakona o djelima likovne umjetnosti i fotografije iz 1907., preko odredbe člana 28. Švajcarskog građanskog zakonika, gdje se pod naslovom "Zaštita pred javnošću" štiti čovjekova tajna sfera (saznavanje i prenošenje tajnih činjenica), privatna sfera (porodične, lične, zdravstvene i druge podatke), kao i druge osjetljive lične podatke (pisma, rukopise i vlastitu sliku).²¹ Njemački građanski zakonik je u vrijeme svoga donošenja ignorisao jak teorijski pokret koji se zalagao za zakonsko priznavanje jednog opšteg ličnog prava koje bi zasnovalo jedinstvenu tužbu za zaštitu svih ličnih prava. Umjesto toga, paragraf 823. NjGZ je predvidio deliktnu odgovornost za povrede života, tijela, zdravlja i slobode, drugi paragrafi zaštitu časti, a paragraf 12. samostalno reguliše zaštitu prava na ime.²² Zanimljivi su prikazi pokušaja parcijalnog kodifikovanja građanskopravne zaštite ličnosti putem njemačkog Nacrta zakona o zaštiti ličnosti i časti iz 1959. godine, koji je pokušao da razradi član 8. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Francusko zakonodavstvo izvorište građanskopravne zaštite ličnosti i ličnih interesa zasniva na odredbi člana 1382. C.c., koja to čini vrlo efikasno pomoću naknade neimovinske štete.²³ Zanimljiv je način reformisanja Francuskog građanskog zakonika putem posebnih zakona (npr. Zakona od 17. jula 1970. godine) kojim se noveliraju: *Code civil*, *Code penal* i *Code de procedure penale*, s ciljem da se osnaže individualne slobode građana. Član 22. ovog posebnog zakona novelirao je tako C.c. unošenjem novog člana 9.,²⁴ odvajanjem zaštite privatnog života od deliktne odgovornosti, čime je

²⁰ Ibid., str. 344.; U vrijeme pisanja teksta na koji se pozivamo nije bilo ni govora o postojanju interneta i mobilne telefonije. Glavni nalaz "Volstrit džornala" je da je jedan od najbrže rastućih biznisa na Internetu-biznis špijuniranja internet korisnika. Pored toga, prvi put u istoriji, većina Amerikanaca (i ne samo Amerikanaca) posjeduje veoma usavršen uređaj za praćenje koji, doduše, nije u obliku "elektronske narukvice", već se sve vrijeme dobrovoljno nosi za pojasom, u tašni ili u džepu-mobilni telefon. (prema "Politici" - "KUN" - 2. jula 2011.).

²¹ Ibid., str.347.

²² Ibid., str.354.

²³ Ibid., str.363.

²⁴ Ibid., str.367.

priznato jedno novo subjektivno građansko pravo koje štiti ličnost, nezavisno od prouzrokovanja štete, priznavajući pravo na sudsku zaštitu i bez pružanja dokaza o krivici i nastaloj šteti.²⁵ Akademik S. Krneta zaključuje da su moguća dva pravca formiranja građanskopravne zaštite ostalih ličnih prava, ili kao zasebnih prava (na ime, sliku, glas, povjerljiva pisma) ili, po uzoru na američko pravo, stvaranjem jednog okvirnog prava na privatni život koje bi apsorbovalo postojeća priznata lična prava.²⁶ Dalje zaključuje da je švajcarski zakonodavac bio donekle u pravu kada je lična prava zaštitio generalnom klauzulom tako ostavljajući praksi i teoriji mogućnost da stalno preispituju nove prilike i okolnosti, novo vrijeme, koje zakonodavac nije mogao imati u vidu u vrijeme donošenja propisa.²⁷ Nadalje, smatra da su za zaštitu ličnih prava potrebne široko formulisane zaštitne norme koje će sudiju ovlastiti na kreativno rješenje spora. Neprihvatljivim smatra rješenja koja pokušavaju da ovu građu prezentiraju u vidu preciznih opisa činjeničnih stanja. Smatra da se civilnopravna zaštita privatnog života kreće u pravcu stvaranja jednog novog ličnog prava, prava na privatni život koje bi, po svojim karakteristikama, bilo vezano za ličnost, van prometa i nasljeđivanja, s užom mogućnošću postmortalne zaštite, te da se za njegovu zaštitu mogu koristiti sve tužbe kojima se inače štite lična prava (tužba na propuštanje, tužba za uklanjanje, a naročito tužbe za naknadu imovinske i neimovinske štete).²⁸ Zbog toga predlaže ponovno preispitivanje klasičnog pojma subjektivnog građanskog prava, ne u smislu njegovog odbacivanja, već u smislu njegove dopune i korekcije.²⁹

U članku koji obrađuje pitanje mjesta ličnih prava u sistemu građanskog prava,³⁰ akademik Slavica Krneta ističe da se, kako u literaturi, tako i u zakonodavstvu, zaštita ličnih prava povezuje za priznavanje zahtjeva na naknadu neimovinske štete prouzrokovane povredom ličnih prava, ekstenzivnim tumačenjem čuvenog člana 1382. C.c.³¹ Kritikuje shvatanje škole prirodnog prava koje u ličnim

²⁵ Ibid., str.368.

²⁶ Ibid., str.369.

²⁷ Ibid., str.373.

²⁸ Ibid., str.374.

²⁹ Ibid., str.375.

³⁰ Krneta, S. (2007) Odabrane teme privatnog prava, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo; "Pitanje mjesta ličnih prava u sistemu građanskog prava", str. 251.-271., (objavljeno u Godišnjaku Pravnog fakulteta u Sarajevu, broj V.-1957., str. 109.-125.).

³¹ Ibid., str. 253.

pravima neosnovano vidi samo dalji razvoj učenja o urođenim pravima.³² Ističe da se ne može govoriti o urođenim pravima koja je otkrila škola prirodnog prava jer su lična prava izraz društvene potrebe, a nikako nisu potvrda nekih čovjekovih svojstava koja proizilaze iz njegove prirode.³³ Kritikuje i koncept po kojem se lična prava kao građanska subjektivna prava miješaju sa "građanskim pravima i slobodama" i "pravima čovjeka", koja su ustavna kategorija, ujedno daleko šira, jer obuhvataju i čitav niz političkih prava i sloboda i garancija kao što su: biračko pravo, sloboda savjesti, vjeroispovjesti, govora, udruživanja, štampe i sl.³⁴ Ujedno kritikuje i shvatanja izražena u starijoj jugoslovenskoj literaturi³⁵ po kojima ličnost ne može biti nikakvo pravo po sebi, pošto je ona nužna pretpostavka za svako pravo.³⁶ Zaključuje da, ako je primarni elemenat u pojmu subjektivnog građanskog prava interes, a volja sekundarni, onda nije teško prihvatiti da su i lična prava subjektivna građanska prava.³⁷ Svako je dužan da ih respektuje i ne vrijeđa; ona su apsolutnog karaktera (djeluju prema svima), a ako dođe do njihove povrede, titularu ličnog prava pripada pravo na tužbu.³⁸ Akademik Slavica Krneta u navedenom članku predlaže i, za naše doba novog zamaha reformisanja građanskog zakonodavstva regiona Jugoistočne Evrope, aktuelan i moderan koncept zaštite ličnih prava prema kojem, ako dođe do povrede, titularu ličnog prava pripada pravo na tužbu, bez obzira da li na strani povjerioca postoji krivica kao i, bez obzira, da li je nastala šteta. Osnovno je da je radnja kojom se povređuje lično pravo okvalifikovana kao protivpravna radnja.³⁹ Po našem mišljenju, ovo je nago- vještaj prodora tzv. objektivne koncepcije neimovinske štete koji se širi u zakono- davstva o obligacionim odnosima zemalja regiona jugoistočne Evrope koje su baštinice jugoslovenskog Zakona o obligacionim odnosima. Na značaj protivprav- nosti, kao odlučujućeg uslova odgovornosti zbog povrede ličnih prava upućuje, akademik Slavica Krneta, navođenjem uporednopravnih rješenja o sistematizo- vanju ili grupisanju ličnih prava. Smatra modernima građanske zakonike Švajcar- ske i Grčke koji ne nabrajaju taksativno lična prava, nego na opšti način omoguća-

³² Ibid., str. 258.

³³ Ibid., str. 259.

³⁴ Ibid.

³⁵ Đorđević, A. (1956), Sistem privatnog prava-opšti deo, Beograd, str. 12. i dr.

³⁶ Krneta, S., op. cit., str. 259.

³⁷ Ibid., str. 261.

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid., str. 262.

vaju njihovu zaštitu. To argumentiše stavom da svakodnevni društveni razvoj rezultira i razvoj ličnih prava na isti način kako se i ljudska ličnost razvija, pa tako i prilike i načine na koje se mogu povrijeđivati.⁴⁰ Lična dobra se kvalifikuju u vidu pravnog standarda koji se može popunjavati različitim sadržajima kroz razvoj zakonodavstva i sudske prakse.

Ovom prilikom akademik Slavica Krneta kritikuje shvatanje izraženo u nje-mačkoj pravnoj teoriji o postojanju jednog opšteg prava ličnosti, neke "pra-norme" ličnog prava iz koje se derivativno izvode pojedina lična prava, od iskona sadržana u tom opštem pravu ličnosti, te ih treba samo razotkriti. Akademik Slavica Krneta ovakvo shvatanje prirode ličnih prava kvalifikuje kao varijetet prirodnopravnog učenja, tj. da čovjeku zbog same njegove prirode pripadaju izvjesna (prirodna) prava.

Nadalje ističe da istorijski nastanak i razvoj ličnih prava negira shvatanja o njihovoj prirodnompravnoj genezi jer bi to shvatanje bilo opasno i kobno za njihovu pozitivnopravnu egzistenciju i priznanje od strane pozitivnopravnog poretka koje bi, možda, tada bilo izlišno. Lična prava nisu nastala uslijed postojanja nekog opšteg prava ličnosti iz kojeg bi se odvajala kao sazreli plodovi jedne te iste voćke, a koje je, tobože, konstantno i latentno prisutno u prirodi, već je razvoj društvenih odnosa i prava uslovio i razvoj građanskopravne zaštite pojedinih ličnih dobara.⁴¹

Ako se sada vratimo na protivpravnost povređivanja ličnih prava, onda je njihovo klasifikovanje ili grupisanje uslov njihovog profilisanja kao subjektivnih građanskih prava, slično shvatanju značaja protivpravnosti u krivičnom pravu (*nulla crimen sine lege*), tako što prepoznamo grupu ličnih prava kojima se štiti fizički integritet ličnosti, grupu ličnih prava koja štiti moralni integritet ličnosti i specifično lično pravo na ime. Među prava na fizički integritet ubraja: pravo na život, tijelo, zdravlje i slobodu; u prava na moralni integritet ubraja: pravo na čast, vlastitu sliku i pravo na nepovredivost lične sfere.⁴²

Na kraju zaključuje da građanskopravna zaštita ličnih prava predstavlja satisfakciju za povrijeđenog subjekta.⁴³ Građanskopravna sredstva zaštite, tj. njihov oblik, zavisi od karaktera učinjene povrede. Zbog toga dolaze u obzir različite tužbe, kao što je tužba za uklanjanje učinjene povrede i tužba za sprječavanje ponovnog povređivanja. Međutim, zaključuje akademik Slavica Krneta, pledoa-

⁴⁰ Ibid., str. 263.

⁴¹ Ibid., str. 264.

⁴² Ibid., str. 263.-265.

⁴³ Ibid., str. 267.

jeom za afirmaciju novčane naknade neimovinske štete, jer je to neposredna satisfakcija povrijeđenom licu koja se sastoji od plaćanja izvjesne svote novca povrijeđenom kojem služi kao pričinjavanje zadovoljstva i brisanje negativnih sjećanja i utisaka, zbog izvršene povrede najvrednijih čovjekovih dobara. Pored toga, a što je primarno i dominantno, dodaje ona, zaštita povrijeđenih ličnih prava može imati i druge podesne oblike, kao što su npr.: objavljivanje presude, ispravke, javnog izvinjenja i sl.⁴⁴ Pored naknade neimovinske štete, povrijeđeno lice ima pravo i na naknadu imovinske štete, ukoliko je nastala uslijed povrede ličnih prava.

Zanimljivo je izlaganje o genezi nastanka samostalnog pravnog osnova za civilnopravnu zaštitu ličnih prava pod imenom *right of privacy*.⁴⁵ Kao što je poznato oblikovanje sredstava pravne zaštite građana u *common law* sistemu prepušteno je sudskoj praksi. Međutim, u ovom slučaju, poticaji za priznanje navedenog prava na privatnost potekli su od pravne teorije, što je neuobičajeno za angloamerički pravni sistem.⁴⁶ Bostonski advokati S. Warren i L. Brandeis (kasnije postao čuveni sudija Vrhovnog suda SAD) objavili su 1890. godine raspravu pod naslovom: "The right of privacy" u kojoj se zalažu za priznavanje novog prava. Prema njihovim argumentima, *Common Law* se od davnina prilagođavao zahtjevima i potrebama društva, te takvo pravo, vitalno i "vječno mlado" uvijek je bilo sposobno da priznavanjem novih prava vodi računa o političkim, socijalnim i ekonomskim promjenama u društvu.⁴⁷ S napretkom civilizacije tamošnji sudija je proširivao obim zaštite ličnosti te je i, bez intervencije zakonodavca, udovoljavao društvenim potrebama.⁴⁸ Pomenuti članak S. Warrena i L. Brandeisa u literaturi se označava kao najčuveniji i najuticajniji članak koji je ikada napisan u nekom pravnom časopisu, a u kojem su autori ukazali na neophodnost legalizovanja novog prava koje bi omogućilo pojedincu da bude "ostavljen na miru", odnosno koje bi mu poslužilo kao sredstvo da se odbrani od nasrtaja u njegov privatni svijet.

⁴⁴ Ibid., str. 268.

⁴⁵ Krneta, S. (2007) Osnovne karakteristike civilnopravne zaštite ličnosti u angloameričkom pravu, Odabrane teme privatnog prava, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 377.-394., (ranije objavljeno u Godišnjaku Pravnog fakulteta u Sarajevu, Godina XX. –1972., str. 81.-97.).

⁴⁶ Ibid., str. 384.

⁴⁷ Ibid., str. 385.

⁴⁸ Ibid.

Najzad, iz ove baštine podsjetićemo na raspravu o ličnim pravima pravnih lica, kao na nešto što plijeni svojom aktuelnošću i širinom pogleda.⁴⁹ U ovom članku se traži odgovor na pitanje: "Da li, pored fizičkih i pravna lica, imaju lična neimovinska prava?"⁵⁰ Akademik Slavica Krneta polazi od starog koncepta prvobitne odbrane ličnih prava koji je svoje izvorište imao u prirodopravnim, "ljudskim" argumentima, čovjekovoj suštini kao povodu i cilju koji opravdava priznavanje posebnih ličnih neimovinskih prava fizičkih lica. Kao prethodnice moderne teorije ličnih prava, naknade nematerijalne štete u novcu ili njene starije varijante, bolnine, one upućuju na fizičko lice kao ishodište svih zahtjeva ove vrste. Kao jedan od glavnih oslonaca priznavanja ličnih prava i pravnim licima smatra pravnu sposobnost koja se priznaje, kako fizičkim, tako i pravnim licima.⁵¹ Otklanjanje i druge prepreke priznavanju ličnih prava pravnih lica nalazi u eliminaciji teorije fikcije o pravnoj prirodi pravnih lica i njenu zamjenu Girkeovom tezom o realnosti pravnih lica te, najzad, i afirmacijom shvatanja po kojem su, objekt ličnih prava pravnih lica, posebna lična dobra, mada izvedena iz pojma ličnih dobara koja pripadaju fizičkim licima, imaju i svoju posebnost, samostalnost i nezavisnost, a zbog toga i mogućnost zaštite.⁵² Tako se dostiže racionalno rješenje da se napusti tradicionalno shvatanje koje postojanje ličnih dobara pravnog lica zasniva na ljudskom supstratu. Zanimljivo je navođenje primjera iz francuskog prava koje je stvorilo odštetni okvir za obezbjeđenje zaštite neimovinskih dobara, pretežno na terenu naknade neimovinske štete, podržava pravo pravnih lica da ostvaruju zahtjeve na naknadu moralne štete.⁵³ Napuštanje subjektivnog shvatanja neimovinske štete kao nanošenja drugome fizičkog ili psihičkog bola ili straha je put potpune mogućnosti naknade neimovinske štete pravnom licu, uz prihvatanje da se personalitet pravnog lica prosuđuje kao grupa pravila nužnih za obezbjeđenje aktivnosti grupacije ili tvorevine, sa većim ili manjim stepenom pravne autonomije, a ne da je pravno lice fikcija.⁵⁴

⁴⁹ Krneta, S. (2007) Odabrane teme privatnog prava, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 415.-428. (ranije objavljeno u Godišnjaku Pravnog fakulteta u Sarajevu, godina XXV.-1977., str. 157.-170.).

⁵⁰ Ibid., str. 415.

⁵¹ Ibid., str. 416.

⁵² Ibid., str. 421.

⁵³ Ibid., str. 418.

⁵⁴ Ibid., str. 424.

III.

Kako nas podsjećaju radovi akademika Slavice Krnete, zaštita ličnosti u okvirima građanskog prava obilježena je višestoljetnom upornom borbom, punom uspjeha i neuspjeha, u čijoj je podlozi i cilju čovjek, njegovo ljudsko dostojanstvo i slobodan razvoj ljudske ličnosti. Prema iznijetim akcentima iz radova akademika Slavice Krnete može se zaključiti da je naše pravo išlo u dva smijera: s jedne strane, razvijalo je tzv. teoriju ličnih prava po uzoru na njemačko pravo. Nastojalo je afirmisati opštu tužbu za zaštitu ličnosti, po uzoru na odredbu člana 28. Švajcarskog GZ iz 1907. godine, po kojoj odredbi se razvila tužba za uklanjanje povrede ličnih prava i tužba za naknadu štete i tužba na satisfakciju. Ustavna reafirmacija ljudskih prava i sloboda dala je nove impulse za zaštitu ličnih prava. U postjugoslovenskoj teoriji i praksi građanskog prava zapaža se nastojanje da se u zakonski okvir postavi tzv. objektivna koncepcija naknade neimovinske štete, kod koje šteta nastaje samom povredom ličnog prava, a ne tek trpljenjem bola, patnje i straha propisanog intenziteta i trajanja. Istaknuti stavovi da su lična prava privatna, subjektivna prava, a ne prirodna prava čovjeka, legitimna su podloga za oblikovanje zakonskih rješenja zaštite ličnih prava pomoću objektivne koncepcije neimovinske štete. Pošto su teoretičare prirodnog prava zaokupljala druga, pretežno politička pitanja i funkcije prirodnih prava, za njih bitnija i značajnija od pitanja građanskopravne zaštite ličnosti kao pojedinca i individue, tako je i naglašena "akušerska" uloga prosvjetitelja i racionalista koji Francuskoj revoluciji daju teorijsko pokriće za izgradnju temelja novog državnog i društvenog uređenja građanskog društva i donošenje Deklaracije o pravima čovjeka i građanina 1793. godine. Zato se proces tretiranja ličnih dobara i njihovo transformisanje u zaštićene objekte građanskih prava mogao dovršiti tek u savremenim uslovima građanskog društva. Stoga akademik Slavica Krneta neopravdanim smatra vezivanje moderne teorije ličnih prava, kako za koncept ljudskih prava i sloboda, tako i za školu prirodnog prava, bez obzira na sličnosti u pojmovima i formulacijama. Čovjek, njegova ličnost i dostojanstvo bilu su zaklon za različite težnje i zahtjeve svoga vremena. Današnje vrijeme nije pogodno za zatvoreni svijet pojedinca koji postaje bespomoćan pred razornim i bezobzirnim snagama tehničko-tehnološkog, postmodernog, potrošačkog društva zasnovanog na razigranim i, do usijanja, prevrtljivim zakonima tržišta. Kako zaključuje akademik Slavica Krneta, sve se može prometovati, svačija privatnost je ugrožena, sve je privlačno za sredstva masovnih komunikacija, mas-medije. Zaključak je da su sredstva odbrane čovječije ličnosti ista ona kojima se služe napadači na

njegovu privatnost - na njegovu čast, ime, fizičku nedodirljivost, duševni integritet, privatni život - sve se to, i sve drugo što spada u lična dobra ili što pozitivni zakonski propisi priznaju, štiti kroz naknadu u novcu. Lična prava u današnjem značenju su, prema akademiku Slavici Krneti, posebna kategorija građanskih prava, izraziti fenomen 20. vijeka. Novčana naknada nematerijalne štete u jugoslovenskom građanskom pravu prošla je dug put od negacije do afirmacije i do zakonskog regulisanja. Tek sa Zakonom o obligacionim odnosima 1978. godine legalizuje se pravo na novčanu naknadu nematerijalne štete. Njeno usavršavanje i modernizovanje teče i dalje kroz reformisanje rješenja jugoslovenskog Zakona o obligacionim odnosima.

Dr. Borislav Petrović i dr. Dragan Jovašević: MEĐUNARODNO KRIVIČNO PRAVO, Pravni fakultet, Sarajevo, 2010., str. 325.

prikaz knjige

mr. Marina M. Simović*

Komandana odgovornost, odgovornost za drugoga, objektivna odgovornost u krivičnom pravu su, između ostalog, postale teme, aktuelne i za običan svijet, a kamoli za pravnike. Nije u pitanju samo tzv. Haški *ad hoc* tribunal, u pitanju je čitav sistem, čitava mreža različitih međunarodnih sudskih institucija. Ima li jačeg razloga nego se pozabaviti tematikom međunarodnog krivičnog prava? Toga posla su se latili i ugledni naučnici dr. Borislav Petrović, redovni profesor Pravnog fakulteta u Sarajevu i dr. Dragan Jovašević, redovni profesor Pravnog fakulteta u Nišu, napisavši udžbenik "Međunarodno krivično pravo". Na taj način su ovu problematiku približili našoj pravničkoj javnosti, koja je često, često i s razlogom, bila skeptična prema raznim međunarodnim sudovima i međunarodnom pravu uopšte. Takav napor ima još veći značaj kod činjenice da razvoju međunarodnog krivičnog prava prepreku još uvijek predstavlja državna suverenost. Osim toga, pristup razvoju ovog prava gotovo uvijek je bio *ad hoc* i *ex post facto* jer još uvijek ne postoji koherentna zakonodavna politika na međunarodnom nivou. Mnogim državama, smatra profesor Bassiouni, takvo stanje preklapanja i praznina odgovara jer otežava provođenje predviđenih mehanizama zbog njihove podložnosti različitim tumačenjima, zavisno od trenutnih interesa.¹ Uz ostale osnovne teorije o krivičnoj jurisdikciji,² teorija univerzalne jurisdikcije, podupirana doktrinom *aut dedere aut judicare*, nameće se kao teorija o svojevrsnoj "rezervnoj jurisdikciji", utemeljenoj na samom krivičnom djelu.³

Uprava za indirektno oporezivanje BiH;

¹ Vidjeti Munivrana, M., Prikaz seminara "Doktrinarni temelji i karakteristike međunarodnog kaznenog prava", "Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu", Zagreb, vol. 13, broj 2/06, str. 1157.-1167.

² Riječ je o sljedećim teorijama: teoriji teritorijalne jurisdikcije, teoriji aktivnog personaliteta, teoriji pasivnog personaliteta i teoriji zaštićenih interesa.

³ Ivičević, E., Seminar iz međunarodnog krivičnog prava "Međunarodna saradnja u krivičnim stvarima", Sirakuza, od 16. do 29. maja 2004. godine, "Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu", Zagreb, vol. 11, broj 2/04, str. 1138.

Udžbenik "Međunarodno krivično pravo" Petrovića i Jovaševića pisan je sa namjerom da posluži studentima Pravnog fakulteta u Sarajevu kao osnovno gradivo za izučavanje materije Međunarodnog krivičnog prava. Toj osnovnoj namjeri prilagođeni su sadržina, sistem, način i metod izlaganja. Međutim, ovaj udžbenik se može koristiti i kao dopunsko štivo za savladavanje materije iz predmeta Krivično pravo.

Radi se o udžbeniku koji sveobuhvatno obrađuje problematiku opšteg i posebnog dijela međunarodnog krivičnog prava, koja je inače sadržana u nizu međunarodnih pravnih akata (haškom i ženevskom pravu, te statutima stalnog i *ad hoc* tribunala), kao i odredbama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine. Ima 18 poglavlja. Sadrži i spisak korišćene literature. Na ovaj način obogaćena je ionako skromna literatura iz oblasti teorije međunarodnog krivičnog prava u Bosni i Hercegovini. Ova knjiga je uspješan pokušaj da se u mjeri u kojoj je to moguće, uobliči koherentan teorijski okvir za mnoštvo međusobno neusaglašenih i parcijalnih pravila, načela, pojmova i pravnih konstrukcija koji danas čine međunarodno krivično pravo. U knjizi su navedeni svi najvažniji slučajevi pred nacionalnim i međunarodnim sudovima, što čitaocu pomaže da sazna kako sudovi primjenjuju pojedina pravna pravila ili kako ih tumače.

Prvi dio udžbenika polazi od osnovnih pojmova vezanih za međunarodno krivično pravo kao što su pojam, naziv, predmet, istorijski razvoj, pravna priroda, odnos međunarodnog krivičnog prava sa drugim granama prava i evropsko krivično pravo. Potom slijede izlaganje o razvoju međunarodnog krivičnog prava, međunarodnom krivičnom pravosuđu, principima i izvorima međunarodnog krivičnog prava i rasprostranjenosti represivne vlasti države.

Drugi dio udžbenika se odnosi na pojam, elemente i karakteristike međunarodnih krivičnih djela, njihovu diobu i oblike izvršenja, osnove krivice i sistem krivičnih sankcija koje izriču, ne samo domaći, već i međunarodni sudski organi. Ovo je oblast opšteg dijela međunarodnog krivičnog prava.

Treći dio udžbenika, zapravo, predstavlja oblast posebnog dijela međunarodnog krivičnog prava. Izložena materija je na ovom mjestu sistematizovana u osam dijelova. Izložene su osnovne karakteristike posebnog dijela; pojam, elementi, obilježja i karakteristike pojedinih međunarodnih krivičnih djela (zločin protiv mira, ratni zločini, zločin genocida i zločin protiv čovječnosti), i to prema odredbama relevantnih međunarodnih pravnih akata kao što su Statut Međunarodnog vojnog suda u Nirnbergu, Zakon broj 10 Kontrolnog savjeta za Njemačku, Statut Haškog tribunala, Statut Tribunala za Ruandu, Statut stalnog Međunarodnog krivičnog suda i statuti internacionalnih krivičnih sudova. U posljednjem dijelu su analizirana (na bazi shvatanja pravne teorije, sudske

prakse i relevantnih zakonskih rješenja) međunarodna krivična djela propisana u grupi krivičnih djela protiv čovječnosti i drugih vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom iz krivičnog zakonodavstva Bosne i Hercegovine, kao i međunarodna krivična djela u užem i širem smislu. Pri ovoj analizi, autori su u sistematizaciji, grupisanju i analizi posmatranih krivičnih djela koristili naučne kriterijume, i to ne samo klasične, već još više savremene krivičnopravne naučne misli. Metod izlaganja u ovom dijelu se zasniva na logičnom redoslijedu pojmova i elemenata kojima se određuje specifičnost svakog pojedinog krivičnog djela. Na početku izlaganja je dat pojam krivičnog djela na osnovu zakonske definicije, pri čemu su posebno istaknute karakteristike tog djela kroz pojedine oblike i vidove njegovog ispoljavanja koje ukazuju na njegovu specifičnost i individualnost. Nakon pojmovnog određivanja krivičnog djela, slijedi izlaganje o osnovnim obilježjima njegovog bića kao što su objekt zaštite, objekt napada, radnja izvršenja, način i sredstvo, mjesto i vrijeme izvršenja, vrste posljedice, oblik krivice i svojstvo učinioca, te propisana krivična sankcija.

Autori su poslije izlaganja svakog pojma i instituta vezanog za izvršenje međunarodnih krivičnih djela posebnu pažnju posvetili različitim teorijskim shvatanjima i to shodno dostignućima savremene krivičnopravne teorije, te praktičnim ostvarenjima zakonskih rješenja u različitim oblicima i vidovima ispoljavanja u sudskoj praksi. Pri tome je u određenoj mjeri konsultovana i inostrana zakonska literatura, odnosno uporednopravna teorijska shvatanja. Ovakvo izlaganje pojedinih pojmova i instituta međunarodnog krivičnog prava predstavlja originalno nastojanje autora da u oblast krivičnog prava unese što više novina.

Udžbenik je pisan izvanredno razumljivim jezikom. Koristeći svoje bogato praktično iskustvo i istraživački rad, autori su znalački, vješto, sažeto, čistim i izvornim jezikom, obradili sve analizirane oblasti.

Djelom "Međunarodno krivično pravo" Petrović i Jovašević su značajno obogatili našu pravnu nauku jer su uradili jednu od enciklopedijskih knjiga kakve danas pišu timovi saradnika i uređuju grupe urednika. Udžbenik je djelo prvenstveno namijenjeno studentima, ali je neophodno i svim pravnicima.

Ovo naučno djelo ima i veliku praktičnu vrijednost jer preciznim opisom pojedinih krivičnih djela služi praktičarima kao nezamjenljiv didaktički vodič za svakodnevnu praksu. Izvjesna poglavlja su korisna za sudije, tužioce i advokate, kao i druge pravnike.

DOGAĐAJI U LISTOPADU/OKTOBRU 2011. GODINE

Pripremio: **Sead Bahtijarević***

Aktualna pitanja građanskog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini

Udruženje sudija Republike Srpske, u suradnji s Udrženjem sudija/sudaca Federacije Bosne i Hercegovine, Centrom za edukaciju sudija i tužilaca u Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine, Pravosudnom komisijom Brčko distrikta Bosne i Hercegovine i Advokatskom komorom Republike Srpske i Advokatskom/odvjetničkom komorom Federacije Bosne i Hercegovine, organiziralo je, na Jahorini, u periodu od 20.-22. oktobra 2011. godine

VI REDOVNO SAVJETOVANJE IZ GRAĐANSKE OBLASTI U BOSNI I HERCEGOVINI

U zakazanim terminima, na Jahorini se okupilo preko 390 sudaca i tužitelja iz svih sudova u Bosni Hercegovini koji su sa izuzetnom pažnjom, ne samo pratili izlaganja, već izuzetno živom diskusijom aktualizirali sva pitanja koja su bila predmet izlaganja, te incirali niz drugih aktualnih pitanja. Interes za ovo savjetovanje je bio izuztno veliki.

Na sajetovanju su prezentirani referati:

- Prof. dr. Duško Medić: "Pravo građenja u pravu Republike Srpske",
- Dr. Slobodan Stanišić: "Pretpostavke i pravna priroda odgovornosti za štetu zbog izbacivanja predmeta ili prosipanja tekućine iz prostorije",

* *Sudac Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine*

- Prof. dr. Abedin Bikić: "Posebna dejstva dvostranih ugovora",
- Šida Jašarspahić: "Nematerijalna šteta",
- Nevenka Mitrić: "Primjena propisa iz oblasti radnih odnosa u Republici Srpskoj i sudska zaštita prava zaposlenih",
- Ante Galić: "Novi Zakon o upravnim sporovima Republike Hrvatske kao odgovor na zahtjeve standarda iz članka 6. ECHR",
- Jadranka Stanišić: "Isticanje više tužbenih zahtijeva u jednoj tužbi",
- Irena Mojović: "Notarska javna izvršna isprava",
- Nikola Sladoje: "Međunarodna pravna pomoć u građanskim stvarima",
- Smiljko Gavrić: "Medijacija u BiH- trenutne i buduće aktivnosti",
- Muharem Selimović-Milorad Zivlak: "Potreba za primjenom medijacije u sudovima Brčko Distrikta BiH",
- Aleksandra Martinović: "Sudska zaštita po Zakonu o zabrani diskriminacije u BiH",
- Sead Bahtijarević: "Kultura prava u Bosni i Hercegovini",
- Zikreta Ibrahimović: "Pravna priroda 'pilot presude' u Europskom sudu za ljudska prava - odgovor na sistematsko kršenje ljudskih prava",
- Miroslav Prerad: "Napлата novčanih potraživanja u stečajnom i likvidacionom postupku",
- Mr. Ramo Ljevaković: "Parnični drugi postupci u vezi sa stečajnim postupkom i neki nedostatci zakona kojim se reguliše parnični stečajni postupak u BiH",
- Vahida Halilović: "Ispitno ročište i zaključenje stečajnog postupka zbog nedostatka stečajne mase".

Pored izuzetne uspješne radne aktivnosti, susret na Jahornini predstavljao je i izuzetnu priliku za druženje i razmjenu iskustava u radu sudija/sudaca iz cijele Bosne i Hercegovine.

K O N F E R E N C I J A

"200 GODINA AUSTRIJSKOG OPĆEG GRAĐANSKOG ZAKONIKA"

U organizaciji Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, Austrijskog ureda za regionalnu suradnju u znanosti i kulturi /Regionales Osterreichische Kooperationsburo in Wissenschaft und Kultur/, te Notarske komore Federacije Bosne i Hercegovine, u Sarajevu, dana 28. listopada/oktobra 2011. godine, održana je Konferencija "200 godina austrijskog Općeg građanskog zakonika".

Skup su biranim riječima pozdravili prof. dr. Borislav Petrović, dekan Pravnog fakulteta u Sarajevu, prof. dr. Faruk Ćaklovića, rektor Univerziteta u Sarajevu, Nj. E. mag. dr. Donatus Kock, ambasador Republike Austrije u Bosni i Hercegovini te predstavnik Kulturnog centra kao i gospodin Sefedin Suljević, predsjednik Notarske komore Federacije Bosne i Hercegovine.

U izlaganjima uglednih dužnosnika istaknut je izuzetan značaj austrijskog Općeg građanskog zakonika za pravni razvoj i povijest Europe, i posebno Bosne i Hercegovine, kao prostora na kome je, pod specifičnim okolnostima, u velikoj mjeri kreirao znanost i pravnu kulturu.

Na konferenciji su prezentirani referati:

- em. prof dr. h.c. Rudolf Welser, rukovoditelj istraživačkog instituta za europski pravni razvoj i reformu privatnog prava Pravnog fakulteta Univerziteta u Beču: "OGZ kao kodifikatorsko remek djelo",
- prof. dr. Christian Wendehorst, Institut za građansko pravo Pravnog fakulteta Univerziteta u Beču: "O utjecaju pandektistike na OGZ",
- prof. dr. Thomas Simon, Institut za pravnu i ustavnu istoriju Pravnog fakulteta Univerziteta u Beču: "Pravosudno politički koncept 'Uvoda' OGZ-a",
- prof. dr. Mustafa Imamović, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu: "Izvori prava u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave",
- prof. dr. Fikret Karčić, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu: "Uloga kodifikacija u modernizaciji prava u jugoistočnoj Europi",
- asistent Mehmed Bečić, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu: "Uvođenje OGZ-a u pravni sistem Bosne i Hercegovine, historijska pozadina i pravna osnovanost",

- prof. dr. Meliha Powlakić, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu: "Utjecaj OGZ-a na građansko pravo u Bosni i Hercegovini",
- mr. Darija Softić-Kadenić, LL.M. Graz Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu: "OGZ i hipotekarno pravo u Bosni i Hercegovini".

Velika sala Univerziteta u Sarajevu bila je i suviše mala da prihvati izuzetan broj gostiju, istaknutih pravnikâ iz svih struktura pravosuđa, koji su sa izuzetnom pažnjom pratili predavanja.

OBILJEŽEN EUROPSKI DAN CIVILNE PRAVDE

Osnovni sud Brčko, 27. oktobra/listopada 2011. godine bio je domaćin i uspješan organizator ovogodišnje manifestacije obilježavanja Europskog dana civilne pravde.¹

U okviru programa manifestacije učenici srednjih škola i predstavnici NVO posjetili su Osnovni sud Brčko, gdje su, pored obilaska prostora suda, informirani o djelatnosti ove pravosudne institucije i značaju Europskog dana civilne pravde.

Centralni događaj je bio okrugli sto s tematikom: "Besplatna pravna pomoć - iskustva s područja Brčko distrikta Bosne i Hercegovine i standardi CEPEJ-a".²

Učesnike i ugledne goste iz društvenog i političkog okruženja, te eminentne suce pozdravili su gospodin Jadranko Grčević, predsjednik Osnovnog suda Brčko distrikta Bosne i Hercegovine i gospodin M. Novković, predsjednik VSTV-a.

Za "okruglim stolom", gospodin Zlatko Kulenović, sudija/sudac Vrhovnog suda Republike Srpske, prezentirao je tematiku: "Standardi CEPEJ-a u oblasti besplatne pravne pomoći".

¹ Europski dan civilne pravde ustanovljen je 05.08.2003. godine od strane Vijeća Europe i Europske komisije. Obilježava se svake godine u mjesecu listopadu/oktobru, s ciljem da se građanima približi pravni sustav.

² Europska komisija za efikasnost pravosuđa - CEPEJ, osnovana je 18. septembra/rujna 2002. godine Rezolucijom Res (2002) 12. Ministarskog komiteta Vijeća Europe. Njeno formiranje proizišlo je iz svijesti da pravne države, na kojoj počivaju europske demokracije, ne može biti bez pravičnih, efikasnih i pristupačnih pravosudnih sistema. U rezoluciji je, između ostaloga, naglašeno da je osnivanje CPEJ-a proizišlo i iz potrebe da se afirmišu prednosti korištenja suvremenih informatičkih i komunikacijskih tehnologija radi olakšanja pristupa pravdi, unapređenju funkcioniranja pravosuđa, poboljšanja njegove efikasnosti, smanjenja troškova i razvoju usluga koje se nude javnosti.

Gospodin Safet Pizović, direktor Kancelarije za pravnu pomoć Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, prisutne je iscrpno informirao o "Iskustvima Kancelarije za pravnu pomoć Brčko distrikta Bosne i Hercegovine po pitanju besplatne pravne pomoći".

Sadržaj prezentiranih informacija, posebno iskazana zapažanja iz prakse, ocijenjena su izuzetno značajnim, imajući u vidu daljnji rad i razvoj instituta pravne pomoći i njegovu realizaciju na prostoru Bosne i Hercegovine. U diskusijama je dominirala aktualnost problematike određivanja branitelja po službenoj dužnosti u kontekstu postupanja Kancelarije za pravnu pomoć.

Susret je završen koktelom i prijatnim druženjem.

SUDSKA PRAKSA USTAVNOG SUDA BOSNE I HERCEGOVINE

sudska praksa

Pripremio: **akademik prof. dr. Miodrag N. Simović***

Pravo na imovinu

Postoji kršenje prava na imovinu iz člana II./3.k) Ustava Bosne i Hercegovine, odnosno člana 1. Protokola broj 1. uz Evropsku konvenciju, kada zakon kojim se miješa u pravo na imovinu ima legitiman cilj koji je u javnom interesu, ali upotrijebljena sredstva nisu proporcionalna tom cilju, odnosno kada zakonom nije uspostavljena "pravična ravnoteža" između zahtjeva za opšti ili javni interes i zahtjeva da se zaštiti pravo pojedinca na imovinu.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud zapaža da se u konkretnom slučaju radi o apelantovom novčanom potraživanju prema izvršeniku, na ime duga za isporučenu robu tokom 1996. i 1997. godine sa zakonskom kamatom uz naknadu troškova postupka, koje je priznato pravosnažnom sudskom presudom, a koje, shodno propisima Federacije BiH, predstavlja "ratna potraživanja", te da navedeno potraživanje predstavlja apelantovu "imovinu" u smislu člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju.

Ustavni sud podsjeća da je u Odluci broj *AP 774/04*, u kojoj je odlučivao o gotovo identičnoj situaciji sa aspekta propisa Republike Srpske prije donošenja Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o utvrđivanju i načinu izmirenja unutrašnjeg duga Republike Srpske, došao do zaključka da zatezne kamate dosuđene pravosnažnom sudskom presudom i troškovi postupka, takođe, predstavljaju "imovinu" podnosilaca prijave u smislu člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju (vidi Odluku Ustavnog suda broj *AP 774/04* od 20. decembra 2005. godine, "Službeni glasnik Republike Srpske" broj 12/06). S obzirom na to da je na teritoriji Republike Srpske u međuvremenu donesen Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o unutrašnjem dugu Republike Srpske, koji je stupio na pravnu

** predsjednik Ustavnog suda Bosne i Hercegovine
i redovni profesor Pravnog fakulteta u Banja Luci*

snagu 2. juna 2006. godine, koji predviđa nove modalitete regulisanja "ratne štete", Ustavni sud je, u toku 2007. godine, donio dvije odluke povodom apelacija u vezi sa zakonskom nemogućnošću da se izvrše pravosnažne sudske odluke u okviru novih zakonskih rješenja (vidi Odluku Ustavnog suda broj *AP 619/06* od 26. juna 2006. godine i Odluku broj *AP 1211/06* od 13. decembra 2006. godine). Ustavni sud je u Odluci broj *AP 1211/06* analizirao period prije donošenja Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o unutrašnjem dugu i period nakon stupanja na snagu navedenog zakona. Tom odlukom Ustavni sud je zaključio da je javna vlast i u ovom zakonu ostala pri modalitetu izmirenja duga po osnovu "ratne štete" emisijom dugoročnih obveznica, te da se zapravo radi o kontinuiranom miješanju u imovinska prava apelanata, da "nova" zakonska rješenja prema svojoj prirodi predstavljaju kontrolu prava na imovinu i da modalitet naplate pravosnažno dosuđenih kamata zadržava karakter kontrole prava na apellantovu imovinu. Budući da je i u Federaciji Bosne i Hercegovine donesen Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o utvrđivanju i načinu izmirenja unutrašnjih obaveza Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine" broj 35/06), koji je stupio na pravnu snagu 6. septembra 2006. godine, dakle, nakon podnošenja apelacije u konkretnom slučaju, Ustavni sud će analizom novih zakonskih rješenja sa aspekta propisa u Federaciji BiH utvrditi da li se ona bitno razlikuju od rješenja datih u propisima Republike Srpske, odnosno da li se zaključci doneseni u već citiranim odlukama Ustavnog suda br. *AP 619/06* i *AP 1211/06* mogu primijeniti i na konkretan slučaj.

Nakon što je utvrdio da potraživanja utvrđena pravosnažnom presudom predstavljaju apellantovu "imovinu" u smislu člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju, Ustavni sud mora, dalje, da ispita da li je lišavanje apellanta sporne imovine bilo opravdano. To može biti slučaj samo ako je lišavanje imovine: (a) predviđeno zakonom, (b) u javnom interesu i (c) u skladu sa principom proporcionalnosti.

Iz obrazloženja osporenog rješenja Opštinskog suda, kojim je dozvoljeno izvršenje i istovremeno obustavljeno, može da se zaključi da je miješanje u apellantova imovinska prava zasnovano na zakonu, te da iz njih ne proizilazi proizvoljnost u primjeni važećih propisa. Ustavni sud je u već citiranoj Odluci *AP 1211/06* zaključio da nova legislativa iz ove oblasti dodatno razrađuje i definiše zakonske modalitete osnovnog zakona s ciljem izmirenja obaveza države po osnovu "ratne štete", kao dijela unutrašnjeg duga entiteta. Pri tome su, kako je utvrđeno, i dalje ostali na snazi definisani ciljevi zbog kojih se javna vlast miješa u pravo apelanata na imovinu, a to su makroekonomska stabilnost i fiskalna održivost entiteta, a time i ustavni poredak Bosne i Hercegovine. Imajući u vidu

navedeno, Ustavni sud smatra da je miješanje u apelantova imovinska prava, i nakon donošenja Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o utvrđivanju i načinu izmirenja unutrašnjih obaveza Federacije BiH, zakonito.

Pri odgovoru na pitanje da li je lišavanje apelanta prava na imovinu u javnom interesu i da li je u skladu sa principom proporcionalnosti, Ustavni sud se poziva na svoje stanovište iz Odluke broj AP 1211/06, s obzirom na to da cilj donošenja propisa koji uređuju način izmirivanja unutrašnjih obaveza Federacije BiH nije izmijenjen ni novom legislativom.

Osim navedenog, Ustavni sud zapaža da citirani zakoni Federacije BiH, a imajući u vidu da su usmjereni na odlaganje izvršenja izvršnih isprava, predstavljaju, u stvari, uplitanje države u imovinska prava građana koje bi, shodno članu 1. Protokola broj 1 Evropske konvencije, bilo opravdano ako bi bio uspostavljen pravedan odnos između zahtjeva za opšti interes zajednice i potrebe da se zaštite osnovna prava pojedinca, odnosno ako bi postojao razuman odnos proporcionalnosti između korišćenih sredstava i cilja koji želi da se ostvari. Osim toga, takvi zakoni morali bi biti doneseni u javnom interesu, morali bi slijediti legitimne ciljeve i morali bi ispunjavati već pomenuti princip proporcionalnosti. Potrebna ravnoteža, tj. proporcionalnost između javnog interesa zajednice i osnovnih prava pojedinaca neće biti utvrđena ako "ta lica moraju da snose prevelik teret" (vidi, Evropski sud za ljudska prava, *Sporrong i Lönnorth protiv Švedske*, presuda od 23. septembra 1982. godine, serija A-52, str. 26.-28., str. 70.-73.).

Kada se navedena stanovišta dovedu u vezu sa citiranim zakonima, dolazi se do zaključka da je takvim zakonima, osim toga što je upitno njihovo donošenje u smislu principa iz Evropske konvencije, narušen i princip proporcionalnosti u odnosu na osnovna prava pojedinaca. Naime, i pored evidentnog javnog interesa države da donese navedene zakone koji se, u suštini, ogleda u rješavanju vladinih obaveza nastalih kao posljedica rata tako da se obezbijede i podrže makroekonomska stabilnost i fiskalna održivost Federacije BiH, što nedvosmisleno predstavlja javni interes, Ustavni sud smatra da je donošenjem takvih zakona stavljen "pretjeran teret na pojedince", te da zbog toga nije ispunjen uslov proporcionalnosti između javnog interesa zajednice i osnovnih prava pojedinaca. U okolnostima kad je Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o utvrđivanju i načinu izmirenja unutrašnjih obaveza FBiH propisano da će apelant umjesto novca dobiti obveznice, da će kamate koje su utvrđene izvršnom presudom biti otpisane do dana izdavanja obveznica, da će nakon toga fiksna godišnja kamatna stopa iznositi 2,5 odsto, da obveznice koje dobije apelant imaju *grace* period od 13 godina, te da obveznice dospijevaju najkasnije do 31. decembra 2047. godine, Ustavni sud smatra da postoji pretjeran teret na strani apelanata, odnosno da ne

postoji proporcionalnost između interesa zajednice i interesa pojedinaca. Iz navedenih razloga, iako je donesen zakon koji reguliše način ostvarivanja

predmetu, postavlja se pitanje koje odredbe nadležni organ mora da primijeni ukoliko se nakon nastanka određene faktičke radnje (na primjer, nastupanje osigurano dogadaja) promijeni materijalnopравни osnov za odlučivanje. U predmetu Komisije za ljudska prava pri Ustavnom sudu Bosne i Hercegovine CH/03/14442 (*Pavlović protiv Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine* od 8. februara 2006. godine; uporedi i AP 1705/06 od 10. januara 2008. godine, tačka 9.) navedeno je:

"77. Pitanje koje pravo treba da primijeni u nekom slučaju zavisi, prije svega, od tumačenja odredbi o vremenskom važenju normi koje predstavljaju pravni osnov odlučivanja. Iz toga proizilazi da organ mora da primijeni normu koja je važeća u trenutku donošenja odluke. Isti pristup se primjenjuje i u žalbenim postupcima. Ovo jasno proizilazi iz principa zakonitosti u upravnom postupku (član 4. Zakona o upravnom postupku, 'Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine' broj 29/02), koji nalaže da upravni organi rješavaju stvari na osnovu zakona, u granicama ovlaštenja i u skladu s ciljem s kojim je ovlaštenje dato. Drugačiji pristup neophodan je samo u slučajevima u kojima zakonodavac ili drugi donosilac opšteg akta predvidi u samom zakonu, tj. aktu, prelazne odredbe, koje nalažu da se u postupcima koji nisu okončani primijene ranije važeće norme, ili u slučajevima u kojima nadležni organ mora da odluči šta je bilo po zakonu na određeni dan, tj. u određenom vremenskom periodu u prošlosti. Konačno, Komisija naglašava da član I./2. Ustava Bosne i Hercegovine propisuje princip vladavine prava iz kog proizilazi princip pravne sigurnosti. To, dalje, znači da donosilac opšteg akta mora da vodi računa da se pravni osnov koji reguliše određene odnose ne mijenja tako često, jer to izaziva nesigurnost kod građana."

Primjenjujući ovu praksu na predmetni slučaj, Ustavni sud smatra da je Kantonalni sud u Mostaru pravilno protumačio i primijenio sporne odredbe. Naime, osporeno rješenje je doneseno 2. marta 2006. godine. Član 4. Zakona o visini stope zatezne kamate na neizmirena dugovanja reguliše vremensku primjenu toga zakona tako što primjenu proteže na sve postupke "za utvrđivanje visine zatezne kamate iz člana 1. [...] zakona koji nisu okončani do dana stupanja na snagu [...] zakona ili su okončani, a nisu izvršeni". Shodno tome, predmetno rješenje odražava zakonsko stanje na dan njegovog donošenja – 2. marta 2006. godine.

Ipak, ovakvo zakonsko rješenje moglo bi biti razlog da se razmatra pitanje da li se rješenje Kantonalnog suda miješa u pravo na apelantovu imovinu. Naime, primjenjujući član 2. stav 2. Zakona o visini stope zatezne kamate na neizmirena

dugovanja ("Službene novine Federacije BiH", br. 56/04, 68/04 i 29/05) na visinu sume koja se duguje apelantu po osnovu Presude Osnovnog suda u Ljubuškom od

zatezna kamatna stopa neće obračunavati za period ratnog stanja od 18. septembra 1991. godine do 23. novembra 1995. godine, čime je *de iure i de facto* zadržano isto pravno stanje kakvo je bilo u vrijeme važenja odredbe člana 37. Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osiguranju imovine i lica.”

S druge strane, relevantne odredbe Zakona o visini stope zatezne kamate na neizmirena dugovanja bile su sastavni dio zakona koji je usvojio Parlament entiteta kom pripada Kantonalni sud. Shodno tome, Ustavni sud će predvidjeti smjernice za sudove koji se nalaze u sličnim situacijama. Sudovi moraju stalno da vode računa o Ustavu Bosne i Hercegovine i Evropskoj konvenciji kao superior-nijim u odnosu na zakone entitetā ili zakone Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, u smislu ustavne i zakonske hijerarhije Bosne i Hercegovine. U slučaju da smatraju pravni osnov, koji mora da se primijeni u konkretnom slučaju, suprotnim Ustavu Bosne i Hercegovine i Evropskoj konvenciji, ili sumnjaju u ustavnost, sudovi moraju da proslijede pitanje Ustavnom sudu koji će donijeti konačno i obavezujuće mišljenje, u smislu člana VI/3c) Ustava Bosne i Hercegovine. Ustavni sud očekuje da će na taj način biti moguće da se prevenira ponavljanje situacije koja se desila u konkretnom slučaju.

Uzimajući u obzir citiranu praksu i prethodno navedeno, Ustavni sud potvrđuje da je povrijeđeno apelantovo pravo na imovinu iz člana II./3.k) Ustava Bosne i Hercegovine, tj. člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP 1311/06 od 31. januara 2009. godine*

SUDSKA PRAKSA USTAVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

sudska praksa

Pripremio: **Sead Bahtijarević***

Zahtjev – ustavno pitanje, Kantonalnog suda u Tuzli, za utvrđivanje ustavnosti Kolektivnih ugovora o pravima i obvezama poslodavaca i zaposlenika u oblasti rudarstva u Federaciji Bosne i Hercegovine

Utvrđuje se da su Kolektivni ugovor o pravima i obvezama poslodavaca i zaposlenika u oblasti rudarstva u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj 49/00) i Kolektivni ugovor o pravima i obvezama poslodavaca i zaposlenika u oblasti rudarstva u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj 53/07), u odnosu na postojanje ovlasti na strani Vlade Federacije Bosne i Hercegovine i Federalnog ministarstva energije, rudarstva i industrije za zaključenje tih ugovora, sukladni sa Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine.

Iz obrazloženja:

Kantonalni sud u Tuzli, u postupku rješavanja po žalbama Rudnika mrkog uglja "Banovići" d.d. Banovići na presude Općinskog suda u Živinicama i Općinskog suda u Tuzli u svezi primjene Kolektivnih ugovora o pravima i obvezama poslodavaca i zaposlenika u oblasti rudarstva u Federaciji Bosne i Hercegovine (u

* sudac Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine

daljnjem tekstu: Kolektivni ugovori), predočio je Ustavnom sudu Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Ustavni sud Federacije) zahtjev u svojstvu ustavnog pitanja u smislu članka IV.C.10.(4) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine. Podnositelj zahtjeva predložio je da se utvrdi da li su Kolektivni ugovori zaključeni sukladno sa odredbama članka III.2.i) i članka III.3. Ustava Federacije Bosne i Hercegovine i da li je Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, zaključujući Kolektivne ugovore, prethodno trebala zatražiti suglasnost Tuzlanskog kantona.

U ovom predmetu održana je javna rasprava dana 2.2.2011. godine na kojoj su, izuzev podnositelja zahtjeva i S. B., pristupile sve stranke u redovnim sudskim postupcima, odnosno njihovi punomoćnici, kao i punomoćnici stranaka koje su zaključile Kolektivne ugovore. Na javnoj raspravi prisutne stranke su suštinski, uz dodatnu argumentaciju i objašnjenja, ostale kod već ranije iznijetih pismenih navoda, a punomoćnici obje sindikalne organizacije su dodatno osporile kao neutemeljene tvrdnje o nedostatku legitimacije na njihovoj strani za zaključenje Kolektivnih ugovora.

Ustavni sud Federacije smatra da je nužno istaći da se, isključivo kroz postupak pokrenut zahtjevom ovlaštenog suda, dakle, kroz ustavno pitanje, može razmatrati ustavnost i ovih, u najširem smislu riječi, općih pravnih akata, kao što su predmetni Kolektivni ugovori, ukoliko su relevantni za donošenje sudske odluke u postupku pred podnositeljem zahtjeva. Stoga je konkretizirano ustavno pitanje podnositelja zahtjeva u pogledu utvrđivanja ustavnosti Kolektivnih ugovora u okviru nadležnosti ovog suda. Pritom je također nužno istaći da se Ustavni sud Federacije nije upuštao u ocjenu zakonskog legitimiteta za zaključenje Kolektivnih ugovora na strani konkretnih sindikalnih organizacija koje je elaborirano od strane većine stranaka u ovom ustavnosudskom postupku. Naime, isto se može razmotriti isključivo u svezi sa relevantnim odredbama Zakona o radu, te Općeg kolektivnog ugovora za teritoriju Federacije Bosne i Hercegovine i ranijeg Općeg kolektivnog ugovora jer je u pitanju ocjena zakonitosti koja je u isključivoj nadležnosti redovnih sudova.

Ustavni sud Federacije je utvrdio slijedeće relevantne činjenice:

RMU "Banovići" d.d. Banovići registriran je kao dioničarsko društvo sa većinskim kapitalom Federacije Bosne i Hercegovine kao osnivača.

Shodno navedenom, Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je donijela Uredbu o vršenju ovlasti i obveza organa Federacije Bosne i Hercegovine u privrednim društvima po temelju državnog kapitala ("Službene novine Federacije BiH", br. 8/00) sa listom privrednih društava prema kojima vrši ovlasti po navedenom

osnovu, na kojoj se pod rednim brojem V.19. nalazi RMU "Banovići" d.d. Banovići nad kojim ovlast vrši Federalno ministarstvo energije, rudarstva i industrije.¹

Napominjemo i činjenicu da je zaključen i Sporazum o načinu izmirenja potraživanja zaposlenika po temelju prava iz Kolektivnog ugovora o pravima i obvezama poslodavaca i zaposlenika u oblasti rudarstva (odnosi se na Kolektivni ugovor objavljen u "Službenim novinama Federacije BiH", broj 49/00), u čijem su kreiranju i usvajanju učestvovali Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, ovlašteno Federalno ministarstvo energije, rudarstva i industrije, Nadzorni odbor RMU "Banovići" d.d. Banovići, a zaključen je između RMU "Banovići" d.d. Banovići putem ovlaštenog lica, direktora i predstavnika Sindikata zaposlenika i Sindikalne organizacije RMU "Banovići" d.d. Banovići. Konačno, nije nevažno pomenuti da Zakon o rudarstvu Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj 26/10), donošenjem kojeg je prestao da važi preuzeti zakon koji je uređivao ovu oblast u SRBiH, u članku 7., razgraničava upravljanje mineralnim sirovinama, te propisuje da upravljanje mineralnim sirovinama navedenim u toč. 1., 2. i 3. članka 7. pomenutog zakona vrši Federalno ministarstvo energije, rudarstva i industrije, što je relevantno i za RMU "Banovići" d.d. Banovići. Relevantne odredbe Zakona o radu, te Općeg kolektivnog ugovora za teritoriju Federacije Bosne i Hercegovine, kao i ranije važećeg Općeg kolektivnog ugovora, koje sustavno govore o ovlastima Vlade Federacije Bosne i Hercegovine u odjeljku koji se bavi kolektivnim ugovaranjem, u konkretnom slučaju, nije nužno zasebno analizirati, ali ih je Ustavni sud Federacije svakako uzeo u obzir pri odlučivanju u ovom predmetu.

Ustavni sud Federacije je također imao u vidu činjenicu da je ustavno pitanje postavljeno u kontekstu odlučivanja podnositelja zahtjeva po konkretnim

¹ U skladu sa tim, Federacija Bosne i Hercegovine putem ovlaštenog ministarstva imenuje predsjednika i članove Upravnog odbora, te vrši druge ovlasti i obveze kao vlasnik kapitala koje su taksativno navedene u članu 2. navedene uredbe. Obavljajući dužnost većinskog vlasnika, nadalje, Vlada Federacije Bosne i Hercegovine donosi Odluku o prijenosu udjela Federacije Bosne i Hercegovine u rudnicima uglja u Federaciji Bosne i Hercegovine na JP Elektroprivreda BiH d.d.-Sarajevo ("Službene novine Federacije BiH", broj 4/09). U navedenoj odluci se, zbog posebnosti vlasničke strukture RMU "Banovići" d.d. Banovići, propisuje da će se posebnim aktom regulirati prijenos dionica. Nadalje, Zakonom o finansijskoj konsolidaciji rudnika uglja u Federaciji Bosne i Hercegovine prema obračunatim, a neuplaćenim javnim prihodima u periodu od 2009. do 2015. godine ("Službene novine Federacije BiH", broj 81/08) finansijska sredstva, po temelju dospjelih doprinosa za mirovinsko i invalidsko osiguranje, te poreza na plaću, bit će obezbijeđena iz proračuna Federacije Bosne i Hercegovine. Druge poreske obveze se također konsolidiraju, te se utvrđuje način njihovog izvršenja zaključno sa 2015. godinom.

sudskim sporovima u kojima se rješava o pojedinačnim imovinskim zahtjevima radnika. Pritom, navodi RMU "Banovići" d.d. Banovići, čiji punomoćnik je elaborirao primjenjivost, odnosno financijsku neodrživost prvenstveno ranije zaključenog kolektivnog ugovora, nisu potkrijepljeni relevantnim i dovoljnim dokazima, niti su, u konkretnom slučaju, od suštinskog značaja.

Ustavni sud Federacije podsjeća da je, iako je u nekim slučajevima nužno upuštati se i u pitanje financijske utemeljenosti pojedinih zakonskih rješenja, in concreto, obim prava i obveza stranaka u kolektivnim ugovorima i u smislu financijske održivosti prvenstveno obveza samih ugovarača. Predviđeni su i zakonski načini za izmjenu kolektivnog ugovora, a u prilog tome govori i sam direktor RMU "Banovići" d.d. Banovići u izjašnjenju da je "noviji", odnosno drugi osporeni kolektivni ugovor znatno bolji, odnosno realniji.

Evidentno je da se manji broj zaposlenika RMU "Banovići" d.d. Banovići odlučio sudskim putem zatražiti zaštitu svojih prava prema spornim Kolektivnim ugovorima. Ustavni sud Federacije napominje da je odluka o podnošenju tužbi lično, građansko pravo svakog radnika ponaosob i predstavlja njegovu zagaranovanu osobnu dispoziciju, a sudska zaštita materijalnih prava iz radnog odnosa zastarijeva u zakonskom roku. Stoga, imajući u vidu i naprijed navedeni Sporazum o načinu izmirenja potraživanja uposlenika, kao i protek vremena relevantnog za podnošenje zahtjeva za sudsku zaštitu, ne može se prihvatiti kao utemeljen stav RMU "Banovići" d.d. Banovići da bi ih ovakav ishod ustavnosudskog postupka doveo u financijski kolaps.

Ustavni sud Federacije je donio odluku kao u izreci, uzimajući u obzir naprijed navedeno, iz slijedećih razloga:

Evidentno je da je oblast korištenja prirodnih bogatstava u sferi zajedničke nadležnosti federalne vlasti i kantona (odredba članka III.2.h) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine).

Člankom III.3.1. Ustava Federacije Bosne i Hercegovine je propisano da: "U skladu sa potrebama, nadležnosti iz članka III.2. mogu biti ostvarene zajednički ili odvojeno ili od strane kantona koordinirano od federalne vlasti". Činjenica je da oblast rudarstva pa i kreiranje uvjeta za kontinuirani, nesmetani proces rada u ovoj temeljnoj grani privrede, a u koje svakako spada i uređenje radnih odnosa zaposlenika putem zaključivanja kolektivnih ugovora koji reguliraju prava i obveze poslodavaca i zaposlenika, jeste jedan od temeljnih uvjeta za provođenje politike i osiguranje infrastrukturnog uređenja iz oblasti energetike. To je, pak, u isključivoj nadležnosti Federacije Bosne i Hercegovine (odredba članka III.1.f) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine). Imajući u vidu poziciju federalne vlasti kao većinskog vlasnika RMU "Banovići" d.d. Banovići, pomenute ustavne odredbe

je za konkretno ustavno pitanje nužno protumačiti na način da je federalna vlast ovlaštena samostalno i uređivati i dogovarati uvjete za nesmetan proces rada, što ne isključuje i materiju radnih odnosa koja je regulirana osporenim Kolektivnim ugovorima. Stoga, bez obzira na predmet Kolektivnih ugovora koji jeste pretežno iz domena socijalne politike (radni odnosi), imajući u vidu naprijed navedeno, stoje ustavne ovlasti na strani federalne vlasti da "prema potrebama" koje su ovdje činjenično utvrđene može i samostalno djelovati. Stoga federalna vlast, kao većinski vlasnik, nije postupila suprotno duhu i odredbama Ustava Federacije Bosne i Hercegovine kada je samostalno zaključila Kolektivne ugovore.

Ustavni sud Federacije ukazuje strankama u postupku da u konkretnom slučaju nije relevantno pozivanje na presudu ovog suda broj U-28/08 od 24. 9. 2009. godine. Naime, predmet odlučivanja u citiranoj odluci je bio kolektivni ugovor kojim se rješava pitanje radnih odnosa (domen socijalne politike u zajedničkoj nadležnosti Federacije i kantona), u oblasti zdravstva (također zajednička nadležnost Federacije i kantona). Suštinska, pak, činjenična razlika se ogleda u tome da je u navedenom slučaju tretirana oblast zdravstva, koja se financira pretežnim dijelom iz proračuna kantona, u kojoj Federacija Bosne i Hercegovine ne nastupa sa vlasničkim pravima i obvezama poslodavca kao u ovom ustavno-sudskom predmetu. Iz toga proizilazi i ustavnopravno drugačiji tretman vršenja zajedničke nadležnosti, koji podrazumijeva vršenje ovlasti Federacije i kantona, sukladno sa člankom III.2.b) i 3. Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, što u tom slučaju nije postojalo u odnosu na Zeničko-dobojski kanton.

*(Presuda Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine
broj U-26/10 od 2. veljače 2011. godine,
objavljena je u „Službenim novinama Federacije BiH“ broj 14/11)*

Zahtjev premijera Federacije Bosne i Hercegovine za utvrđivanje ustavnosti Statuta Općine Kiseljak, na temelju članka IV.C.10. Ustava Federacije Bosne i Hercegovine

Utvrđuje se da članak 10. Statuta Općine Kiseljak ("Službeni glasnik Općine Kiseljak", broj 3/09) nije sukladan s Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine.

Utvrđuje se da je članak 12. Statuta Općine Kiseljak ("Službeni glasnik Općine Kiseljak", broj 3/09) sukladan s Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine.

Članak 10. Statuta Općine Kiseljak ("Službeni glasnik Općine Kiseljak", broj 3/09) prestaje važiti sljedećeg dana od dana objavljivanja presude u "Službenim novinama Federacije BiH" i "Službenom glasniku Općine Kiseljak".

Iz obrazloženja:

Premijer Federacije Bosne i Hercegovine, na temelju članka IV.C.10.(2) d) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, podnio je Ustavnom sudu Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Ustavni sud Federacije) zahtjev za utvrđivanje ustavnosti odredaba čl. 10. i 12. Statuta Općine Kiseljak, kojeg je donijelo Općinsko vijeće Kiseljak. U zahtjevu podnositelja se navodi da Statut nije donesen shodno proceduri propisanoj odredbama čl. 72.-93. Poslovnika o radu Općinskog vijeća Kiseljak, na način da je Prijedlog statuta dostavljen vijećnicima dan prije održavanja sjednice, s naznakom da se radi o dopuni dnevnog reda. Predloženi statut nisu razmatrala radna tijela donositelja Statuta, niti je dostavljen vijećnicima na javnu raspravu, te je usvojen na sjednici održanoj 17.7.2009. godine od strane vijećnika hrvatske nacionalnosti i jednog vijećnika srpske nacionalnosti, tj. bez prisustva vijećnika bošnjačke nacionalnosti.

Prema podnositelju zahtjeva, odredbe čl. 10. i 12. Statuta su u neskladu s odredbama članka II.A.2. d) Ustava Federacije, elaborirajući da je člankom 10. Statuta propisano da grb Općine Kiseljak u svom sadržaju ima štit kao znak opstojnosti i obrane, uronjen u pet polovičnih i tri puna crvena šahovska polja, što za podnositelja zahtjeva predstavlja isključivi simbol hrvatskog naroda, a odredba članka 12. Statuta, kojom je propisano da je 20. srpanja Dan Općine Kiseljak, dalje predstavlja diskriminaciju Bošnjaka, Srba i pripadnika iz reda Ostalih, jer se radi o vjerskom prazniku Ilindanu, koji se obilježava 20. srpnja. Prema podnositelju

zahtjeva, radi se o nametanju drugim nacijama jednostranih elemenata simboličkog identificiranja, tako da simboli jedne nacije postaju obveza za sve pripadnike drugih nacija, što je suprotno odredbama članka II.A.2 d) Ustava Federacije. Podnositelj zahtjeva također navodi da je reguliranje simbola i praznika donositelja Statuta u suprotnosti s odredbama članka 1.1. i odredbama članka 2.a), b), e), d) Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije jer se na ovakav način, između ostalog, omogućava razlikovanje, isključivanje ili davanje prvenstva, koje se zasniva na rasi, boji, precima ili etničkom porijeklu i koji imaju za svrhu narušavanje prava čovjeka i osnovnih sloboda na političkom, socijalnom, ekonomskom i kulturnom polju ili u svakoj drugoj oblasti života.² Podnositelj u zahtjevu predlaže da Ustavni sud Federacije utvrdi da su odredbe čl. 10. i 12. Statuta u nesuglasnosti s odredbama članka II.A. 2.d) Ustava Federacije.

Sukladno članku 16. Zakona o postupku pred Ustavnim sudom Federacije ("Službene novine Federacije BiH", br. 6/95 i 37/03) zahtjev podnositelja dostavljen je drugoj strani u postupku radi izjašnjenja.

U odgovoru na zahtjev, donositelj Statuta ističe da se sjednice donositelja Statuta unazad godinu dana održavaju bez prisustva vijećnika bošnjačke nacionalnosti, a jedna od spornih odluka na sjednici Općinskog vijeća bila je i doneseni Statut.³

Ustavnom sudu Federacije dostavljen je odgovor na zahtjev podnositelja i od zamjenika predsjedavajućeg donositelja Statuta u kojem se, između ostalog, navodi da u potpunosti negira navode iz zahtjeva podnositelja jer je Statut donesen dana 17.7.2009. godine i sukladno zakonu objavljen u službenom glasilu Općine Kiseljak. U odgovoru se tvrdi da je pri donošenju Statuta pravilno provedena procedura propisana Poslovníkom o radu donositelja Statuta, što je istaknuto i u odredbi članka 106. Poslovníka. Dalje se u odgovoru navodi da nije točna tvrdnja da predloženi Statut nisu razmatrala radna tijela, jer je Povjerenstvo za izradu prijedloga odluke o promjeni statuta formirano na sjednici održanoj dana 9.5.2006. godine, u čijem sastavu i radu su učestvovali pripadnici svih naroda i političkih stranaka. Donositelja Statuta navodi da je Statut donesen dvotrećinskom većinom glasova vijećnika i usvojen sukladno odredbama članka VI.4.a)

² S tim u svezi, podnositelj zahtjeva podsjeća i na Djelomičnu odluku Ustavnog suda Bosne i Hercegovine broj U-4/04, od 31.3.2006. godine u kojoj se, između ostalog, ističe da su simboli usko vezani za njegovanje i očuvanje tradicije, kulture i osobitosti svakog naroda.

³ U ime donositelja Statuta odgovor je dostavio predsjednik Općinskog vijeća Kiseljak, istaknuvši da nije bio u mogućnosti da sazove sjednicu Vijeća na kojoj bi se ovo tijelo u potpunosti izjasnilo o navodima podnositelja.

Ustava Federacije, te da nije točna tvrdnja podnositelja zahtjeva da su odredbe čl. 10. i 12. Statuta diskriminirajućeg karaktera, iz razloga što je, kako tvrdi donositelj Statuta, na grbu istaknut vuk sa stečka optočen maslinovom granom, koja je univerzalni znak mira, tri cvijeta ljiljana u zlatnoj boji i štit kao znak opstojnosti i obrane te ima simboliku duge povijesti Općine Kiseljak kao zajednice, a pet polovičnih i tri puna šahovska polja su simboli koji se pojavljuju na ovim prostorima od 1244. godine i predstavljaju konstitutivne narode, te i pripadnike svih građana. U svezi sa člankom 12. Statuta, u odgovoru se ističe da se 20. srpnja 1244. godine prvi put u povijesti spominju dijelovi ove općine, te je iz tih razloga ovaj datum bio temelj za određivanje Dana Općine Kiseljak, a ne vjerski praznik Ilindan.

Ustavni sud Federacije odlučio je kao u izreci ove presude iz slijedećih razloga:

Ustavni sud Federacije konstatira da se sa simbolom "zlatnog ljiljana" u postojećem grbu Općine Kiseljak identificiraju Bošnjaci, a sa simbolom "šahovnice" identificiraju Hrvati. Smatra da je legitimno pravo Bošnjaka i Hrvata da putem zakonodavnih mehanizama očuvaju svoju tradiciju i kulturu i identitet, ali jednako pravo se mora dati i Srbima, kao konstitutivnom narodu, posebno imajući u vidu da su Ustavom Federacije, odnosno Amandmanom XXXVII. na Ustav Federacije, identitet konstitutivnih naroda, kao i obrazovanje, vjeroispovijest, jezik, njegovanje kulture, tradicije, kulturno naslijeđe, definirani kao vitalni nacionalni interes konstitutivnih naroda, a takvo pravo u konkretnom slučaju nije omogućeno, niti je dano Srbima. Ovakvim rješenjem grba, kako je to regulirano u Statutu, srpski narod i drugi građani Federacije Bosne i Hercegovine, bez ikakvog razumnog i objektivnog opravdanja dovedeni su u neravnopravan položaj u odnosu na Bošnjake i Hrvate, što je protivno temeljnom ustavnom principu kojim se garantira ravnopravnost Bošnjaka, Hrvata, Srba i Ostalih građana Bosne i Hercegovine na cijelom njezinom teritoriju, te je u neskladu s odredbama o konstitutivnosti naroda propisanih u amandmanima XXVII. i XXXVIII. na Ustav Federacije.

Na ovakvom stajalištu zasniva se i Djelomična odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, broj U-4/04 od 31.3.2006. godine, koja je donesena povodom zahtjeva predsjedavajućeg Predsjedništva Bosne i Hercegovine za ocjenu ustavnosti čl. 1. i 2. Zakona o grbu i zastavi Federacije Bosne i Hercegovine. Imajući u vidu gore izneseno, Ustavni sud Federacije smatra da članak 10. osporenog akta nije sukladan s Ustavom Federacije.

Ustavni sud Federacije je odlučio da je odredba članka 12. Statuta sukladna s Ustavom Federacije. Ustavni sud Federacije je utvrdio da na teritoriju Općine Kiseljak egzistiraju četiri župe kao administrativno-pastoralne jedinice i da svaka

župa ima svoj praznik. Ilindan jeste praznik, ali samo jedne župe na području ove općine, te je zauzeto stajalište da su neutemeljeni i ničim argumentirani navodi podnositelja zahtjeva da se ovim datumom, 20. srpnja, obilježenim kao dan Općine Kiseljak, vrijeđaju nacionalna obilježja bošnjačkog i srpskog naroda kao konstitutivnih naroda, jer se spomenuti datum ne može vezati isključivo za vjerski praznik jednog od konstitutivnih naroda.

*(Presuda Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine
broj U-21/10 od 22. veljače 2011. godine
objavljena je u "Službenim novinama Federacije BiH", broj 34/11)*

Zahtjev predsjednice Federacije Bosne i Hercegovine za utvrđivanje ustavnosti članka 9. stavak 2. i 3. Zakona o pripadnosti javnih prihoda u Federaciji Bosne i Hercegovine

Utvrđuje se da su odredbe članka 9. st. 2. i 3. Zakona o pripadnosti javnih prihoda u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 22/06, 43/08 i 22/09) suglasne Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine.

Iz obrazloženja:

Predsjednica Federacije Bosne i Hercegovine (u vrijeme podnošenja zahtjeva), podnijela je Ustavnom sudu Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Ustavni sud Federacije), zahtjev za utvrđivanje suglasnosti članka 9. st. 2. i 3. Zakona o pripadnosti javnih prihoda u Federaciji Bosne i Hercegovine s Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine. U zahtjevu je navedeno da pojedini kantoni u Federaciji Bosne i Hercegovine imaju različit status u raspodjeli prihoda, koji se realizira uvođenjem koeficijenata koji odražavaju posebne rashodovne potrebe Kantona Sarajevo, Bosansko-podrinjskog i Kantona 10. Ostali kantoni u Federaciji Bosne i Hercegovine, prema navodima podnositelja zahtjeva, stavljeni su u neravnopravan položaj, što narušava načelo jednakosti građana pred zakonom, jer je raspodjela prihoda kantonima suprotna članku II.2.(1) c. Ustava Federacije Bosne i Hercegovine.

Naprijed navedeno ilustrirano je samo podacima za Posavski kanton i to za prvih devet mjeseci 2009. godine. U tom periodu, prema navodima podnositelja zahtjeva, Posavski kanton ostvario je prihod od neizravnih poreza u iznosu od 13.923.044,00 KM, dok bi ukidanjem navedenih koeficijenata u apsolutnom iznosu ostvario prihod od 1.647.653,00 KM više, što prema prikazanom stanju u podnesenom zahtjevu iznosi za 11,83% veći prihod za Posavski kanton.

Na održanoj javnoj raspravi punomoćnik podnositelja zahtjeva precizirao je zahtjev i zatražio da Ustavni sud Federacije utvrdi da je članak 9. stavak 2. i 3. osporenog zakona suprotan, ne samo članku II.2.(1) c., kako je to navedeno u podnesenom zahtjevu, nego i članku I.1.(1) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine. Punomoćnik Zastupničkog doma Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine osporio je sve navode podnositelja zahtjeva, ističući činjenicu da su u pripremi osporenog zakona konzultirane sve razine vlasti, koje su se suglasile s konceptom zakona koji je izraz neophodnog kompromisa u funkciji izjednačavanja uvjeta i

stvaranja parametara za njegovu punu primjenu u 2011. godini i dalje, jer će tek tada biti moguće sagledati potpune efekte primjene ovih odredaba. "*Amicus curiae*" na javnoj raspravi elaborirao je sve elemente osporenog zakona i ukazao na njegovu primjenu u svim fazama realiziranja.

Ustavni sud Federacije je nakon provedene javne rasprave i sagledavanja svih iznesenih navoda donio odluku kao u izreci iz slijedećih razloga:

Ustavni sud Federacije pošao je od činjenice da je tvrdnja podnositeljice zahtjeva o neravnopravnom položaju kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine, tj. narušenom načelu jednakosti građana pred zakonom u pojedinim kantonima, članak II.2.(1) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, neutemeljena, jer su prikazani samo podaci iz Posavskog kantona, ali ne i podaci za ostale kantone kod kojih nisu utvrđeni posebni koeficijenti, odnosno ponderi.

Navode o nejednakom položaju i različitom statusu građana pojedinih kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine u raspodjeli prihoda koja se realiziraju na način utvrđen u osporenom zakonu, a koji predstavlja povredu prava na jednakost građana pred zakonom, Ustavni sud Federacije je mogao razmatrati samo na temelju pokazatelja, odnosno dokaza koji su metodološkim pristupom i iskazanim parametrima jednaki za sve ili za većinu kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine. Ovakvi pokazatelji za sve kantone, a ne samo za Posavski kanton, nisu prezentirani od strane podnositelja zahtjeva, niti u podnesenom zahtjevu, niti na javnoj raspravi.

Ustavni sud Federacije je prihvatio stajalište i analize Federalnog ministarstva financija/Federalnog ministarstva finansija Sarajevo, te ocijenio da je člankom 9. st. 2. i 3. osporenog zakona propisano pojedinačno učešće kantona u raspodjeli prihoda s jedinstvenog računa na temelju formule, čiji je sadržaj naznačen u tekstu osporenog zakona, a iz koga proizilazi da, pored općih kriterija utvrđenih za raspodjelu prihoda kantonima, postoje i korektivni koeficijenti koji odražavaju posebne rashodovne potrebe za pojedine kantone. Iskazana formula predstavlja model za raspodjelu prihoda od neizravnih poreza između kantona, koji će se u punom kapacitetu, sukladno odredbi članka 21. osporenog zakona, primjenjivati od 2011. godine. Iskazanim pristupom, tijekom petogodišnje primjene osporenog zakona došlo se do izjednačavanja razine potrošnje po stanovniku u svim kantonima. Postignuti odnos prihoda kantona po stanovniku s federalnim prosjekom ukazuje na značajne promjene donje granice, koja je sa 284,00 KM po stanovniku u 2006. godini pomjerena na federalni prosjek od 425,00 KM po stanovniku u 2010. godini.

Iz naprijed navedenih razloga, Ustavni sud Federacije, bez mogućnosti komparativnog pristupa i ocjene pokazatelja za sve ostale kantone u Federaciji

Bosne i Hercegovine, a ne samo za Posavski kanton, nije mogao utvrditi utemeljenost navoda istaknutih u zahtjevu da osporeni zakon, posebno odredbe za njegovu primjenu u periodu do 2011. godine, predstavljaju narušavanje načela jednakosti građana pred zakonom u kantonima za koje nisu propisani posebni koeficijenti, pa je iz tih razloga donio odluku kao u izreci.

*(Presuda Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine
broj U-35/10 od 17. svibnja 2011. godine,
objavljena je u "Službenim novinama Federacije BiH" broj 41/11)*

SUDSKA PRAKSA VRHOVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

sudska praksa

Pripremila: **mr. sc. Ljiljana Filipović***

Sadržina pismeno izrađene presude donijete na osnovu sporazuma o priznanju krivnje

Obrazloženje presude donijete na osnovu sporazuma o priznanju krivnje mora, u skladu sa članom 305. stav 7. Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, sadržavati jasne i određene razloge na osnovu kojih je sud utvrdio da postoji dovoljno dokaza o krivnji optuženog.

Iz obrazloženja:

"Iz izreke i obrazloženja pobijane presude proizilazi da je ona donesena na osnovu sporazuma o priznanju krivnje koji je dana 11.2.2011. godine zaključio optuženi P.D. sa Kantonalnim tužiteljstvom u M.

Iz spisa predmeta, takođe, proizilazi da je u prvostepenom sudu dana 24.2.2011. godine održano ročište za razmatranje sporazuma o priznanju krivnje.

Prema odredbi člana 246. stav 6. tačka b) ZKP FBiH, na ročištu za razmatranje sporazuma o priznanju krivnje sud, između ostalog, provjerava da li postoji dovoljno dokaza o krivnji optuženog. Ta provjera podrazumijeva upoznavanje suda sa sadržinom dokaza koje na tom ročištu iznosi tužitelj u potvrdu postojanja dovoljno dokaza o krivnji optuženog i njegovu (suda) ocjenu o tome.

Navedena obaveza suda, da prilikom razmatranja sporazuma o priznanju krivnje provjeri da li postoji dovoljno dokaza o krivnji optuženog, podrazumijeva i obavezu suda da u pismeno izrađenoj presudi, donesenoj na osnovi sporazuma o priznanju krivnje, jasno i određeno navede iz kojih dokaza, predloženih od strane tužitelja na ročištu za razmatranje sporazuma o priznanju krivnje, proizilazi njegov zaključak o postojanju dovoljno dokaza o krivnji optuženog, te da, ukratko,

* sudija Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine;

navede i šta iz tih dokaza upućuje na takav zaključak. Pri tome je potrebno imati u vidu da za prihvatanje sporazuma o priznanju krivnje i donošenje presude na osnovu tog sporazuma zakon zahtijeva dovoljno dokaza, ne samo o tzv. objektivnom učinu djela, nego i o krivnji optuženog što, u skladu sa članom 35. KZ FBiH, znači postojanje dovoljno dokaza o uračunljivosti optuženog, a s obzirom na predmetno krivično djelo, i o njegovom umišljajnom postupanju.

Suprotno navedenom, prvostepeni sud je u obrazloženju svoje presude samo konstatovao da je uvidom u dokazni materijal u istražnom spisu utvrdio da postoji dovoljno dokaza o krivnji optuženog. Pri tome, prvostepeni sud je propustio određeno se izjasniti, koji dokazi, i zbog čega, ukazuju na takav zaključak. Štaviše, ni u zapisniku sa ročišta za razmatranje sporazuma o priznanju krivnje od 24. 2. 2011. godine nije unijeto koji su dokazi o krivnji optuženog predloženi sudu prilikom razmatranja sporazuma o priznanju krivnje.

Iz navedenih razloga, ovaj sud nalazi da se osnovano žalbom braniteljice optuženog P. D. prvostepena presuda pobija, u vezi sa navedenim nedostacima, zbog bitne povrede odredaba krivičnog postupka. Naime, uslijed navedenih nedostataka, pobijana presuda ne sadrži razloge o odlučnim činjenicama, te je time učinjena bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 1. tačka k) ZKP FBiH.“

*(Rješenje Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine,
broj 07 0 K 005047 11 Kž 2 od 4. 5. 2011. godine)*

Dužnost suda da provjeri da li je do izjave optuženog o priznanju krivnje došlo dobrovoljno, svjesno i sa razumijevanjem

Postojanje okolnosti koje se odnose na psihičko stanje optuženog u vrijeme davanja izjave o priznanju krivnje, a koje dovode u sumnju sposobnost optuženog da tu izjavu da na osnovu sopstvene volje, te da shvati značaj i pravne posljedice izjave o priznanju krivnje, obavezuje sud da utvrdi prirodu psihičkog poremećaja optuženog i njegov utjecaj na sposobnost optuženog da izjavu o priznanju krivnje da dobrovoljno, svjesno i sa razumijevanjem.

Iz obrazloženja:

"Pobijajući prvostepenu presudu zbog bitnih povreda odredaba krivičnog postupka, braniteljica optuženog u žalbi, takođe, ističe da zaključak prvostepenog suda da je sporazum o priznanju krivnje optuženi zaključio dobrovoljno, svjesno i sa razumijevanjem, nije zasnovan na realnim činjenicama. Pri tome, braniteljica ističe da iz spisa predmeta proizilazi da je sudija, koji je bio u posjeti optuženom u pritvoru, konstatovao da je optuženi bio pritvoren u samici bez adekvatne terapije, iako se radi o dugogodišnjem ovisniku o narkoticima te, takođe, da su i sud i tužiteljstvo od strane uprave zatvora bili obaviješteni da je optuženi u lošem psihičkom stanju, da je sam sebi zašio usta, a u vezi čega postoji i liječnička dokumentacija. Osim toga, braniteljica je uz žalbu priložila i presudu Općinskog suda M. broj K-200/01 od 1.4.2002. godine, kojom je optuženom P.D. bila izrečena mjera sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi. S obzirom na navedeno, braniteljica smatra da su postojale okolnosti koje su, u smislu člana 124. ZKP FBiH, ukazivale na potrebu psihijatrijskog vještačenja optuženog, odnosno da je postojala sumnja da je uračunljivost osumnjičenog, odnosno optuženog P.D., isključena ili smanjena, te da se, uslijed toga, prije zaključenja sporazuma o priznanju krivnje i njegovog prihvatanja, moralo provjeriti psihičko stanje optuženog.

Ovaj sud nalazi da pomenuti žalbeni navodi braniteljice dovode u sumnju pravilnost zaključka prvostepenog suda o dobrovoljnom, svjesnom i sa razumijevanjem zaključenom sporazumu o priznanju krivnje od strane optuženog P.D.

Naime, iz podataka u spisu (službena zabilješka Šefa odsjeka za poslove osiguranja osuđenih osoba Kazneno popravni zavoda poluotvorenog tipa M. od 23.2.2011. godine, medicinska dokumentacija na ime optuženog, te pismena

upućivana prvostepenom sudu od strane optuženog) proizilazi da je optuženi, za vrijeme boravka u pritvoru, izvršio samopovređivanje, da je tražio neuropsihijatrijski pregled i ukazivao da ne prima adekvatnu terapiju, budući da je ovisnik o narkoticima. S obzirom na navedene okolnosti, i ovaj sud nalazi da je, radi provjere dobrovoljnosti, svjesnosti i razumijevanja kao uvjeta za prihvatanje sporazuma o priznanju krivnje, bilo neophodno putem vještaka neuropsihijatra provjeriti stanje psihičkog zdravlja optuženog i njegovu sposobnost da shvati značaj i pravne posljedice zaključenja sporazuma o priznanju krivnje. Nadalje, kako je uvjet za prihvatanje sporazuma o priznanju krivnje postojanje dovoljno dokaza o krivnji optuženog, a da krivnja pretpostavlja uračunljivost, očito je da su navedene okolnosti, u smislu člana 124. ZKP FBiH, ukazivale i na potrebu vršenja psihijatrijskog vještačenja optuženog, radi utvrđivanja stepena njegove uračunljivosti u vrijeme učinjenja djela za koje se tereti optužnicom. Kako to prvostepeni sud nije učinio, ovaj sud nalazi da se, osnovano žalbom braniteljice optuženog, osporava i pravilnost zaključka prvostepenog suda o tome da je optuženi sporazum o priznanju krivnje zaključio dobrovoljno, svjesno i sa razumijevanjem. Ovaj sud nalazi da je propuštanjem da se sa sigurnošću uvjeri da je optuženi sporazum o priznanju krivnje zaključio dobrovoljno, svjesno i sa razumijevanjem, prvostepeni sud povrijedio odredbu člana 246. stav 6. tačka a) ZKP FBiH, te da je to, s obzirom da je to neophodan uvjet za prihvatanje sporazuma o priznanju krivnje, moglo biti od utjecaja na donošenje pravilne i zakonite odluke i da je time prvostepeni sud učinio bitnu povredu odredaba krivičnog postupka iz člana 312. stav 2. ZKP FBiH. "

*(Rješenje Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine,
broj 07 0 K 005047 11 Kž 2 od 4.5.2011. godine)*

UPUTE ZA AUTORE

Radovi se objavljuju na hrvatskom, bosanskom i srpskom jeziku (u latiničnom ili ćiriličnom pismu) ili engleskom jeziku.

Ukoliko rukopis zadovoljava kriterije časopisa, upućuje se na recenziju.

Svaki rukopis ocjenjuju najmanje dva nepristrana recenzenta, pri čemu identitet autora i recenzenta ostaje obostrano nepoznat. Nakon ocjene recenzenata i članova redakcije, rukopis se vraća autoru s obrazloženjem i zahtjevima za doradu i ispravak rada, ukoliko se to smatra potrebnim. Ispravljene rukopise autori trebaju vratiti redakciji u roku od 8 dana od primitka.

Pretpostavlja se da članci i ostali prilozi nisu i neće biti objavljeni u drugim publikacijama, osim uz posebno odobrenje redakcije kada se to jasno naznačuje u objavi.

Autori dopuštaju časopisu postavljanje njihovih radova na web stranicu časopisa.

Časopis zadržava i sva ostala prava, osim ukoliko nije drugačije dogovoreno s autorom.

Radovi koje časopis objavljuje su:

- Uvodna riječ glavnog urednika
- Izvorni znanstveni rad
- Prethodno saopćenje
- Pregledni znanstveni rad
- Stručni članak
- Sudska praksa
- Ostali radovi kao što su prikaz knjige, izvještaji o znanstvenim i stručnim skupovima i dr.
- Obavijesti o nadolazećim stručnim i znanstvenim skupovima
- Domaći autori u međunarodnim publikacijama
- Pismo uredniku

Radovi se predaju redakciji časopisa elektronskom poštom na adresu: *Pravna.Misao@fmp.gov.ba*

Dokument treba biti načinjen u programu Microsoft Word. U njemu ne smiju postojati nikakve indikacije osobnoga identiteta autora ili institucije u kojoj bilo koji od autora radi, kako u samom radu, tako ni u karakteristikama (properties) elektroničkog dokumenta.

Radovi koji se dostavljaju redakciji moraju biti lektorirani. Lektori koje odredi redakcija vrše superviziju.

U časopisu se objavljuju znanstveni i stručni radovi koji ne prelaze dužinu od 10.000 riječi, uključujući sve dijelove rada. Svaki rad mora sadržavati sažetak od 150-200 riječi i izbor ključnih riječi na jednom od službenih jezika u Bosni i Hercegovini i na engleskom jeziku iste dužine. Ostali radovi ne mogu prelaziti dužinu od 2000 riječi.

Izuzetno, Redakcija može odobriti objavljivanje radova izvan navedenih kategorija i sa dužinom koja prelazi navedeni broj riječi, ukoliko je rad značajan za razvoj pravne teorije i prakse.

Svaki rukopis mora biti priložen zajedno s popratnim pismom, u kojem je nužno navesti sljedeće:

- kratki opis sadržaja članka u dvije do tri rečenice, kao i sve dodatne informacije o rukopisu koje bi redakciji mogle biti od koristi;
- razloge zbog kojih autori drže da je njihov rad zanimljiv čitateljstvu časopisa (novost koju rad donosi);
- kratku biografiju autora (25-30 riječi),
- osobne podatke:
 - jedinstveni matični broj
 - adresa stanovanja i općina
 - kontakt telefon
 - naziv banke i transakcijski račun banke
 - broj žiro računa

Svaki autor će uz popratno pismo dostaviti i izjavu da rad nije prethodno objavljivan.

Prva stranica rukopisa treba sadržavati:

- Naslov
- Datum
- Broj riječi u članku
- Ime autora i profesija
- Nazivi ustanova u kojima rade
- E-mail adrese
- Kategorizaciju
- Sažetak i ključne riječi na izvornom jeziku rada
- Sažetak i ključne riječi i naslov na engleskom jeziku (summary, key words)

Sažetak rada treba sadržavati opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i zaključak.

Ključne riječi sadrže pojmove koji se pojavljuju u tekstu, ali ne opće i preširoke pojmove niti preuske pojmove opisane sa puno riječi.

Tablice i grafikoni trebaju biti prezentirani u programima kao što su MS Word, sa jasno iskazanim naslovima. Sve tablice i grafikoni biti će u časopisu tiskani isključivo u crno-bijeloj boji.

Napomene u radu se navode u obliku fusnote (footnote). U pravilu su objašnjavajućeg karaktera.

U fusnoti treba navoditi samo objavljene podatke (ili staviti posebnu bilješku s objašnjenjem).

U fusnoti treba navoditi samo literaturu koja je navedena u popisu literature na kraju članka.

U fusnoti treba ujednačeno navoditi sve izvore. Poželjno je staviti broj stranice.

Molimo autore da se pridržavaju sljedećih naputaka za navođenje literature i fusnota:

Ukoliko je riječ o navođenoj knjizi:

Josipović, I. (2000) Haaško implementacijsko kazneno pravo. Zagreb: Informator i Hrvatski Pravni Centar.

Ukoliko je riječ o navođenom članku:

Tschudi, F. (2008) "Dealing with violent conflicts and mass victimisation: a human dignity approach", str. 46-69. U: I. Aertsen et al.: Restoring Justice after Large-scale Violent Conflicts. Portland. Willan Publishing.

Ukoliko je riječ o navođenom članku u časopisu:

Sijerčić-Čolić, H. (1999) "Reforma krivičnog zakonodavstva u Federaciji Bosne i Hercegovine: karakteristike federalnog procesnog krivičnog prava", Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, Vol. 6 – br. 1/1999, str. 251-268.

Ukoliko je riječ o navođenom članku u elektroničkom časopisu:

Lendvai, N., 2005. "Central and Eastern European Social Policy and European Accession – Time for Reflections" (online). Financial Theory and Practice, 29 (1), str. 1-12. Dostupno na: <http://www.ijf.hr/eng/FTP/2005/1/lendvai.pdf>.

Ukoliko je riječ o navodenoj Web adresi:

World Bank, 2004. Corruption: how the World Bank Fights Corruption (online). Washington: The World Bank. Dostupno na: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0>.

Rad treba oblikovati prema sljedećim uputama:

- dokument pohraniti u programu MS Word (*.doc format);
- stranica standardne veličine (A4);
- obični prored za cijeli rukopis
- font Arial, 12 pt;
- sve margine 2,5 cm;
- ne koristiti nikakve stilove (ne koristiti bold slova);
- ne uređivati zaglavlje (Header) niti podnožje (Footer) dokumenta;
- obavezno brojčano označiti stranice;
- slike ili fotografije prilažu se u jednom od formata: *.jpg, *.bmp, *.tiff.

Rukopisi koji nisu u skladu s navedenim uputama biti će vraćeni autorima.

Pozivamo sve autore da na adresu redakcije šalju sažetke svojih stručnih i znanstvenih radova objavljenih u međunarodnim publikacijama indeksiranim u literaturnim bazama podataka. Redakcija će objaviti sve pristigle sažetke izvornih radova domaćih autora.

Radujemo se Vašim priložima!

Redakcija

